

Tartalom

LXII. ÉVFOLYAM, 8. SZÁM

2008. AUGUSZTUS

Juhász Ferenc 80 éves

JUHÁSZ FERENC: Halott ház a dombon	3
BODNÁR GYÖRGY: A halál dimenziói (A nyolcvanéves Juhász Ferenc ünnepi könyve)	9
Pacsirta a szívben (Kormos Gyula Krisztián beszélgetése Juhász Ferencsel)	16
MÓSER ZOLTÁN: Versek énekhangra	24
BÁGER GUSZTÁV: A 80 éves Juhász Ferencnek; Időtáv Holdban	41
KASS JÁNOS: Éljen a Mester!	42
PATAKI FERENC: Asszisi szent Ferenc után... ..	43
OLASZ ATTILA: Lefojtva	44
VÁRI ATTILA: A kéményseprő	45
SIMAI MIHÁLY: Kis magyar hamletológia, 2007.; Raffaello: A titkok asszonya (Firenzei apokrif); Hol vagyatok, mesterek ..?;!; A színek ellobogtak (Olasz Attila Mítosz-meditációk c. képéhez)	57
GÖMÖRI GYÖRGY: Reneszánsz kép Sienából; Egy Chagall-kép leírása; Szentendrei emlék	62
BÁLINT PÉTER: Veszélyes viszonyok	64
BANNER ZOLTÁN: a pénz madara; imperatívuszok; félutamból	85
ORCSIK ROLAND: Kedves Istenem	87

CSEPREGI JÁNOS: Üres szék az asztal mellett; 6:30	91
TARI GERGELY: Káröröm; Szeretet; Tervbe vett terv; Vita	94
ZENTAI ADÉL: Carpe Diem	98

KRITIKA

KOLOZSI ORSOLYA: A szikárság háttere (Mészöly Miklós: Műhelynaplók)	100
BABUS ANTAL: Tizenöt millió magyar irodalomtörténész (Görömbei András Sors és alkalom című könyvéről)	103
JÁNOSI ZOLTÁN: Régi könyv – új napsütésben (Görömbei András Sütő András-monográfiájának új kiadása) ...	106
MARKÓ ISTVÁN: Álmodozásból ébredve (Balogh Tamás: Álmodozók irkafirkája)	111
VIKTOR ARIPOVSZKIJ – GORTVAY ERZSÉBET: Szegedi tudós értékes könyve a magyar–odesszai művelődéstörté- neti kapcsolatokról	114
<i>Szerkesztői asztal</i>	a belső borítón

ILLUSZTRÁCIÓ

MÓSER ZSOLTÁN FELVÉTELEI a címlapon, a 15., 33., 61.
és a 110. oldalon

Képek az RTL Klub Juhász Ferenc-portréfilmjéből
a 8., 16., 18., 20., 22., 23., 84. és a 113. oldalon

JUHÁSZ FERENC

Halott ház a dombon

*Ne menj az elhagyott házba! Ne menj a halott házba!
Ott áll a dombtetőn sárgán. Ott áll a föld-szíven zölden.
Bozont-bokrok zöld, kusza hab-sörényével benőve,
leveles tajték-nyállal, feketedrót gubanc-szövedék ággal,
virágcstillag-fehérrrel, rózsaszín kürt-köpeny virágvárázssal,
körtefa, diófa, szederfa, vadrózsasaláng szűz túskefelhő
lövell föl, mint zöld láva, lövődik, mint zöld gejzír,
hull alá, mint zöld spárga, lakk-szikra zöld esernyő,
nyitott esernyő ott a háztetőre ontva, a ház-csöndre kibontva,
mint részeg hányadéka, a vad szív-föld zöldszagú okádéka,
élve rohad zöld köddé, pára-kazal zöld tűzzé,
folyékonyan és csöndben, akár a dermedt sikoly az úrben
özönlük rá a ház-hátra, kiszúrt-szemű cseréptetőre,
a zöld a még pirosra, mint döglött, rothadó ősgyíkra,
akár egy sárkánygyíkra a Föld ember-nincs-még korában,
az ősgyíksárkány hátpikkelyére, a csontsziklatű-hárfás
páncél-ős öltözetre, a sziklaborítás asszonyi csipogásra,
a bodzabozót rücske, szürke-kéreg szenny-ing orgonafa-gyászra,
mint az Istenkáromlás Ördög-hörgése, sátánfüty vihogás-átka.
Zöld bozótühögés bajsza a pincebejárat vaspánthegy-pajzsa.
Ne menj az elhagyott házba! Ne menj a halott házba!
Az ablakokat ellopták, a Krisztus-csuklói szögű ablak-keret deszkát
és hol van a rozsdás szög-seb, hol van görcs-mellbimbós deszka?,
az ablak-vasrács rozsdás négyszögek szúrós dohosság-lapja,
csíp, mint a csalán-erdő darázsfüllánk zöld szúrás-tűzlevél,
mint a méreg-gyász önvédelem, ha belezuhansz kócos gyerekként.
Ne menj a sárga házba! Ne menj a halott házba! Ne menj!
Bent vályogszag, hűgyszag, porszag, szarszag, csalánbokor, földrongy,
vipera, egér, sündiszó, mályva, penész, dróttüskés drótágy,
bagoly, pók, fecskefészek: sárkosár nárcisztalan üresség,
pókháló-függönyök lengnek, gyémántselyem halotti zászlók,
mintha gigászi tehénszájból folyna a szakállas fény-nyál,*

pókháló-dzsungel fénylik, gerendákig borzolt kövér hab,
 mintha selyemcérna-gömbbe lennél rabként beragasztva,
 és sok kövér varangy pislog, izzadtan, ragyásan zölden,
 szemük feketecsíkos bőrtemplom két látás-dió heréje,
 és büdösek, mint az átok, mint vén boszorkánykurva átka,
 bent szőrpina-láncú csíkos vászonravatal-matrac,
 emberürülék fehérre száradva, vizeletszag-pára, a falon vizelet-sziget,
 és mindenütt a póknyál, átlátszó szerkezet-nyálka oszlop, dúc, pillér
 selyempor, vonalszálla, vonaldúc selyemkévék kocsikerék-pókselyemből,
 az egész ház pókselyem-füst, gomolylás, mintha Cezanne pipázna.
 Ne menj az elhagyott házba! Ne menj a halott házba!
 Itt élet volt, most halál van. Ravatalcsönd éj-sötétben.
 És meggyilkolt angyalok rohadnak a pók-rácson átszűrt fényben,
 szárnyuk egymásra hajtva, szárnyuk egymásra hullva
 mint az avarlevelek barna toll-korhadás selyembizalma
 és szemük akár az érett almák pirosan, zölden, kéken ragyognak.
 Pedig szemük kiszúrva, pedig mind szemhéjtalan érett sötétség. Fényvak.
 És kukacos angyalszívek égnek, halomban sisteregnek
 a rongypor-terítéken, az üszkös padló-csontváz-bordákon.
 Ne menj az elhagyott házba! Ne menj a halott házba!
 Ott denevérek vihognak babér-ág bőrlevél-bajusszal kéken,
 piros sugárzás-szemmel, s a levegő-láz vörös szemcsöcsökből szőnyeg,
 mint piros gyöngyökből fűzött függöny látásvér-lobogásuk,
 mint pala-esernyők szilárdan nyihognak, jajgatnak, nyikorognak,
 mégis puhán suhogva, szőrtulipán kakasfejekkel árván,
 kinyílt a szekrényajtó, a fehér zománc-sparherd ajtaja nyitott csönd,
 a tükör a rozsdavirág-falszögön, mint a ködsűrű napfölkelte
 foncsor-ezüstjén légszar: hidak, ívek, csóvák barna pettyhalom-síkból,
 olyan az, mint a puszta, téli jégvárta-szemekkel, ló-járás, birka-járás,
 tehén-járás víz-szemű lukakkal, patanyom vak tejutakkal,
 barna gríz, sárga rizs penész-herpeszes befőttesüvegekben, nehéz

[kő-szilánkokká

összeolvadva, akár a krumplicukor, akár a jégcukor-röghasábok,
 zöldparadicsom üvegben penész-békákká varázsoltan, takony-uborkák,
 és mindenütt széttaposott mezítlábnymok közt csikkek, rúd-centi szopókák,
 szőrösek, papírrongy-tücskök, mint eltaposott csótányok, virágállat-roncsok
 kiszáradt tengerfenéken, szén-csipke csikóhalak, szőrvirág temetőföld,
 ott igazolvány, lukas bögre, rozsdásdrót, a fogasfogon öreg szoknyák,
 és kihúzott fiókok, bőrkabát a zöld szék-karfán, ráncosan, tört lakk-zománccal,
 mint a levedlett gyíkbőr hártya-lábakkal, hártya csuklya szem-celofán

fejjel, pórusosan és gyúrten, barna mozaik-sakktábla, mint görbére olvadt óra
Salvador Dali festményén, a megállt időt mutatva, higany-mutatószálok,
gyógyszer-levelek görbén, fehéren, kéken, mint kilukasztott villamosjegy,
a tableta-kinyomástól átlátszó sárga kis fődők, műanyag-sapkák,
műanyag-láboskák az ezüstben, ezüstpapírpénz lábospődővel.

Ne menj a régi házba! Ne menj a halott házba!

Ott padlásról lóg az emlék! Az a fordított vad mennyország!

Az a pokol előszobája! Az az ördögök rothadás-anya, az a kimúlás öble.

A kályhaluk a falban, mint halál-odú a fában, szakáll-odú fatörzsben,
füstszőrös, fűsthínáros korom-peremmel, koromgyűrű-bilincsel,

ne menj az elveszett házba, a ravatal-fény halál-lakásba,

a kályhaluk a falban kormos pokol-bejárat, füstös pokol-kijárat!

Abban a büntetés van! Abban a bűnhódás van. Fekete-segglik,

fekete végbél-kijárat, abban fekete cső van, ott függőleges pokol van.

Te nem láttad, én láttam: a málladékrongy vályogfal-szögletnek

támasztva áll négy csontváz, négy kopasz-koponyás csont-létra.

Az egyik pókszál-tüllruhás csontváz csontvilla-kezeben fakanál van,

a másik csont-templom kezében merőkanál, tű, babrosta

a harmadik csontváz-kézben fapipa: kampós rózsafa-kérdőjel

s mint a Cezanne-festmény kocsmaház kártyázói közt

a pipás, pipával szájában a szentséges szent játék, az ajándék-füst,

a negyedik csonthorgony-kezeben nyitott könyv, mintha lapozna,

s a könyvlapokon vastag ujjenyomatok nyálból, fénypajzsok a nyárból,

a fénypikkely áradásból arany-nyál pénzek, halotti vén pecsétek. Bölcső.

S ajtón, ablakon, rácson, a nyitott elmúláson betódul a növényzet,

behömpölyög a zöld füst, bezúdul a virágzó zöld növényi láva:

galagonya, szederinda, vadrózsa, tuja, kökény, som, zöld csalántűz,

[fehér bodza.

És sárga marcipán-csillagocskák, kék kürtöcskékből tőgyek,

száraz gally élő gallyba bozontosan keverve, fehér hajjal befűjva,

hidak a vas-szándékba, ágtüskék zöld drótokba gabalyodva.

Ne menj az elveszett házba! Ne menj a halott házba!

Az mintha kripta volna, száraz, zöld, embermagas-bukszus-téglás

cserje-kerítés-keretben, temető-kerítésben, növényrác-drótüveg-dobozban,

és legyek milliója, mint nyitott tenyérrel a dög-levegőbe szórt mák,

két tenyérrel a levegő-hőbe vízszintesen és kockásan hintett mákszemek

fekete lapja, síkja, gyászos pörgés-korongja, súlytalan súly-arány virága,

akár a levegőbe szórt mákszemek milliárdja, mákszemek felhő-ragálya

és csupa petty, pont, zengés-rög szem-súlyokkal feketén cikázva

üveg-cserezsnye fejjel, prizma-rácsá osztott pórusos pászit-gomba szemmel,

*hártyszegés-pontok, mákfejek üveg-tollal, ajakcsizma szívó-szakállal
a légytömeg-négyzetek, szálló légytömeg tömb korongok, akár a gyász zenéje,
légytömeg-szitarácsok fekete felhőnyál habzása, kürtje, máza, vak zizegése.
S ott lenn a kripta-szobában nagymama ül a karszékben, mélyen lóg,
akár egy függőhíd, homorúan horpadt, akár egy avarzászló barna*

[süllyedésben,

*pókhálócsipke-blúzban, mint behavazott avar-sír a népvándorlás-időben
fehértök koponya-arcán szemüveg drótkeretből, a szemüveg-szárak,
mint a fekete pázsitszigetek-gomba karmocska-tarló fekete légy lábak,
fehértök koponyáján nagy fehér süveg molyokból, szikrázó molylepkékből
és kontylepke-süvegéből millió molylepke ló föl, akár a vulkán füstől,
akár egy gobelin-képen szárazan és fehéren ül nagymama a karszékben,
mint aki koporsóba száradt, nincs benne öröm és bánat, búslakodás,
lóg, mint légygöckér kősóban, mint feltámadás a koporsóban,
és a molylepkék ragyogva égnek, mint szikra-pikkely a szenvedéstől
a sercegő rőzsetűzben a szőlő-téli alkonnyatban, mint a jutalom a kamatban,
egyik csontpók-kezeben fanyeles horgolótű, másik lószúnyog-kezeben
picinyke bölcső fából, picike gyermek-jászol, csecsemő-védelemvályú.
A másik nagy karszékben, a virágmintás, rostos szövethuzat-zenében
nagyapa ül, a csont-rab, redves, szikkadt és odvas fekete fogsoraiból
kis gyökérpipa lóg ki, vörösfalu dohány-üst, fa-kérdőjel hamu-kancsó,
akár egy sonka-kampó zsírosan és rozsdásan csüng ott az elmúlásban.
Ne menj az elhagyott házba! Ne menj a halott házba!*

*Ott a növény-árny kupolákban, a gótikus, csíkos fényötét árnyék-homályban
legyekből rezgéspont-szőnyeg, fekete drótszivacs-szőnyeg, mint tömör*

[alom-rezgés

*vastag, sűrű, pihe-nehéz, átlátszó, fekete lihegésből büdös rezgéspont-láptőzeg,
cikkán, szitál, sír, lobban, nyafog, nyí, lobog, súlytalan ráng, mint temetési*

[zászló,

nyihog, röhög a fekete vastag, aligsúly légyhad, mint légyrezgésből szőtt fekete

[vak ló,

lebeg a levegőben, két méterre a földtől, akár egy gyász-Pegazus, legyekből

[csődör-kentaur,

*ráng, libeg egy darabban és mégis mozdulatlan, mintha egy köd-sziget úszna,
mint a fekete rosta sejtesen s egy-darabban, nyafogva dögre-éhes, zokogva*

[öntudatlan,

*mint vas-szivacs asztal-lap, mint polyva-szita, szélfújta deszka-forgács,
húz, zizeg, zümmög, átkot-köp, gógicsél, vékony akár a csecsemő-sírás,
visít, sikít, egymást-lökdösve tolong, fekete felhő fekete felhőt taszigálva.*

És a kifosztott házban és az elhagyott házban büdösek a rongyok, dohszagból
[harangok.

Ne menj a régi házba! Ott áll a dombtetőn sárgán!
Ott nem találsz apádra! Ott csak élet-szenny, ember-ganéjdomb van.
És a fehér-szenny falban, a malterrongy vályogfalban gomba-kalapú vasszög.
És a konyhasarokban kígyó, isten-dühe szégyen: Légy-galaxis szárnyú ördög.
Ne menj az elvesztett házba! Ne menj a halott házba!
Ne menj a dombtetőre! A sárga vakolat-bőrű pikkely-foszladék házba,
amely, mint döglött mesebeli sárkány már döglemez-rothadékban.
Kint zöld őrjöngés, a növényzet virágzó levélkés-szenvedélye,
mint zöld hab-kazlakból felhő, rezgés-nyugalom lomha tavasz-tűz,
bent a kripta-sötét száraz közönyben, a lehetetlen-gyáva kifosztás-büdösben
a boldog szűz csontvázak fehér-rács süppedék-létváz-örömben
a sárga váz-rácsok szén-fekete csönd-kristály szilánkokkal kitömve,
betömve sötét alázat-rongyokkal, póknyál-kalapban, pókszál-kesztyűben,
s a hallgatás-öröklétek, mint ledöntött sírszobrok fehér oltott mésszel leöntve,
kő-Szűzmária, kő-Jézuskrisztus, fehérre meszelt Kálvária-szobrok,
s nincs haj, hím és nőstény szeméremszőrzet, se hónaljiszőr izzadt barna bokra,
se szemöldökszőr, se szempilla, se taknyos bajusz, nyálfürtös szakáll-szóló,
nincsenek körmök a csontujjvégeken, a kezeken, lábakon zöld gomba-körmök,
mint apró gyöngyteknőcök hátkagyló dióhéj fele, mint tenger-aprópénc:

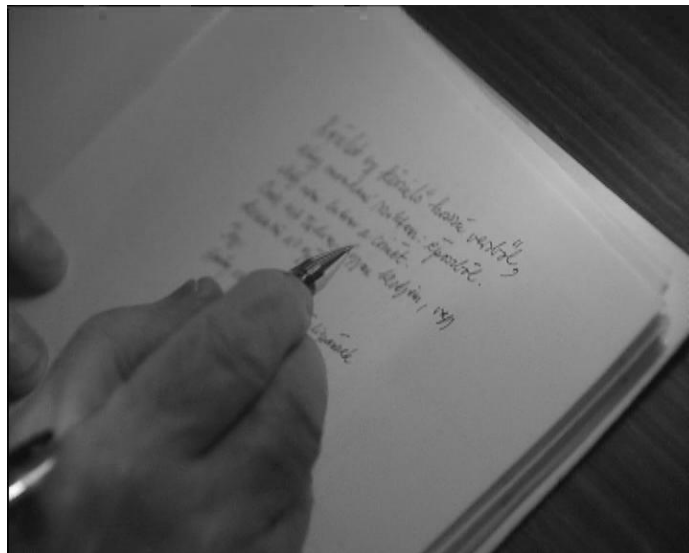
[gyöngy-kagylócskák!

Csak a falba-vert Isten-vén vasszögön rosta, rácskalap nyakára spárgahurok
[kötve,
tört széken törlőkendő, feketecímeres piros temetőbogártól fürtös,
[temetőbogártól pettyes,
mint gyilkos vérfröcskölés gyásznéma pettye, sűrű páncélzat zománc:
[bogárfürtök.

Az vérszakáll: bogaraktól, az vérgyász totem-álarc fapapír-sírhalmbokból.
Ne menj az elhagyott házba! Ott áll a dombtetőn sárgán, mint
nagy késsel félbevágott gerezdes sütőtök, ott áll kígyószem-sárgán
üregessé aszalva, kirohadt mag-gombóc gyomra, poshadt a tökgomor-hab,
s a magvak szétszórt, száradt gumi-óvszerek: a fehérsárga hártyafillérek,
[hártyaagombok.

Száraz nyál-ablakok sárga csontkeretben, Péter hártyafülei a fűbe keverten.
Törpe-péncz fehér csigaházak, lengve a göndör fű-gyapjon, fehér kalászkövek.
Ne menj az elhagyott házba! Jövőd ott nem találsz. Jövőd ottan: a Semmi!
Jövőd ott: ami nem volt, jövődött a kegyetlen gyík-száj, gyík-nyelv.
Légyfogó csönd-harapás. Zizegés-nyelű csőkiürt-száj, fogatlan száj-kopaszság.
Jövőd ott nem találsz, csak ami maradt rendetlenség. Másból jött: idegenség.

A tető, mint sárkányhát, amire a fény lépett, amire a tűz lépett,
aranyba öltözött úrból aranycipő, aranycsizma a vak-rosta piros pikkelyekre.
Ne menj az elvesztett házba. Még kiűznek onnan furkósbottal, góggel kivernek,
az új gazda új cselédje, a régi cseléd rádiüt barna-bunkós botjával:
ami parancs-szigora csápjja, fekete darázscsáp-bunkó, potroh-fejű döglégy.
És mint a barna-fehér foltos ló a völgyben néz rád az új gazdagság,
piros albinó szemekkel, akár a vörös-szemű, szaros-csizmás sátán,
s a ló hatalmas rózsaszájában vas-pallos, az új isten fényes vaskardja,
az isten-ítélet vasa, az új-közöny, új-gyűlölet izzó lángharag-kardja,
a rózsaszírom-cimpák között a nyeles penge, a lófogsorok ember-villáma.
Ne menj az elhagyott házba! Ne menj a halott házba!
Hisz bűnösök mi lettünk, azzal, hogy egymást szeretjük.
Mi követtük a bűnt el a testtel, a vággyal, a hittel, a gyönyörű szerelemmel,
a vággyal, a halállal, minden csók-láztudással, elmúlni-nem-akarással.
Hát kiűzettünk mi abból a zöld növény-haláltemplomból.
Kiűzettünk szarcsizma-toporgással, tétova tegnap-volt-ácsorgással
ahol lehattunk volna régen: az Elképzelt Paradicsomból!

BODNÁR GYÖRGY

A halál dimenziói

A NYOLCVANÉVES JUHÁSZ FERENC ÜNNEPI KÖNYVE

**Kossuth Kiadó
Budapest, 2008
176 oldal, 2800 Ft**

Mint Juhász Ferenc korábbi ünnepi kötetei, a nyolcvanadik születésnapjára megjelent *Pacsirta a szívben* sem alkalmi kiadvány, hanem egy evolúciós folyamat megállított pillanata. De az igazi ünnep sem más az életpályán, hiszen az is belső és külső dialógust állít meg, s egyidejűleg nyit ki a jövő felé. Az irodalmi élet és az olvasó persze itt nem tud és nem is akar kilépni az ünnepi helyzetből. Már amikor először veszi kézbe a Kossuth Kiadó e gyönyörű kiadványát, áhítat tölti el. A borítón a biai barát, a világhírű Hantai Simon festményét találja, amelyről feketés-barnás-zöld és hervadó sárga levélformák közül bíborszínű szabálytalan három-, négy- és sokszögek parázslanak elő. Még semmit sem tudunk a könyv sugallatáról, amikor az élet és a halál, az ember és az enyészet, s az öröm és a halálfélelem paradoxonát éljük át a létezés-avar e „tájképén”. Azután a vers kéziratának és nyomtatott szövegének egymással szembenéző lapjai állítanak meg, amelyek nemcsak bibliofil örömet nyújtanak, hanem datálásaikkal a költő munkafolyamatának tanújává is tesznek és a nagy kompozíció szerke-

zeti egységeinek kialakulását és dinamikáját is megjelenítik.

Az ünnepi formák között pedig egy 6 ezer soros eposz építi fel önmagát, amely ki-merevített mozgásként az életmű folyamatát állítja elénk. Már műfaji megjelölése – az ékezetes eposz – a költő régi felfogásának fenntartását fejezi ki. Ő az ókorból örökölt epikus műfajban *A tékozló ország* óta csupán a teljesség kifejezését vállalja, a „mesét” csak töredékeiben őrzi, s azokat is egybeépíti a lírával, a meditációval és olykor a tudományokból táplálkozó költői esszével. Tehát amint már többször megállapíthattuk, a hosszúvershez áll közelebb, amely ritmikai nyitottságát a műfaj paradigmájává teszi, s tagolódását a versszerűség alapfeltételeire, az ismétlésre és a párhuzamosságra bízta. Ez a hosszúvers-típus azonban egyénített formájában sem változatlanul vonul végig Juhász Ferenc életművén. A *Pacsirta a szívben* olvasója hamar figyelhet rá, hogy ebből az eposzból még a töredékes cselekmény is teljesen hiányzik, s ha mégis felbukkan, életképpé minősül át a múltidéző emlékezésben. S feltűnő, hogy az egész kompozícióban alig találunk hasonlatot vagy metaforát: az eposzi világot nem a képek láncreakciója teremti meg immár, hanem

a dolgok megnevezése és a láthatatlan vagy képzelt jelenségek absztrakt-tárgyias megfogalmazása.

A fő kérdés persze az, hogy milyen természetű az egész mű anyaga, mi az indítéka és intenciója, s milyen költői gondolatmenetet alkot önnön részecskéiből. Mindjárt a cím kiemeli a szívben éneklő pacsirta-motívumát, a dal szeretetét – amely az ember végső menedéke és reménye –, a dal veszélyeztetettségét s végül hiányát a halál felé közelítő életben. A hosszúverset tagoló ismétlés és párhuzamosság jele itt egy vissza-visszatérő kérdés, s a ráadott válasz, valamint a mindkettőt kísérő sóhaj: *De hát itt nincs pacsirta. Hol énekel a pacsirta?... De hol a pacsirta!... Ha nem fölöttem... Ó ez a pacsirta a szívben!... Jaj, csak el ne hallgasson, el ne némuljon a pacsirta a szívemben.* Ez a motívum a költészet és az élet foglalata, de a halálé is, mert a halálból – a végső kérdések ostromából – születik minden ének... és minden életüzenet. Mert a pacsirta dala *csavart levegő-magasodás, kékbe fölnyíló hangliliom, ének-kalászfaj arany sugallattal, amely a haláldübörgést felhőtlen tiszta égbolttá kristályosítja.* Ihletője pedig maga is versemlék. A Juhász Ferenc Panteonjában csodált Petőfi Sándor sóhaja Vízakna és Déva között ágyú-csata szünetében, tehát a halál küszöbén: *Pacsirtaszót hallok megint. Egészen elfeledtem már.*

A sóhaj a szívbeli pacsirta énekéért és a maga életéért, amelynek létformája ugyancsak az ének, a költő halálfélelmének a kifejezése. Már a kilencvenes évek egyre személyesebbé tette számára az elmúlás és a metafizikai rossz – az egymást feltételező élet és halál – iker gondolatát. A második ezredfordulón született őszikéi ezt főleg meditációkban szólatatják meg. A 2007-es *Halandóság-mámorban* az ontologikus gondolati lírát az élményversek és az író- meg művészportrék visszakapcsolják a sokszínű élet organikus folyamatába. A *Pacsirta a szívben* viszont rendszerigényű és őrizve az eposz minimumát, a semmibe vesző emberi létezés teljességét, valóságos kozmoszt épít fel önmagában. Persze a kozmikus eposz nem itt ad először formát Juhász Ferenc világgépének, de a *Pacsirta-kötet*et elődeitől megkülönbözteti, hogy perspektívája a halál semmije felől tárul fel, s a benne rejlő élet-hulladék visszaszorul az emlékekbe.

Az így megnyíló Kozmosz határzónája az öregedés, a testi pusztulás és a fizikai szenvedés. Juhász Ferenc még soha ilyen feltartóztathatatlanul nem panaszkolt el beteg teste kínjait. A fő motívum felbukkanása után azonnal megjelenik a fulladás leírása, a félvakság és a félsüketség szembesítése a látó tenyészetrel; a zsbongó zsbibadt test, amely *mintegy ablakkilincsre... akasztott óriás telt szódásüveg pezseg, forr; a lassan vonagló, ván-szorgó szív, amely mint egy öreg koldus könnyörög, hogy egy aprócska rög el ne dugaszolja; a lábak vérekes, szőrös vízoszlopok; az emberi bensőt súlyok nehezítik, a tüdő várja a levegőt, mint az orgona a fújtató gyerektől, s a parázs a patkoló kovács műhelyében; a jobb vállra lecsüngő fej nehéz mint egy égitest, a vérrel átizzadt és verejtécsíkokkal forró hajfürtök halotti mocorgás-koronát alkotnak; a kar bőre sárga, ráncos és aszott; s az egész testet átjárja a rengés, a feszülés és a feszültség, a robbanás előtti pillanatra.* A lélek pedig telve a közelítő halál tudatával, a látomások a halál-állapotot idézik, s a gondolkodás félelemmel és kérdésekkel felzaklatott: *milyen lesz a testi porladás, milyen lesz a halál, van-e irgalom, s mi marad a halál után?*

A testi szenvedésnek és a személyessé vált haláltudatnak mint az élet és halál határzónájának az asszociációs köre ellentétekre épül. Az élet a szép emlék, a dal, a pacsirta és a szépség, a halál pedig a félelem, az iszonyat, az undor, az öntudatlanság és a semmi. S az

asszociációs kör két világa nem oksági viszonyban van egymással, hanem inherens függésben helyezkedik el egymás mellett. A pacsirta énekének megjelenítése, majd a félelem a dal hiányától a legyekkel, a rovarokkal, a nyűvekkel, a férgekkel és a halállal áll szemben. *Függő hangyaboly vagyok, függő méhkas vagyok, függő darázs-fészek vagyok én, – rovarokkal benőtt függőleges test-téboly, jobboldalra hajló fejű vérző és vérszaros – némaság... Függőleges, lobogó, rázkódó, zokogó tenger vagyok.* A Halált világot nem látó bizonyossággal nézi, bal szemgolyója *alvadt vér-lakattal, vakság enyv-pecséttel lezárva..., függve – merev nyúzott nyúlként, járva a vakság lehetetlen és megfejthetetlen birodalmát.* Elevenen rothadó teste *túlvilág-illatú véres függő mámor, vörös selyem nász-halandóság gyötrelem.* Megkínzott testének vérét küklpsz-lények isszák, akiknek hátán is van szemük *a szemgödör-szemhéj-szempilla nélküli húspajzs arcuk fölött, a beforrt függőleges hús-sziklamezősíkokon.* Majd a pacsirta visszatérő motívuma egy fehér Angyalsátán képével alkot ellentétet, amelynek lábai kristálypáfrányok, kezei zúzmarások, szakálla kristályvízesés, feje minden élő szemeivel benöve, s fénye elvakít. A gyermekkori idillek mellett pedig az emlékezés felidézi az öntudatlan kegyetlenség áldozatát, a felboncolt békát, s a mitikussá növesztett, keresztre feszített bikát, számarcsódórt, oroszlánt és ős-sárkánygyíkot.

De a testi kínok és a pacsirta dalát ellentétező szörnyű látomások zuhatagait a személyes elmúlás és a halál visszatérő kérdései szakítják meg. Más nyelvek – például a latin a *mors* és az *obitus*, vagy a német a *Tod* és a *gestorben* szavakkal – jelentésanilag is jobban megkülönböztetik a fizikai és metafizikai halált, mint a magyar. S a szubjektumok sem egyformán reagálnak az emberi vég iker gondolatára. Az egyik tudat és lélek a kimúlás brutalitásától retteg, amelyből csak az elalvás szerencséje mentheti meg (minden halál fulladásos halál – mondja Szabó Lőrinc), a másikat a túlvilág titka tartja kétségben. Juhász Ferenc megállíthatatlan töprengésében az élet és a halál inherens ellentéte a kiinduló és a végpont. S ebben nem válhat ketté a személyes pusztuláshoz vezető testi kín jajszava és a halálra rendelt élet zaklató tudata. Mert az élet tudatának a feltétele a nemlét távlata és a létezés-képletben a nemlét vagy a túlvilág elvont gondolatát az egyes ember elmúlása teszi személyessé. Ezért már a pacsirta motívumában a dal és az élet s a némaság a halál, a hallgató pacsirta megszólalása pedig az evilági feltámadás.

A testi fájdalom, a személyes pusztulás határzónájának bejárása után a költő végigkövetheti Kozmoszának metafizikáját is. A dal szépségének ellentétéként vizionált keresztrefeszített állatok és madarak ebben nem tudják saját halálukat sem, s túlviláguk is *nem-tudják-milyen Nincs-túlvilág.* A tenyészetben nyüzsgő kis létezők kis csodák, mert *Minden élet csoda és boldogság, míg a halál boldogtalan és magányos,* a Túlvilág pedig *a nem-valóság, a semmi, a feleslegesség és a kuszaság.* Lehetett-e mindez a világ célja és volt-e, van-e egyáltalán célja? Ez már az Isten létének és a Teremtés „logikájának” kérdése. Amit a költő bevallott elvontsággal, sőt tudományossággal fogalmaz meg: *Tudta-e mindezt Isten? Mikor a Világegyetem-Össejtet a Végtelen – Semmibe dobta... Vagy maga se tudta, csak hagyta, hogy a kezdet-őspontból a világegyetem-létezés kihorgolja – önmagát... Mert a Természet-Létezés teljessége az Isten? Ahogy Baruh de Spinoza hitte? ... ami élet, élni fog, megszületni és meghalni a világban! Minden halandóban és semmi szent halhatatlanban. Mert nincsenek halhatatlanok... És ki irgalmaz meg nekem?... És mi az irgalom? A jóság, a szeretet, a hit, a hűség? Irgalmas csak az ember le-*

het... *Irgalmas csak az Isten lehet? – Ha van.* Ezt az utolsó két szót nem az ateizmus mondatja ki a költővel, hanem a tudomány, amely az egész természettel, az egész világegyetemmel szemben teszi fel a kételkedő kérdést. S ez a tudományos gőg vissza is fordítja a szkepticizmus logikáját. Mert ha „káprázat az egész”, az csak az Istené lehet. De ugyan- ebben a gondolati szférában az Isten és a Világegyetem elválaszthatósága is bizonyítható. Az egyetemes természetnek nem volt és nincs szüksége az Istenre. *Az anyag önmaga szervezte, szorozta, horgolta, sokszorozta, osztotta világegyetemmé önmagát... De hát mi az anyag? A gondolat egyfajta forma-állapota...* Ennek a nullapontja pedig megint az Isten, s az örökkévalóság az ő időbeli pillanatának természetté, ember-értelemmé burján- zása. Ha a szubjektív Én mégis úgy érzi, hogy a Világ van, akkor az csak az ő hite, hogy két csend között létezik. A költő következtetése tehát az örök visszatérés a gondolkodástörté- netben: *Istent nem lehet bizonyítani! Istent csak hinni lehet!*

Ebből a halált termő kegyetlen emberi tudásból szükségképpen kivágakozik a költő. Előtte és körülötte az irodalom az evilági bajokból sokszor keresett kiutat az önmagát gyó- gyítani képes továbbfolyó élet reményében, a vitalizmus illúziójában. Az eposz Kozmoszá- nak végtelen terében ez a vitalista filozófia elvezet a elvagyódáshoz az öntudatlan tenyé- szetbe. *Jaj, miért lettem Ember? Miért nem lettem Növény?* – kérdezi –, hiszen a növény boldog, mert öntudatlanul követi a maga életvágját, s nem tud semmit a halálról és a túl- világról. *Miért nem lettem Növény?* – folytatja –, amely végtelen, mint *Walt Whitman Fűszál-történelemmásolata. Fű fű fű!... Óh, Boldog, Hallhatatlan Élet-nyüzsgés! Halált- nemtudó jövendő halottak.* A saját testi szenvedését jelképező keresztfa pedig a hosszú fatörzset idézi, s a költő ennek emlékezetét faggatja: *Tudja-e, hogy valaha ő is eleven élet volt?* Majd újra a végtelen jövő felé fordul: *...Van-e a növényeknek túlvilága?... Pontos túlvilági mása? Hiszen, ha a Tűlvilág az Evilágnak tükörképe, akkor a Tűlvilág se más, mint Anti-Evilág!*

Az emberi lényeg egyik létmeghatározója a vágó. Az ember vágja azonban a halál felé közeledve elapad, míg a növény és az állat örökké vágytalan. Az ember bűnös és olykor gyilkos is. Az állat azért öl, mert éhes és öntudatlanságában büntelen. Nem lehet tehát sem mennyországa, sem pokla.

Ennek a sok alapigazságra épülő összefoglalásnak az elvontsága csak az ismertetés kényszere. Az Eposzban az ember kivágását a természet öntudatlanságába nem gondo- latmenetek fogalmazzák meg, hanem enumerációk, amelyek Juhász Ferenc hosszúversei- ben ugyancsak eposzi maradványok. Mintha az eleven életnyüzsgés közepébe vezetne bennünket a költő, úgy fogadjuk be szinte a pórusainkon át a világ törvényeit. Ezekben a növény- és állatnevek – amint már előre jeleztük – nem szimbólumok vagy metaforák, hanem a dolgok megnevezései. Összességükben pedig egy önmagát önmagából felépítő Kozmosz részecskéi vagy sejtjei.

A kozmikus épülés és gondolatmenet vezeti el a nagy kompozíciót a személyes emlék- képekhez. Ezek életrajzi epizódokat ugyanúgy felidéznek mint útiélményeket vagy pillan- natnyi benyomásokat. De mindegyik a testi szenvedés, az ontologikus léttudat, a halált szülő élet, az Isten és a Tűlvilág képzetének kiterjesztése, vagy organikus megjelenítése.

Jellemző, hogy az életképeket minden oksági logikát követve, vágásos technikával il- leszti a költő a metafizikai gondolatmenetek közé. Így a növények öntudatlan boldogsága a negyvennégy évesen tüdőbajban meghalt apa táncát idézi fel egy farsangi bálban. Az apa

élete és halála gyakori motívuma Juhász Ferenc életművének, de az emlékezés pillanatának nézőpontjából mindig újszerűvé és költőileg szükségszerűvé válik. Itt a tánc szépsége kapja a hangsúlyt az emlékképben:

*...Eszembe jutott apám, ahogy táncolt a farsangi bálban...,
 ...nagy szőke fejét a sovány kicsi asszony, a dirndli-
 ruhás asszony száraz barna nyakára hajtva, úgy ölelte, úgy karolta keringve,
 feje szinte a sovány asszonyhátra hullott, görbén és hátrahajolva, mint egy
 óriás fehér dáliafej, őszi rózsza-csipkelomb-sziromkorona, s az átizzadt,
 nyakkendőtlen kék csikos ing a hátán, mint egy halott-vért lemosó vizes
 vászonrongy...
 ...és táncolt izzadt
 apám landlert és polkát a réz-Mennország fúvószenére, táncolt görbén és vékony,
 kontyos, kicsi anyámat átkarolva anyámra dűlt, mint egy temetői hosszú virág,
 ...S anyám csontos, eres mosás-lúgtól repedezett, szabó
 ollóval levágott körmű kis balkezében összehajtogatott fehér zsebkendő,
 mint egy óriás fehér lepke, citromlepke halálfejes éjjeli óriáslepke...*

Ez a szépség egybeépülve a szegénységgel, a betegséggel és a halállal ugyanúgy a vitalizmus vigasza, mint a továbbfolyó élet öngyógyító ereje.

Máshol az öntudatlan növényi élet boldogsága, a tájkép szépségének a sugallata összerímeli a fűben heverő gyermek emlékképével. S az idillt itt sem zavarja meg a faluvégi dögkút felidézése, mert enyészete a szépséggel organikus egységben a természet rendjének megnyugtató hatását jeleníti meg.

A gyermekkori mesék pedig mitikussá teszik a hajdani család emlékét: az égő petróleum-lámpa, amely mellett gyermekkorában a kis konyhában este az asztalnál ülve tanult a költő, úgy világít, mint az ördögök, és a mama testet öltött várakozás, megjön-e az apa józanul Budapestről, s lesz-e mosoly, vagy balta, vagy kés.

Az életműből már ugyancsak ismert repülőgép-csodálat a családi pokol ellentéte. A bolondok az elmegyógyintézetben, akiket első felesége meglátogatásakor ismert meg, a falusi közönyre emlékezteti, amely röhögve fogadta a közösség félkegyelműit, bénáit, sántáit, némáit és süketeit. S a költő maga is átélte ezt a józan kegyetlenséget, amikor verskísérletei és a virágok hatalmának vállalása miatt faluja őt is a bolondok közé sorolta.

Azután a metafizikai halállal folytatott gondolati küzdelme közben felidéződnek benne a személyes evilági halálok: a maga gyermekkori haldoklása, amelyet csak az anya tehetetlen szeretete állíthatott meg; anyja halott testének emléke, amelyben elúszott minden egykor szép és jó; s az első feleség bátor-gyáva öngyilkossága, amelyet megelőzött a skizofrénia eleven halála.

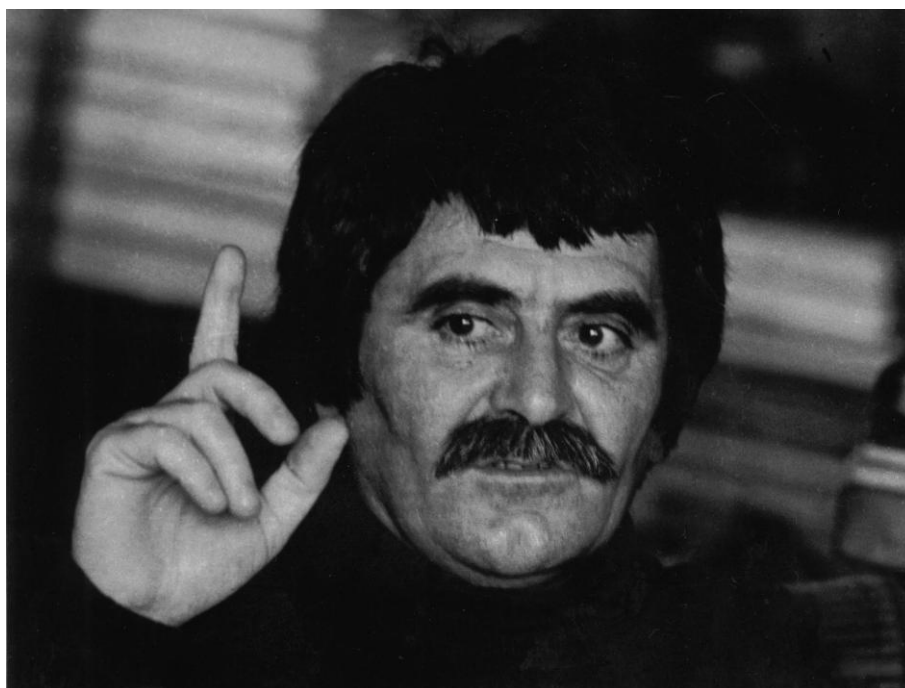
A pillanatnyi emléktöredékek ezután egy vak kislányt állítanak elének, akinek ruhájára kis csengőket varrt az édesanyja, hogy hallja, merre jár. Az ő alakja válasz arra a kérdésre, hogy miértünk retteg-e valaki. Az utiélmények vissza-visszatérő motívuma pedig egy rotterdami koldus, aki az emberi test szerkezetében a messzire látást lehetővé tevő, *függőlegessé emelő* lábak jelképe: *Állt hófehér tengerésztszti egyenruhában, zubbonya vállain aranyrojt-rózsák..., fehér tiszti sapkája elején aranygomb..., lakkcipője fekete..., mellén hasáig lógó piros harmonika, mint egy vörös szelvényes potrohú óriásbogár, szája előtt*

mellére-hátára kötözött fém-állványszerkezeten kürtök, trombiták..., lábai alatt kétcintányéros dob-szerkezet..., énekelt, zenélt, nézve mereven..., őt meg a bámész, bamba turisták nézték áhitattal és vigyorogva.

Az életképek „közjátékai” közül kettőt emel ki szétvagdalt tömbökben az eposz. Az egyik Bolond Istók meséje, amely a költő falusi megítélésének a folytatása. Ő is megkapta Bolond Istók nevét verskísérletei miatt, de ez a falut minősítette. Mert Bolond Istók az *elvonatkoztatásra-képtelen, absztrakciót nem ismerő, kombinálni nem képes együgyű és egyszerű egyneműség*. Semmit sem tud az életről, és még kevesebbet a Túlvilágról, de nem bolond ő, hanem *elme-egyenes*. A másik tömbyszerű „közjáték” a költészet bemutatása, amely az eposz hőse számára a létezés feltétele. Már a pacsira-motívum felbukkanásakor azért könyörög a költő, hogy a dal megmaradjon benne, mert addig él, amíg szívbeli pacsirtája énekel. *Hiszen ha nincsen ének, csak a végtelen bűdös vartyogás marad*. Amit megint nem az emberi veszteség érzelmi vagy gondolati megfogalmazása fejez ki, hanem a békafajta végtelen enumerációja. S a dallal megmenthető élet elmúlásának komor jövője felidézi az eposz hőseben a költészet történetét is, amelyben egyéni alkotóvágyán túl mint egy érvényes világba belekapaszkodhat. *Költő ő – írja magáról – , aki költőszívekbe kapaszkodik, s ha a halál felé halad, költőszívekből épített hajón úszik a Sorsfolyamon lefele*. Az ő Noé bárkájában Balassitól Kassáig versekké vált költősorsok kapnak menedéket, hogy ő is *rajta lebegjen a világbűn emberiség-rettenet fölött, megmenteni akarván a világot önmagától és kimenteni önmagát önmagából*. E létállapot megfogalmazása anynyiban különbözik a korábbi enumerációktól, hogy a költők jelzői az élet utolsó mentőértékei a halál előtt. A hatezer soros kompozíció így végső szavaiban visszatér önnön kezdetéhez.

Az egész szöveget azonban, mint Kosztolányi *Édes Annáját*, megelőzi egy mottó, amely Juhász Ferenc teremtett Kozmoszát egybeépíti a keresztény hit hagyományának szépségével. Kosztolányi a temetési szertartás-szöveget helyezi regénye elé, Juhász Ferenc pedig a Nagyszombati codex szövegrészét Jézus Krisztus megfeszítéséről. Krisztus egyes szám első személyű szenvedéstörténete a régi magyar nyelv költőisége révén egyszerre közvetíti a szépséget és a testi szenvedéssel, valamint a halállal küszködő költő „megfeszítettségének” metaforáját. Az eposz végén ennek a codex-szövegnek egy másik és nagyobbik része beépül a hosszúvers nyitott szerkezetébe. Szent Anselmus *együgyű és boldog látomását*, valamint *kegyelem-hitét* tartalmazza ez, s kommentárjával együtt megadja a költő küzdelmes gondolatmenetének lehetséges feloldását. *Így lesz – kérdezi a költő – a Mennyei boldogság ígérete után? Nem tudom... De pacsirtát virágzó szívemnek mégis oly jól esett ez az együgyű, balga, bolondos, fényes, édes ének, menny-ének, túlvilág-énekdicséret, szent hit-himnusz... És ha lesz, aki leveszi keresztm fájáról halott testemet: érzi majd..., hogy oly könnyű lettem mint egy mag-nélküli üres kalász..., mint egy felhő..., mint a hóhullás..., mint a... szalmaszöcske... És oly isten-elhagyottan dőglött, mint egy kiszáradt ásóbéka...* Ezek a záró sorok ugyanúgy kettős jelentésűek, mint az emlékekben megőrzött életképek: nemcsak evilági és metafizikai válaszokat fogalmaznak meg, hanem szépségükkel – ismét – vitalista reményt is, amely biztató és pesszimista, hiszen akkor szólal meg, amikor az élet, a történelem és a filozófia megállni kényszerül. Ugyanolyan vitalizmus ez, mint az emlékezés végzava: *És mindez de szép volt! Mert de szép volt élni!* Amiben csak a *volt* zavarja meg a boldog véget, mert nem a múltra vár a kérdés: mi lesz a halál után.

Ha megelégszünk a geometria metaforájával, akkor a biológiai embert egydimenziós-nak, a társadalmi kettősnek, a történelmi hármasként és a halált termő élet, a létezés abszurd hősét négy dimenziós-nak tekinthetjük. A halál ugyanebben a rendszerben helyezkedhet el a személyes elmúlástól a metafizikai rosszig, avagy a Túlvilágig. De ahogy a különböző dimenziók a geometriában is egymásból épülnek fel, úgy az ember válasza sem lehet halálára más, mint az élet, a létezés, a nem-lét és a feltámadás kölcsönös függvénye. Ezért a *Pacsirta a szíven* szükségképpen egy lezárhatatlan külső és belső párbeszéd hatalmas folyama.

Pacsirta a szívben

KORMOS GYULA KRISZTIÁN BESZÉLGETÉSE JUHÁSZ FERENCCEL*

Juhász Ferenc volt a Kádár-korszak egyik „kedvelt” költője, akit a pártkongresszusokra éppolyan szívesen meghívtak, mint Nyugaton felolvasókörutakra. Aki Havannában éppolyan otthonosan mozgott, mint Londonban. Pályáját szinte az első kötete óta éppoly komoly viták és felháborodások, mint amilyen jelentős elismerések és sikerek kísérik. A rendszerváltás után elsősorban politikai okokból igyekeztek őt elhallgattatni, tekintet nélkül művészi és emberi teljesítményére. Juhász Ferenc azonban költő, akinek az a dolga, hogy verseket ír. Mindet ceruzával, szépen metszett betűkkel, sűrű, egyenletes sorokban, írólapok ezerein.

Nyolc éve jártam nála először. Már akkor is nehezen lehetett a lakásában négy egybefüggő lépést megtenni, mert mindenhol könyv-és kézírathalmokba botlottam. Akkor rögvest össze is tegeződtünk.

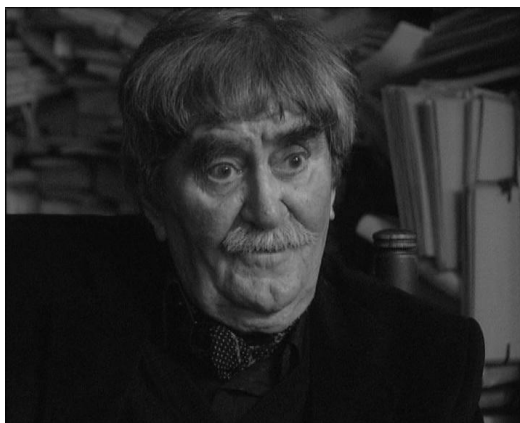
– Feri bácsi, hány könyved van?

– Körülbelül húszezer.

– Melyik volt az első? Mikor, hol vetted?

– Az első, amit én vettem, az 1943-ban volt, a könyvnapon. Ez a világ egyik legszebb könyve, Az európai irodalom története. A könyvsátorban kizárólag egy költő összegyűjtött versei voltak, Sértő Kálmán összes versei. Volt egy nyilas ideológus, a Rajnis Ferenc, ő írt hozzá előszót, de én erről akkoriban semmit nem tudtam, nem így járt a fejem. Odamentem ehhez a könyvesboltoshoz és azt mondtam, hogy kérem szépen Babits Mihály Európai irodalom történetét és József Attila összes verseit. Egy ilyen legényember állt ott eladóként és azt mondta: „Öregem, menjél te a pacsába!” És én ezt nem értettem!

A könyvre édesanyám adott tíz pengőt és azt úgy gyűrőgettem, mint

* Az interjú az RTL Klub XXI. század című műsorába készített portréfilm írott változata. A mellékelt fotók részletek a filmből. Kép: Boldizsár András.

egy falevelet. A mai napig sem tudom egyébként, hogy honnan volt neki az a pénz.

Végül az Egyetemi Könyvesboltban tudta megvenni, amire vágyott. Mindent elolvasott, ami a keze ügyébe került. Mindent versbe írt, ami vele történt. Mindent összegyűjtött, ami róla szólt.

– Én mindent tudok, hogy mi hol van. Eredetileg volt egy elképzelés, egy rendezőelv, de a polc már kevés. A polc előtti papírhalmokat az utóbbi 19 évben raktam össze azokból az újságcikkekből, amelyekben rólam van szó. Van hogy egy oldal, van, hogy csak egy sor. Mert kíváncsi voltam rá, hogy az új rendnek és nekem milyen viszonyunk alakult ki, mert körém öntöttek a rendszerváltáskor egy olyan betonbunkert, mint mondjuk a csernobili robbanás után.

Én ezeket jelzéseket őriztem és nem ezekből a jelzésekből éltem, de ezek a jelzések biztattak egy dologra, hogy egyetlenegy lehetséges menekülési mód van abból a mesterséges elhallgatatásból, amiben részem volt, hogy dolgozom.

Senki sem biztatta a családból, hogy olvasson, pedig minden azzal kezdődik. Ha akarunk visszafelé valami ágat keresni, akkor az talán az anyai nagypapa, Andresz János. Aki egy kocsmázás közben úgy gondolta, hogy kivándorol Amerikába. Meztláb, gyalog ment Fiuméig, s onnan hajóval New Yorkig. Egy év múlva vissza is jött. Ám előtte írt egy bocsánatkérő verset a feleségének.

– Ez egy német nyelvű, gót betűs írással készített vers, amit a nagypapám, Andresz János küldött a feleségének New Yorkból, 1907. április nyolcadikán. Ezt a levelet a mai napig őrzöm.

Talán nem véletlen, hogy Juhász minden versét kézzel írta és írja a mai napig. 44 kötet sűrű sorokban, művesen metszett betűkkel. Hol írólapokon, hol határidőnaplókban, hol vendégkönyvekben. Nem mindig volt ugyanis papír.

– 1964-ben kerültem a Szépirodalmi Könyvkiadóhoz, onnan 1974-ben az Új íráshoz, ahol Losonczy Géza lett a főnököm.

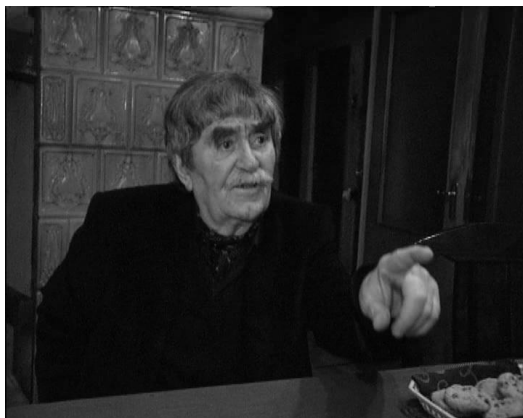
– *Mindent megjelentethetél?*

– Majdnem mindent. Nem nagyon szóltak bele.

Mondok egy példát. Nálunk az Új írásnál az Esterháznak, a Petinek rengeteg írása jelent meg. A Termelési regényből ötven oldalt közöltünk, nem először, de talán másodsorra. Aztán bementem a Parlamentbe, ott volt az Aczél György miniszterelnök-helyettes. És nem azt mondta, hogy hogyan merted te ezt leközölni – azért mondom, hogy nem szóltak semmiért – hanem azt üzenete általam, hogy mondjam meg az Esterháznak, hogy náluk, az ő nagybirtokukon a földesurak ugyanúgy „megizélték” a cseléd lányokat, mint amiket ő ír a párttitkárokról.

Mert most utólag mindenre rá lehet mindent mondani, hogy így volt, meg úgy volt, meg amúgy volt, de volt nem amúgy is.

Juhász az Új írásnak 17 évig, a rendszerváltásig főszerkesztője. Megszámlálhatatlan elismerés, díj és kitüntetés birtokosa.

Sokan állítják: ő a XX. század második felének legjelentősebb magyar költője. Egy félig sváb, félig magyar falu – Biatorbágy – félig sváb, félig magyar családjából. Apja kőműves és gyári munkás, anyja cseléd-lány, mosónő és „minden, amit ebben a sorsban el lehet képzelni.” Juhász tizenhét évesen szintén egy gyárban dolgozik, de húsz évesen már a József Attila népi kollégium lakója és nős ember. Nagy László, Kormos Ist-

ván, Weöres Sándor barátja. 1949-ben jelenik meg első kötete, Baumgarten-díjat kap érte.

– Sorsom úgy alakult, hogy tizennyolc évesen még Bián voltam, aztán tizenkilenc évesen már a Tildy Zoltán fogadásán voltam a rádió mellett a Sándor-palotában. Hogy ez, hogy történt, hogy nem? Húsz évesen már az egész magyar szellemi életet ismertem és barátaim voltak köztük.

Óriási tömegben jöttek fel tanyákról, falukról, városszélekről a fiatalok abban az időben a fővárosba. Mi Nagy Lacival rendszeresen eljártunk például a Horváth Árpád Kollégiumba, ez volt a színész-kollégium, ahol ott volt Sós Imre, Horvát Teri, Psota Irén, Szirtes Ádám, ami azért nagyon nagy dolog volt akkor.

Az apja ekkor, 1951-ben hal meg tüdővészben. Megírja az Apám című verset. Kossuth-díjat kap érte.

– Én 21 és fél évesen kaptam Kossuth-díjat és azt nekem a Révai József adta át. Nem is tudtam, hogy van ilyen, hogy Kossuth-díj. Egyik nap éppen Budán sétáltam, amikor összefutottam Veres Péterrel, aki nagyon furcsán nézett rám, megveregette a vállamat és azt mondta: „Téged nagy öröm fog érni!” Nem értettem, mire gondol. Szóval a Révai adta át, akinek egy fura, kettős mosolya volt. Nagyon okos ember volt egyébként. Szóval kettős mosolya volt, az egyik fele volt az ördög, a másik fele volt az angyal és nézett rám ilyen ördögangyalarccal. Nem értettem, hogy ez mit jelent, akkor nem. Akkor csak annak a tízezer forintnak örültem, amit átadtak nekem az irodában és alá kellett írni és így, a hónom alá szorítva hoztam haza, mert abból vettünk ágyat meg könyvespolcot, ennyi volt az értéke. És amit később értettem meg – és ezt a Révai tudta, mert tudnia kellett – hogy ez egy kettős játék volt. Vagy megvesznek, hát egy 22 éves kölyök voltam Kossuth-díjjal, gondolj bele, hogy az egész íróársadalom, az hogy gondolt rám...

– Biztos szerettek...

– A lószart, gondolom, hát én nem tudom. De ezzel adtak a fiúra egy olyan páncélruhát, amit nem lehet átharapni.

Neki részben mégis sikerült. Felesége családját ugyanis kuláknak nyilvánították, apósát már 1948-ban lecsukták. 1951-ben született a kislányuk. Aztán Kossuth-díj ide vagy oda, náluk is megjelentek az ávósok.

– Feleségem apja kilenc évig ült börtönben, kulákként. Óriási botrány volt ebből. Meggyesegyházi volt és a helyi tanácselnököknek vagy rendőrnek nem ment át a fején, hogy ezt nem lehet csinálni. A férfiú ugyanis lent ült Szegeden, a Csillagban, az első lányom egy hónapos volt akkor. A feleségem levitte magával Meggyesegyházára, ahol éjjel megjelent a rendőrség és 40 ezer forint adót követeltek. Még egy bicikliráf sem volt a padláson, nem-hogy bármi, amit elvihettek volna, erre levették a gyerekről a pelenkát és azt vitték el. Ezért a feleségem hálóingben és mezítláb, októberben berohant a rendőrségre és elkezdett sikoltozni. Ott kapta az első skizofrén rohamot. Mondjam tovább? Nem mondom.

**„Ideje nincs most az álomnak, a könnyű tiszta dalnak: –
végig-nem-gondolt eszmék, át-nem-élt forradalmak,
lázak, emlékek, vágyak örvénylenek a szív csatáros
mélyeiben, ellentmondások patája tapos.”**

(Novemberi elégia – részlet, 1952)

– Ministráltam is egy darabig, mert ezért 20 fillér járt és nálunk az is számított, hogy ki tud valami pénzt hozni a családban. Egyszer azonban elestem az oltárkönyvvel, mert nagyon kicsi gyermek voltam, apró termetű és ráléptem a szoknyámra, elejtettem a könyvet és a pap egy óriási pofont adott. Ez volt az első pofon, amit egy plébánostól kaptam. A második meg az volt, hogy túl buzgó gyerek voltam és buzgón járt az agyam mindig és kitaláltam, hogy ha már szombatonként gyónni kell, akkor én egy igazán nagy bűnt gyónok meg, a legnagyobbat. Akkor megnéztem az imakönyvben, amit kaptam ajándékba, hogy mi a legnagyobb bűn és ott volt tizenharmadikként felsorolva, hogy „pápai vizeken kalózkodtam”. A pap aztán a gyóntatáskor megkérdezte: „Fiacskám, mi a bűnöd?” Én erre mondtam, hogy pápai vizeken kalózkodtam. A pap erre kinyúlt a gyóntatószékből és egy állati nagy pofont adott nekem és azt mondta: „Te marha!”

– *A hit és az istenkép egyébként megmaradt benned?*

– Az bennem állandóan megmaradt, az egyre többet és egyre inkább foglalkoztat és egyre rejtelmesebb lesz. Mert én nem tudom, hogy van-e isten, vagy nincs isten, de egyet tudok: ördög az van, ebben biztos vagyok. Van ebben egy rejtelem, erről akarok majd még írni egy verset.

– *Hogyan születik meg egy Juhász vers, mitől, hogyan kapod az ihletet?*

– Ihlet az is, hogyha egy dolog rád néz. A természet tele van tárgyakkal. Élő és holt tárgyakkal. Most egy tárgy, vagy egy élőlény, egy növény, egy történet, egy cselekvésrész rád néz és azt mondja, mondj el engem, mert én nem tudok szólni, én nem tudok beszélni! Akkor azt, ha megkapod azt a lángot – kölcsönveszed vagy átveszed – amivel jön feléd ez a kérdés, akkor meg tudod írni viszonylag hamar.

– *Mi a költészet? Szerinted?*

– A költészet meggyőződés, tisztesség, hit, tisztaság nélkül nem lehet, de nem lehet szépség nélkül sem, mert nem véletlenül adta azt József Attila a folyóirata címének, hogy Szép szó, mert a szónak szépnek kell lenni.

A magyar irodalom az egy óriási szépségből, szenvedésből, tehetségből, tehetségtelenségből és másból összeálló hatalmas halmaz, egy óriási szalmazakal, amiből egy-egy szál, ha kihúznak, akkor lehet valamit látni, hogy mi ez.

Magyar költőnek lenni az nagyon nehéz. Ha dicsekedni akarnék, akkor azt mondanám, hogy nagyon szép is, de nagyon nehéz, mert be vagyunk zárva az anyanyelvünkbe. Nincs, és ha nem akad – márpedig nem nagyon akad – fordító, akkor olyan vagy, mintha egy gyémántkriptába lennél zárva, ami felbonthatatlan, ki nem lehet belőle jönni, nem vagy egy arkangyal, hogy kiszállj, vagy egy átszellemült köd-lény, amely kiszivárog a korszó-kripta-réseken.

A Juhász főszerkesztette folyóiratot, az Új írást 1991 végén szüntették meg. Egyszerűen nem kapott többé állami támogatást. A Szépirodalmi Kiadó, melynek évtizedeken át szerkesztője és szerzője volt, szintén összeomlott. Nyugdíjas lett és magányos, újra vissza kellett szoknia a szegénységbe, ami számára nem volt szokatlan élmény.

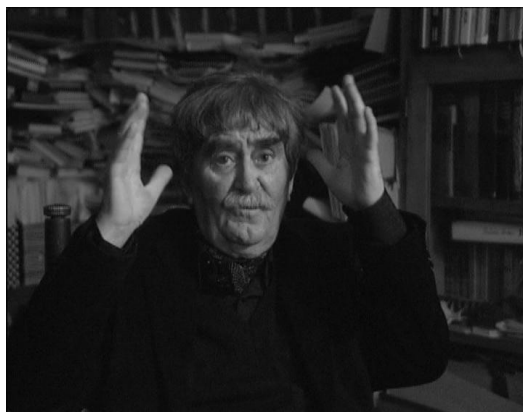
– Én egyszer elmentem hozzájuk (az Új írás szerkesztőségéhez, a szerk.), még a Dorottya utcában voltak, hogy adjanak nekem valami munkát, lektori munkát. Adjanak kéziratokat, én elolvasom és mint ahogy a kiadóknál, egy papírdarabkára melléírom a véleményemet és ezért valami pénzt adjanak, mert éhen fogunk halni. Így kerültem oda és aztán ott ragadtam. Végül én lettem a főszerkesztő. Hozzáteszem, hogy én a Nagy Lacinak azt mondtam, hogyha te nem jössz velem és ezt mi nem csináljuk együtt, akkor ebből nagyon nagy baj lesz.

– De te lettél a főszerkesztő...

– Azt mondtam, az nem érdekes. Nem lesz főszerkesztő, elintézem. Az lesz ráírva, hogy: szerkesztik. Ha akarsz, a te neved lesz elől, ha akarsz, az én nevem lesz elől. Teljesen mindegy. Ő erre mondott nekem egy gorombát, hogy ő nem fog ennyit olvasni, aztán így lettem én egyedül és így lettem „a rendszer által megvásárolt költő” vagy minek mondanak engem? Vagy mondtak.

– Mit gondolsz ezekről a mondatokról?

– Semmit. Most már vége van.

A politika persze rendszertől függetlenül mindig is szerette, vagy szerette volna rajta tartani a kezét a kultúrán, a művészeteken és a művészekben.

– Az ötvenes években volt egy Kiadói Főigazgatóság, amelyikhez minden kéziratot fel kellett küldenie minden kiadónak és az igazgatóság eldöntötte, hogy engedélyezik vagy nem. Egyszer Andics Erzsébet, ha tudod a nevét – történész volt és politikus – elkezdett ordítani, mint a sakál. Min-

denki így ült beszarva, hogy akkor most mi lesz – joggal, megijedve – és akkor az Andics egyszer csak megállt. Megállt! Tényleg – gondold végig, a lélegzeted eláll – megállt és azt mondta: „Ja, ez Juhász elvtársra nem vonatkozik, mert olyan tehetséges!” Kértem én, hogy mondja? Mit szoltak ehhez az író kollégák? Miért mondta?

Egyébként az volt a mániájuk, a Kádáréknak már nem, de a Rákosi-korszakban igen, hogy mindenért az Írószövetséget tették felelőssé, de tényleg mindenért. Ezt úgy értsd, hogy én úgy tudtam meg, hogy lesz '56, hogy behívták az elnökséget a pártközpontba és a következőt mondták: „Eltársak, közöljük Önökkel, hogy Potsdamban két nappal ezelőtt repülőgépről és tankokról lőttünk a tömegre! Vizontlátásra elvtársak!” No, ekkor értettem meg, mi lesz.

A forradalom idején aztán láttam a lelkesültséget, magam is részt vettem ezekben a menetekben, énnekem ugyan fegyver nem volt a kezemben. Verset nem írtam róla, mert nem tudtam akkor semmit írni. Említettem már, hogy az első feleségem elmebeteg volt, 9 évig volt kórházban. Kijött egy hónapra aztán visszament.

– *Skizofrén volt ugye?*

– Igen, skizofrén volt. Na én vittem ki a kenyeret 1956-ban a kórházba, golyószórók között és osztogattam a betegeknek, akik mérhetetlenül örültek a balhénak. Nagyon. Hohó, hát most végre megváltozik a világ! Hát egy olyan ember, aki harminc éve nem szólalt meg, hanem állt a falnak fordulva, egy tanítónő, megfordult és azt mondta, hogy jó napot kívánok!

1956 októberét egyébként Ferenczy Bénéknél éltem át, a feleségem ugye a kórházban volt. És Ferenczyné, Erzsike mindig azt mondta, hogy Feri, miért megy haza, miért nem alszik itt a műteremben? Akkor legalább együtt lesznek a Bénikével. Egyszer hajnali 2-kor szólt a telefon és bejött a szobába egy csodatündér, ez volt az Erzsike, aki – hogyha ismeri a Béné szobrait, akkor tudja, hogy milyen csodálatos testű nő volt – egy áttetsző tüll-hálóingben jött be, hát el lehet képzelni... Ő mondta, hogy Feri magát keresik telefonon. A Farkas Feri volt az, aki mondta, hogy menjek haza, mert ő nálam akar dekkolni. Mondtam, megyek. Lementem a lépcsőházba, de a kapuban már állt egy óriási szovjet tank, mellette a hatalmas lőszeresládák, úgyhogy nem tudtam hazamenni.

Így rekedtem Ferenczy Bénéknél és így néztem végig mindazt amit a Krisztus levétele a keresztről című eposzomban megírtam.

„Aztán egyszer csak mégis hazamentem.

A vasútállomásról gyalog, ahogy gyerekkoromban szoktam, s épp a bordás kőoszlopon álló szétterpesztett-szárnyú, kő-turulmadár előtt mentem, amikor velem szemben, az utca túloldalán egy szétterpesztett lábú kövér férfi úgy szólt oda nekem, mint aki nem is nekem szól, mint aki hetykén, hegyesen kiköp, vigyorogva, alsóajkába vájt fogakkal pökve a szó-nyálat:

„Még van pofája hazajönni!”

mert nálunk

a költőt nem szokás szeretni.”

(Krisztus levétele a keresztről, részlet 1993)

azt mondta, hogy innen nem fognak elvinni. Mondtam, de Gyula bácsi! Ó meg nyugtatgatott, hogy innen nem fognak elvinni, aztán 1970-ben egyik nap nekiültem és megírtam.

„Mi ez a csönd szívemben?” Így kezdődik a *Halottak királya*. Nem véletlenül. Juhász Ferenc a forradalom utáni mély depresszióban kilenc évig nem tud írni. 1960-ban a brit nagykövetség meghívására három hetes tanulmányúton vehet részt Angliában. Tamási Áron, Ottlik Géza, Kardos Sándor és az MSZMP képviselőjében, Köpeczi Béla még a küldöttség tagjai. Hazafelé egy napra megállnak Párizsban, ahol a szokásos fogadásokon túl még egy fontos dolga van: mindenképpen találkoznia kell gyermekkori barátjával, a festő Hantai Simonnal.

– Én azt mondtam az Áronnak, hogy te Áron, én nem megyek haza. De most ne disszidálásra gondolj, hanem akkor voltam először Párizsban. Na most a Hantai Simon barátom édesanyja küldött velem disznóvágásból két hurkát, egy véreset meg egy májasat, meg egy darab karmonádlit, hogy azt adjam oda a Simonnak. Én ezt először elvittem magammal Londonba, ott három hétre betettem a hűtőszekrénybe, onnan elhoztam Párizsba ugye. Szóval mondtam az Áronnak, hogy én nem megyek haza...

– *Át kell adni a hurka-kolbászt...*

– Nemcsak (*nevet*). Hanem most látom először a Notre Dame-ot, ami állt ugye és a tetején volt éppen a sárga hold, mint a Musset versében a pont az „i” betűn. Azt mondja az Áron, miközben feltolta a szalmakalapját a magas, szép homlokára, hogy hát Ferikém, én se megyek haza. Mondjuk meg a Cipinek, azaz Ottlik Gézának. Megmondtuk a Cipinek, hogy nem megyünk haza. Cipi azt mondja, hohó, hát akkor én sem megyek haza! Akkor mondjuk meg a Kardosnak, aki egy ilyen gyámoltalan ember volt. Mondta, hogy hát akkor ő is maradna. De hát ezt meg kell mondani a Köpeczinek is. Mondd meg Te, mondják nekem. Mondom: „Béla! Mi nem megyünk haza!” Rámnézett, ilyen pörge kalapja volt, azt feltolta a homlokára és azt mondta: „Mit gondolsz Feri, én haza akarok menni?” Így ott maradtunk három hétig. Ezt csak azért mondom, mert sem a békességes állapotok, sem a diktatúrák, sem a féldiktatúrák nem monolit állapotok, hanem minden kevert állapot.

Hantai Simon persze megkapta a hurka-kolbász-karmonádlit. Az a Hantai, akinek az indulását is köszönheti.

– Hantai, aki hat évvel volt idősebb nálam, egyszer azt mondta nekem, hogy gyere, elmegyünk az Operába.

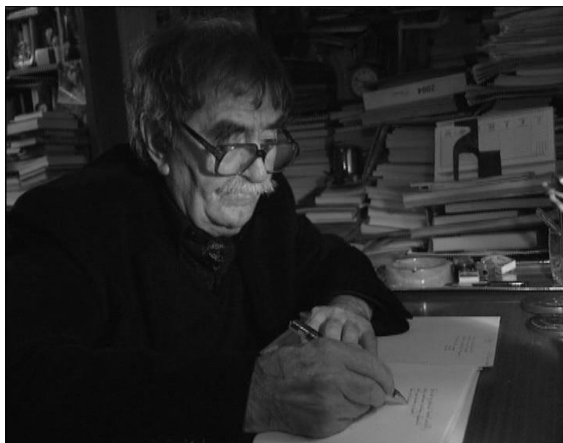
Három dolgot nem láttam, és nem tudtam addig. Nem láttam soha női fürdőruhát. Négyet bocsánat. Mert nem láttam a Balatont. Soha. Soha nem voltam nyaralni, mert napszámba kellett menni. Nem láttam fürdőszobát. Nem láttam telefont – ez ugye már nem is a negyedik – nem láttam telefont, nem is tudtam, mikor először láttam, hogy mit is kell felemelni. És nem láttam kószínházat.

Hantai vitt el az Operába, s ott láttam először a Kék szakállú herceg várát.

Talán ott, az Operában kezdődött minden. Úgy hetven évvel ezelőtt. Hantai volt az első értelmiségi és művész barát, akit sokak követnek. Tudósok, írók, szobrászok, festők, költők. A magyar szellemi élet legnagyobbjai. És előttük mindazok, akikre egyik versében így emlékszik a nyolcvanéves Juhász Ferenc.

„És őrangyal nem volt sehol.

Hogy képzelték ők, mit képzelték ők, a szülők, a nagyszülők, dédszülők, ős-szülők, a szent könyveket író balgák, együgyűek, próféták, misztikusok, teológusok, a költészet-csodaelmék, ájtatosok, szentek, filozófusok, apostolok, a mezítlábasok, fakéreg-lábszárasok, koldusok, a bórszív-kosár-sarusok, halászok, ácsok, asztalosok, sáskaevők, magevők, lepény-kenyér evők, vízivők, borivők, vizes bort-kortyolók, a szakállasok és szőr-bokor vándorok.”

MÓSER ZOLTÁN

Versek énekhangra

Juhász Ferenc a *Hódolat a zenének* című írásában így vall a falujáról s a népdalról: „Falun születtem 1928-ban, s nőttem kölyökből kamaszodván az 1930-as években, oly időkben, oly korban (pedig szülőfalum csak 20 kilométerre van Budapeستől!) amikor bivalyos és négyökrös szekerek szórták a szalmát a térdig-por országúton, s szombat délután sárga szarvasbőr-comb-belsejű nadrágban, karcsú barna lovakon kilovagoltak az uraságok, a rózsacsipkeharangba bújtatott kisasszonyok a velem-korú fiúk, fényes hintókon poroztak végig a jegenyés Fő-utcán, s rá-rápöccintettek „játékos” ostorukkal a lányok máslis copfjára, a szegények fekete kalapjára. Az én falumban a népzene halott volt. Az én falumban halott volt a népdal. Még csak ravatalon se feküdt; de enyészve volt a földben, csontváza-se-tudtam-merre-lehet! Ott fúvós zene járta búcsúban, lakodalmakban, temetéseken, Húsvétkor, Úrnapján, Karácsonykor, a Nemzet ünnepein és a háború alatt; fúvós zene, sramli, s az alsó-vég kocsmájában cigányzene, ha bál volt... És micsoda döbbenet, létem teljes meghódítása volt a teljes népköltészettel a végzetes-tiszta, virág-irgalmú és halál-szárnyütésű, Föld-Anya bánatú, vadrózsa-léptű népdallal, népballadával való: szívemet boldog máglyára ítélő szent találkozásom!”

A népdallal és népballadával, illetve Bartókkal való „szent találkozás” kapcsán, néhány példa alapján arról szól ez az írás, hogyan építi be versébe a népdalt és a népballadát Juhász Ferenc, hogyan variálja, értelmezi és ha „átfesti”, mi lesz belőle. A költői szabadságról szól mondhatnók, de nekem elsősorban azt mutatja ez a rövid leltár, hogy mit kezdjen, mit kezdhet a XX. Század második felében a magyar költő a népköltészettel.

Előljáróban azt is el kell mondanom, hogy egy színről, a feketéről, és számos – versbe költözött – állatról, madárról lesz szó. Jegyzetelés közben vettem észre, hogy ezek mind olyan jelképes állatok, amelyeket a költő teljesen átértelmezett. Ezért itt több szó lesz a szimbólumokról, azok jelentéséről, mint Juhász Ferenc verseinek magyarázatáról.

Variánsok – feketében

A sor elejére – az előbbi vallomásra gondolva és ahhoz kapcsolódva – az 1949-ben íródott TÁG NAPLÓ-ban szereplő, Biáról szóló szerelmes szép ének kívánczik.

HALLOD, ÉNEKELNEK A BIAI LEGÉNYEK

*Halod, énekelnek a biai legények,
csapatban mennek a lányok után.
Május van, csillagig száll most az ének:
„Sej orgona nyílik, meg sej tulipán.”*

*Megrakott szekér ring az út porában,
kinyújtott nyakkal húzzák a bivalyok.
Mint villára tűzött almát viszik
szarvuk hegyén az arany napot.*

*Hej, trilla-tralla, harmonikáznak.
Mennek a lányok és visszanevetnek.
Rózsaaág hajlik át a kerítésen,
vállára épp a Fekete gyerekeknek.*

E versnek látszólag semmi köze a magyar népdalhoz: szülőfalujának egy apró eseményét éneklie meg a költő. Ám az utolsó két sorban a népdalból ismerős, jelképes képpel találkozhatunk: „Rózsaaág hajlik át a kerítésen,/ Vállára épp a Fekete gyerekek” – ez a két sor olyan, mintha valamelyik népdalból került volna ide.¹ A népdalban a rutafa ága az udvarba, a rozsmaring ága valakinek a vállára, itt pedig a rózsafa ága hajlik át a kerítésen – hasonlóan a fentiekhez – vállára a Fekete gyerekeknek. A rózsza is, az áthajló, elágazó, a vállat érő ág, virág is jelkép – mindkettő szerelmi jelkép –, a fekete szín, a Fekete gyerek is. Csakhogy – eltérően a népdaltól – valami rossznak, jövőnélküliségnek az érzetét költi, jelöli.

Ennek egyik oka a *fekete* szín, amely az ősi sötétség, a káosz, az éjszaka, a feneketlen, titokzatos mélység, a világúr jelképe. A szegény, a bánat, a lemondás színe, a gyász kifejezője; számos hagyományban a gonosz erőkhöz kötődik.

A kereszténységben egyrészt a halál és a gyász színe, másrészt a bűn, a Pokol, a bűnhődés jelképe. A Sátán különböző fekete színű állatokban ölt testet, pl. fekete kecskebak; fekete kutya, fekete macska. Az ördögök, a boszorkányok ruhája is fekete, és a boszorkányok kísérő állatai szintén feketék.

A XX. századi irodalomban a személytelenség, az abszolút passzivitás, a nihil és a reménytelenség szimbóluma.²

A fekete gyászszín csak később, a 13. században terjedt el, akkor, amikor a halálhoz kapcsolódó eszkatologikus képzetek helyét fokozatosan háttérbe szorították a bűnbánatra, a megtisztulásra és ennek nyomán a megbocsátásra vonatkozó teológiai tanítások. A gyászmisékből ekkor tűnik el a húsvéti időben énekelni szokott alleluja, bevezetik a fekete színű gyászmiseruhákat, elterjednek a komor gyászzenék és a számadásra felszólító halotti beszédek.³

*

A gyászszín feltűnően sokat szerepel Juhász Ferenc költeményeiben: nem magában, hanem „madaras változatokban”.

¹ Két népdalt is idézhetünk: az első a zoborvidéki szentiványi énekek közül, a második Bartók felsőireghi (Tolna m.) gyűjtéséből való. In Móser Zoltán: Névviselések III. Csíkszereda 2008. 139., Kodály népdalfeldolgozásainak dallam- és szövegforrásai. Bp., 1984. 196. sz.

² Szimbólumszótár (Szerk. Pál József és Újvári Edit), Bp., 1997. 425.

³ Tánczos Vilmos: Folklórszimbólumok. Kolozsvár, 2006. 133.

A FEKETE PÁVA című Juhász versben ismerős népdalszöveget – sorokat, részeket – panelként épít be, s azokat változatlanul hagyja, vagy variálja. Ebben a volt barátának, Kormos Istvánnak emlékét és énekét – annak két sorát – idézvé, kora ifjúságukra s az elhagyott szerelmekre emlékezik a költő. Juhász Ferenc versében ez a fekete páva a költő barát szívében sétál és énekel.

Ez a fekete páva (több más, jelképes madárral együtt) ott sétál a hatalmas méretű, siratónak is nevezhető, VERS NÉGY HANGRA, JAJGATÁSRA ÉS KÖNYÖRGÉSRE, ÁTOK-TALANUL (1956) című költeményben is, amelyet genezisében szerelmes versnek mondhatunk.

„Közlő anyaga mindössze néhány halvány utalás, mely zaklatott szavak között kerül felszínre töredezetten: a költő felesége pusztító némaságba zuhan, s már-már feladta az életet. A férfit nemcsak a tragikus lehetőség teszi kétségbeesetté, hanem, a bűntudat, az önvád is: *ó, ne büntess engem így magamért*. A kettős súly alatt a költő számára a szerelem élet-halál kérdése. Verse tehát nemcsak a szerelem visszaperlése, hanem az életé is: küzdelem a „fehér bárány”, a halál ellen.”⁴

Ebben a hosszú versben előbb egy népballadát, majd egy népdalstrófát vesz át, s ezt variálja. Az idézendő népdalnak a variánsait Csanádi Imre gyűjtötte össze, miközben egyik, talán az egyik legszebb változat szövegét szülőfalujában, a Fejér megyei Zámolyon is megtalálta. Ő hívta fel figyelmünket arra az erdélyi variánsra, amelyet dallammal együtt adott közre Jagamas János.

*Vajon ki járt kis kertembe fekete galamb képibe?
Szedi virágomnak ágát, Rozmaringomnak bimbóját.*⁵

Ezt a népdalszöveget így variálja Juhász Ferenc:

*Valaki járt a kertembe,
Fekete galamb képibe,
Szedi virágomnak színét,
Rozmaringomnak tetejét.*

Mivel jelképes madárról van szó, szükséges erről röviden szólunk.

A *Physiologus* ezt írja a galambról: János így beszél: „Láttam az egeket megnyilatkozni és a Szentlelket galambként a mennyekből alájőni és őreá szállani, és egy égi hang ezt mondta vala: Ez az én szerelmes fiam, akiben én gyönyörködöm.”

A keresztény művészetben a galamb leginkább a Szentlélek jelképes ábrázolására szolgált. Jézus megkeresztelkedésekor az Isten lelke galamb képében szállt és föléje ereszkedett.

A galamb másik jelképes szerepét a *Teremtés könyve* beszéli el. Egy galamb hozta hírrül a csőrében tartott olajággal a vízözön elmúlását Noé bárkájára, ezért vált a galamb a kibékülés és a béke szimbólumává, napjaink békegalambjának eredetivé. Ebben az értelemben említik a galambot a solti eklézsia 1772-ből való terítőjének közepén is, ahol „egy galamb vagyon, szájában olaj ágat tart”.

⁴ Bodnár György: Juhász Ferenc. Bp., 1993. 44.

⁵ Magyarózd, 1951. JJ. In Romániai magyar népdalok. Bukarest, 1974. 22. sz.

Ókeresztény síremlékeken, szarkofágokon és katakombák falfestményein a galambok az élet fáját vagy a koszorút csipegetik, az élet vizéből isznak, vagy hajókon ülnek és a megholtak lelkét jelképezik.

Érdeemes hangsúlyozni, hogy ugyanaz a galamb az ókori mitológiában és a keresztény szimbolikában határozottan ellentétes jelentést is hordozott. A Vénusz által idomított galamb ugyanis már a görögöknél a szerelem hírnöke volt. A keresztény művészetben pedig éppen az ártatlanság és a hűség jelképeként is ábrázolták.

Az egyik XVIII. századi énekeskönyv a galambok szabadságát dicséri:

*Ó, ti szép szavú galambok,
Tü ott jártok, hol akartok,
De az hálót nem látjátok,
Mely miatt esik fogságotok.⁶*

Sinkó Katalin egyik tanulmányban elemezte a nőalakkal ábrázolt galamb ikonográfiai tradíciójának alakulását, módosulását a képzőművészetben, egészen a 19. századig. A galamb itt is a testi és lelki tisztaságot szimbolizálja, s ábrázolása így bizonyos erotikus mondanivalót is hordoz.⁷

Itt a népdalban, és Juhász Ferenc versében is egyértelműen erotikus jelentést hordoz. De miért fekete a galamb? Íme a költő válasza:

*Miért beszélsz te, kis szívem, miért, miért, beszélsz a fekete galambról?
Sötét madár, rabló madár, elszállt kacagva, gyászbán fosztogatni.
Miért beszélsz te, kis szívem, miért, miért beszélsz a fekete galambról?
Fegyver dördült, s a virágnak, rozmaringnak kellett vérben fölfakadni.*

Az idézett folytatásban a fekete páva következik:

*Valaki járt a kertembe,
Fekete páva képibe,
Sírva ikráját folytatja,
Virágaim megríkatja.*

Dorothea Forstner: *A szimbólumok világa* című könyvében hosszan olvashatunk a páváról. Ő írja – természetesen mások kutatásait felhasználva –, hogy a Szentírásban egyetlen hely kivételével sehol nincs szó a páváról. Ha az egyházatyák alkalmanként beszélnek a páváról, akkor nem szimbolikus értelemben szólnak róla. Szavaikból csak az derül ki, hogy a régi időkben mennyire tisztelték és szerették ezt a gyönyörű madarat, és milyen tulajdonságokkal ruházták fel.

A középkortól kezdve a pávának, illetve a pávaszimbolikának a legkisebb részletekbe menően kidolgozott jelentéstana volt. Az antik világban szokásban volt, hogy az elholtak sírjait lehetőleg otthonosan rendezzék be és egy lakás berendezésének megfelelően díszítsék. (Virágos kerteket ábrázoltak, melyekben állatok sétáltak, s idillikus jelenetek játszódtak le.) A kereszténység megtartotta ezt az ártatlan szokást. S ez a kerti idill vált az-

⁶ In. Bocskor János énekeskönyve 1716–1739. 48. sz.

⁷ Fügedi Márta: Állatábrázolások a magyar népművészetben. Miskolc, 1993. 21–22.

után a keresztényeknél az égi örömök kertjének szimbólumává. Ha a paradicsomot a festő lehetőleg egyszerűen akarta ábrázolni, akkor az örök tavaszra és az eljövendő örök dicsőségre mutatott rá a páva-ábrázolással. A páva motívum gyakori előfordulása a keresztelő kápolnáknban azt mutatja, hogy a páva-motívum a szellemi megújulás és a keresztségben megnyilvánuló isteni kegyelem szimbolikáját hivatott feleleveníteni.⁸

De hasonló jelentéssel szerepelhet a szarkofágokon is. Az örök élet, az örök tavasz lehet a jelentése: a Halhatatlanság!⁹ A pécsi ókeresztény freskón szereplő páva is valószínűleg halhatatlanság-szimbólum – írja Henszlmann Imre.¹⁰

A katakombák falain, bizánci és középkori ábrázolásokon domborműveken, mozaikon, freskókon, kódexekben sűrűn találkozunk páva képekkel. Irodalmi példákat is tudunk említeni a II. vagy III. század elején keletkezett koraközépkori Physiologustól kezdve.¹¹

De pávát feketében sehol nem találni, csak az idézett versben, annak magyarázata szerint azért, mert gyász-ruhát öltött magára a rikácsoló, bánatos páva.

A vers folytatásában a *fekete hattyú* képével is találkozunk:

*Valaki járt a kertembe,
Fekete hattyú képibe,
Töri zöldemet karmával,
Arany-pikkelyes csizmával.*

A *hattyúról* hosszan lehetne szólni, mint szimbolikus vagy allegorikus, vagy mint jelképét már elvesztett állatról. Itt most összefoglaló jelleggel röviden csak annyit, hogy fehérsége a tisztaság jelentését is magába foglalja, s ugyancsak színe révén a fekete ellentéte is. Az ókori és középkori legendákból, mondákból az tűnik elő, hogy a fekete tóban, folyóban – a Halál birodalmában! – úszó hattyú lélek jelkép.¹² (Ilyen a Kalevala 14. énekében is.)

Talán így és ezért teremtődött meg az a legenda, amely szintén ókori hiedelmekből táplálkozik, s nálunk Temesvári Pelbárttól Petőfiig, Tompáig több helyütt is fellelhető, hogy a halálát megérezvén édes-bús énekbe kezd a hattyú s így megy a halálba.¹³ Ezt a hattyúdalt „a középkorban összefüggésbe hozták Krisztus szenvedéseivel.¹⁴ Balassi egyik énekszerző kortársa „részletesebben is idézi a hattyú esetét, melyet az igazi kereszténynek is követni illik:

*Tanuságunk légyen a hattyú példája,
Gonosz időn örvend, melyből a jót várja.*

⁸ Dorothea Forstner: Die Welt der Symbole. Innsbruck–Wien–München, 1967. 249–252.

⁹ Hermann Weyl: Szimmetria. Gondolat, 1982. 23.

¹⁰ Henszlmann Imre: Mon. Hung. Arch. 1873. II. kötet I. rész. 157.

¹¹ Horváth Sándor: A Physiologus. Eth. 1921. 23., Eckhard SÁNDOR: Balassi-tanulmányok. Akadémia Kiadó, 1972. 298., Szabó Árpád–Kádár Zoltán: Antik természettudományok. Gondolat, 1984. 410.

¹² Ipolyi Arnod: Magyar Mythologia. Pest, 1854. 359.

¹³ Eckhard Sándor: Balassi-tanulmányok. Bp., 1972. 299., Farkas Henrik: Legendák állatvilága. Bp., 1982. 137–139.

¹⁴ A keresztény művészet lexikona. (Szerk. Jutta Seibert) Bp., 1986. 120.

*Mikoron közelget utolsó órája,
szép énekszózzal ő halálát várja.*¹⁵

Ám a középkori írók tudnak a szerelmeskedésükről is: a két sétáló hattyú pedig a szerelmes pár allegóriáját jelentette, a búslakodás ennek a hiányát, a szerelem okozta bánatot. Így szerepel Balassi *Aenigmájában*, de meglepő módon előkerült egy Kiskunhalason gyűjtött gyermekjátékdalban is:

*A Tisza partján Két fehér hattyú,
Jajgatva sétál, jajgatva sír.*¹⁶

*

A vers negyedik fekete madara a sólyom:

*Valaki járt a kertembe,
Fekete sólyom képibe,
Súlyos, mint az arany-serleg,
Térdig nyomja be a földet,
Arany-sarkantyúval vágja,
Sírva rikoltoz magába,
Vér szökik lépte nyomába.*

A sólyom már az ókori népeknél szoláris jelkép volt. Az ókori kelet népeinek napkultúsa szinte kínálta a madár és a nap asszociációját. Az egyiptomi Hórusz mitikus sólyommadara úgy emelkedik ki a lótuszszimbó közepéből, mint a nap. Hórusz az ég hatalmas ura, megtestesítője a magasban szárnyaló sólyom. Az egész eget átfogó madár szeméi a hold és a nap, szárnyai átölelik az egész földet. Hóruszt, az istenkirályt az egyiptomiak kettős koronás, sólyom fejű férfi alakjában mintázták meg.¹⁷

A Szimbólumtár szerint „a sashoz hasonlóan a magasság, a fizikai, szellemi és morális felemelkedés szimbóluma. Ezzel összefüggésben a győzelmet, a szabadságot és a reményt jelenti.

A kereszténység szembeállítja a vadászsólymot a szelídített sólyommal: előbbi a gonosz gondolat és tett, utóbbi a szent ember, ill. a keresztény hitre tért pogány jelképe.

A lovagkor és a reneszánsz kedvelt vadászmadara; gyakran látható udvari mulatságokat, vadászatokot ábrázoló miniatúrákon és festményeken. A kámzsás sólyom „Post te nebras spero lucem” (A sötétség után fényt remélek) felirattal a sötétségben élő rab, a megbéklyózott szellem számára a fénybe vetett remény kifejezője. A középkori költészetben a szépség, a nemesség és a kedves szimbólumává válik. Balassinál is ebben az értelemben szerepel: „Téged pedig sólymom, én édes vad ráróm, az én sok kiáltott szóm / Kezemre nem híhat...” (Én édes szerlmem...).¹⁸

Két XVII. századi daloskönyvünk is őrzi azt az éneket, ahol a sólyom az ifjúság, mint a szabadság allegóriájaként szerepel:

¹⁵ Eckhard Sándor: Balassi-tanulmányok. Bp., 1972. 199.

¹⁶ In. Paksa Katalin–Németh István: MNA. Alföld. Bp., 1994. 61. sz. 80.

¹⁷ Fügedi Mária: i. m. 15.

¹⁸ Szimbólumtár, 425.

*Ifjúság, mint sólyom madár,
Addig víg, mint szabadon jár,
De énnékem, szegénynek már,
Szívem víg örömet nem vár.¹⁹*

*Ifjúság, mint sólyom madár,
Addig víg, ha szabadon jár,
De huj nékem, szegénnek már,
Vigasztalást szívem nem vár.²⁰*

A versben a fekete sólymot nyíl járja át, s virágba borul a költő kertje újra, szépen: „il-latozik a jácint, rozmaring, / mint a mindenség az isten tenyerében.”

Balladák hangján

A tárgyalandó hosszú vers címében is megjelölt négy hang közül a másodikat a *Júlia szép leány* balladánk képviseli. Ebben a leány búcsúját, siratóénekét idézi a költő: az egészet szószerint átveszi Kriza János immár klasszikus gyűjtéséből, és úgy olvasztja részeként versébe, hogy azt magyarázza, értelmezi. Továbbköltve hozzáteszi a magáét is, és ez lesz immáron a vers harmadik hangja. A titokzatos ballada égből jövő (követként jövő) fehér báránya a leányt hívja a mennybe, mivel egy híja esett a szüzek seregének. Ezért a leány azt kéri édesanyjától, hogy sirassa el éltében, hadd hallja, hogyan siratná el holtában:

*Sirass, anyám, sirass, éltömbe hadd halljam,
Hadd halljam éltömbe, hogy siratsz hótomba.*

*– Leányom, leányom! virágos kertömbe
Első raj méhömnek gyöngé lépecskéje,
Gyöngé lépecskének sárguló viassza,
Sárga viasszának földön futó füstje,
Földön futó füstje s mennybe ható lángja!...*

Korond (Udvarhelyszék)²¹

A *fodor fehér bárány* ebben a versben, mint rabló jelenik meg, kitől a költő szíve retteg. Ez a kép, ez a motívum ótestamentumi könyvek, jelenések kapcsán tűnik fel az ANYÁM című eposznak (1969) egyik részletében: itt először Iszonyinak, másodsor Megváltónak nevezi a titokzatos bárányt.

*...ülj a Csillag – bak szarvára,
Fehér Bárány hátára:*

¹⁹ XVII. századi Vásárhelyi Daloskönyvből. Dallammal együtt Kodály Zoltán gyűjtötte, Barslécen, 1907-ben. In. Kodály Zoltán: A magyar népzene. 1969. 62.

²⁰ In. Szentsei Daloskönyv, 70. sz.

²¹ Sokáig egyetlen változatát ismertük ennek a különös balladának. Azóta, hála Kallós Zoltánnak, Moldvából több énekes változat is előkerült. Ezekben nem Júlia, hanem Márton Szép Ilona a főhős neve.

a két égő gyertya közé,
 gyertya-oltár feje mögé,
 szagos lángcsipke-oltára,
 lángoló szűz koponyája,
 égő gyertya-oltár feje,
 gyertyacsipkefa-erdeje,
 égő gyertyakoronája,
 tűz-koszorú lángolása
 világítsa be arcodat,
 titokzatos mosolyodat,
 a gótikus gyertya-templom,
 gyertyatemplom-fejű Iszony
 hátán ülj te mosolyogva,
 csillagból-szótt szívét nyomva,
 csillagból-szótt teste trónján
 ülj te Titok és hallgass rám,
 az égő halál-trónuson,
 lángoló Fehér Báránynon,
 a rózsákból font szent lovon,
 Megváltó Fehér Báránynon,
 a lobogó csillag-trónon
 ülve hallgass engem asszony...

A Júlia szép leány *fodor fehér báránya*, és amivel az is kapcsolatban állott, vagy állhatott, a regősénekeink *csodafejű szarvasa*, s a középkori Agnus Dei ábrázolások egymásra vetülnek, egymásba olvadnak ebben a versrészletben. A középkor kedvelt és elterjedt ábrázolásáról van szó, amelynek ismerjük oroszlános-báránys változatait is.²²

A jó Pásztor ábrázolásokon a juh (a bárány) jelentheti a bűnbánót, a megtalált báránnyt, a megmentett lelket. A IV. századi ábrázolásokon mind gyakoribb a bárány Krisztus-szimbólumként. A ravennai San Vitale templom mennyezetmozaikján így látható, csillagos háttérrel. Itt azonban a bárány nem egyszerűen a megtestesült Ige szimbóluma, ez már a dicsőséges, trónon ülő (álló) Bárány, akinek szarva van! Ugyanakkor áldozat is, mert magán viseli a szenvedés jeleit.²³

A bárány – szimbólum kialakulásának és elterjedésének egész történetét természetesen itt most nem tekinthetjük át, de néhány dolgot azért röviden hadd érintsek. Az eledelnél kell kezdenünk, hiszen a húsvét szinte áldozati jellegű eledele a *húsvéti bárány* volt, „amelyet húsvétjukon már az ószövetségi zsidók is ettek keserű salátával és kovásztalan kenyérrel, Egyiptomból való menekülésük és az ő elsőszülöttjeiknek váltsága emlékezetére – írja a tudós Bálint Sándor. – Az Úr ugyanis az egyiptomiak elsőszülöttjeit halállal sújtotta, a zsidókat azonban megkímélte. Ábrahám áldozataiban is Izsák helyett leölt kos szerepel. Engesztelő napjukon a zsidók a pusztában bűnbakot eresztettek.”²⁴

²² Erről lásd: Bogyay Tamás: Isten báránya. Regnum 1940/41. 94.

²³ Vanyó László: Az ókeresztény művészet szimbólumai. Bp., 1988. 202.

²⁴ Bálint Sándor: Karácsony, Húsvét, Pünkösd. Bp., 1976. 301.

Az Újszövetségben is számos utalás található a húsvéti bárányra: Keresztelő Szent János így mutatja be Jézust tanítványainak: „Íme az Isten Báránya! Ő veszi el a világ bűnét!” (Jn 1,29-37). Amikor Jézus „húsa” evéséről beszél (Jn 6,53), akkor valószínűleg a húsvéti bárányhoz hasonlítja magát.

A típus szimbólum lett, és a Jelenések könyvében a Bárány önállóan cselekszik; a trónon ül (22,1), felnyitja a könyvet (6,1 és 8,1), pásztorként vezeti a nyáját (7,14), menyegzőre hív (19,7-9), ő az új Jeruzsálem világossága (21,22), ő az élet és életet ad (22,1).

Mivel Ábrahám – Szent Pál nyomán – minden hívő atyja, így Ábrahám áldozatának mozzanatai jelentősek lettek a keresztények számára is. Az Ábrahám által feláldozott kos az egyházatyáknál Krisztus-szimbólum lett.²⁵

692-ben a konstantinápolyi zsinat megtiltotta Krisztus bárány alakban való ábrázolását. A keleti egyházban azóta igen ritka ez a téma. Rómában viszont majdnem ezzel egyidejűleg I. Sergius pápa elrendelte, hogy áldozáskor a következő imát kell énekelni: *Agnus dei, qui tollis peccata mundi, miserere nobis – Isten báránya, aki elveszed a világ bűneit, irgalmazz nekünk*. Ebből következően a nyugati művészet megtartotta és gyakran ábrázolta a bárányszimbólumot.²⁶

Ez a bárány (kinek szarva van!) jelenik meg Juhász Ferenc mindkét költeményében, de egészen más, negatív szerepben, apokaliptikus értelmezésben.

*

Továbbra is maradjunk a magyar népballadánál: néhány strófát idézünk Juhász Ferencnek A SZIVÁRVÁNY SZÍNŰ CETHAL című verséből.

*A sírod besüppedt,
mint egykor a hátad,
ahonnan kivágták
késsel a bordákat.*

*Mondják, a koszorú
rothadt el fejednél,
megroskadt a deszka
elbomlott szívednél.*

*A sírod besüppedt,
les fekete szájjal.
Hordom rá a földet
nagy vesszőkosárral.*

*Amit este hordok,
beomlik reggelre,
amit reggel hordok,
letöpped estére.*

²⁵ Vanyó László: Az ókeresztény művészet szimbólumai. Bp., 1988. 202–203.

²⁶ Fügedi Márta: Állatábrázolások a magyar népművészetben. Miskolc, 1993. 157.

DÉVA VÁRA

Nemcsak az idézett részlet utolsó strófája, de a sorok szótagszáma, ütemezése, a rímek megegyező volta is a ballada és a vers rokonságára utal. Akár el is énekelhetjük a verset a ballada dallamára.

*Egykor elindula Tizenkét kőmies,
Hogy megállíthassa Magas Déva várát.*

*Akit reggel raktak, az délre megomlott,
Amit délre raktak, estére megomlott.²⁷*

A sejtelem hangjai és dajkarímei között

Mindannyian jól ismerjük, óvodás korunkban számtalanszor mondtuk, énekeltük a „szita, szita péntek, szerelem csütörtök, dob szerda” sorokat, ezt a kedves hidas-kapus gyermekjátékdalt. Kutatóink vélekedése szerint ezek a sorok régi varázsszövegek emlékét rejtik. Juhász Ferenc A SEJTELEM HANGJAI című versének következő sorai is a ráolvasókra emlékeztetnek, a szómágiát juttatják eszünkbe, de az un. „napsorolókkal” is rokoníthatók, amelyből kimarad a hétfő és a vasárnap.

²⁷ Gyergyóremete, 1910. Gyűjtötte Kodály Zoltán

*Kedd, szerda, vérmes csütörtök:
a Kék- nyíl felém süvöltött...*

*Pénteken a csönd szeret meg.
Virágállatok merednek...*

*Szombaton irgalmat hoznak.
A sejtelmek harangoznak.*

Párhuzamként két, teljesen más előjelű napsorolót idézek:

*Hétfő hetibe,
Kedd kedvibe,
Szerda szerelmibe,
Csütörtök csűribe,
Péntek pitvarába,
Szombat szobájába,
Vasárnap kétszer az Isten házába.*

*

*Hétfőn heverünk,
Kedden keverünk,
Szerdán szerelmeskedünk,
Csütörtökön csüllünk,
Pénteken pityorgunk,
Szombaton szomorkodunk,
Vasárnap egész nap bort iszunk.²⁸*

A következő, rajzzal is illusztrált, prózában kezdődő, s versben folytatódó levél 1971. január 30-án, szombaton 10 órakor kelteződött.

„Ma reggel, bekapcsolván a rádiót, (úgy fél 8-kor) hallom ám, hogy „három varjú kasszál” (a kert alatt), s jutott eszembe erről, hogy mikor Te énekelted ezt a gyermekdalt, voltál rövidke hajú, aztán később is énekeltél, és akkor voltál copfos, aztán később is énekeltél, és akkor voltál lófarkas, aztán később is énekeltél, akkor... befontad hajad, és masnit kötöttél, aztán később is énekeltél, és akkor váltál kontyossá...

(Most aztán tovább nem rajzolok, mert jól rajzolni nem tudok!) És fejed mindegyik állapota más-más dallal virágzott. Így nőttél föl, Édes Gyermekem, dalokban és fejekben, illetve dalokkal és haj-alakzatokkal: nagy örömünkre!”

A főntiekről versben:

*Haj! haj,haj,haj,haj, haj,
Copfos, kontyos haj!
Előbb mint a csirke tolla,
gyermekláncfű pamut-csokra,
aztán két szőrből font kobra,*

²⁸ Bihari gyermekmondókák. Bukarest, 1982. 125–126.

aztán szóke csikó farka...

haj, haj, haj!

Most más, mint tavaly.

Az áthallás, a rokonság nyilvánvaló. Egy ismert bordal, ívónóta néhány változatát idézem:

Víz, víz, víz,
Nincsen olyan víz,
Mint a Bodrog-víz.
Harcsa, potyka lakik benne,
Szép menyecske fürdik benne.
Víz, víz, víz,
Nincsen olyan víz,
Mint a Bodrog-víz.

Bor, bor, bor,
Nincsen olyan bor,
Mint a mádi bor.
Melytől az úrfi szerelmes,
A kisasszony engedelmes.
Bor, bor, bor,
Nincsen olyan bor,
Mint a mádi bor.

„A szövegcsalád egyik előképe, egyben dallam rokona a *Fáj, fáj, fáj; fáj a szívem, fáj* kezdetű szerelmi dal, melyet a XIX. század legelejétől ismerünk” – írják jegyzetükben Csórsz Rumen István és Küllös Imola.

Fáj, fáj, fáj, fáj, Fáj a szívem, fáj!
Fáj a szívem teéretted,
Miólta megesmértelek,
Fáj, fáj, fáj a szívem, fáj!

A dal versformája előképül szolgált Vörösmarty Mihály *Haj, száj, szem* c., 1829 tájára datálható verséhez, amely közvetlen rokona lehet Juhász Ferenc versének is.

Haj, haj, haj,
Beh szép selyemhaj
Ez a leányhaj!
Bomlott fürti tengerében
Hattyuvállak fürdenek benn.
Haj, haj, haj,
Be szép selyemhaj
Ez a leányhaj.

Folklórváltozatait a XIX. század közepétől gyakran följegyzik. Arany János is említi *A magyar nemzeti versidomról* c. tanulmányában. A XX. századi népi feljegyzések a korábbi bordicsérő strófák variációján túl gyakran szerelmi-erotikus célozgatásokkal is kibővíülhetnek, de asszonycsúfoló változatában is felgyűjtötték:

*Hej, bír, bor!
De jó ez a bor!
Ha jó borok nem volnának,
Félre kontyok sem állnának.
Hej, bír, bor!
De jó ez a bor!*

Pécska (Arad m.) Kálmány 1877, I. 173.²⁹

Hegedősénekek

1954-ben, újabkori történelmünk nehéz időszakában született a Dózsáról szóló vallo-mása, *A TÉKOZLÓ ORSZÁG* című nagyméretű eposz. Miként az alcím mondja: „Egy ismeretlen vándor-költő krónikája 1514-ből”. Krónikás ének tehát a megmaradásért vívott küzdelemről, az élet– halál harcáról, a megmaradásról – a hősi múlttól. Arany Jánosnak a *Buda halála* című eposzához hasonlóan, itt is, sőt többször is megjelenik egy énekes, hegedős, énekmondó, hogy énekszóval jövendöljön, regéljen, meséljen.

Íme az egyik ének részlete, amelyet „karéjló kurucok közt citerát bolygatva... mond egy öreg paraszt”:

*Szagos sarjú-fűben, félkönyökre dűlvén,
a tegnap-időket bolyongja az elmém.
Ím, a nap felszárnyal,
nyúl arany-ujjával
habos szakállomba – habos szakállomba.*

*Ha szememhez ér, e virágtalan tőhöl,
a tejes ujjacska onnan visszahőköl,
odva harmatozik,
vizet virágozik
a bánatok kútja – a bánatok kútja.*

*Vascórral kivájták az én látásomat,
fonállal levarrták tuskós szemhéjamat.
Bár azóta látok
egy másik világot,
akár a próféták – akár a próféták.*

²⁹ RMKT XVIII. sz. Közköltészet 2. (Sajtó alá rendezte Csörsz Rumen István és Küllös Imola) Bp., 2006. 504–506.

*Vasfejű madarak karma dúlt fejemen,
vas-torkú hahota dobzódott könnyemen,
kő-tű-lomb lakója,
zöld águnk hernyója
kövér parancsára – kövér parancsára.*

A vak, öreg paraszt mondta ének a régi irodalomból ismerős formában szállt és szólt: amikor az ének és szöveg, a dallam és szöveg még szorosan összetartozott.

Az idézett versrészlet felező tizenkettes és hatos sorai így, vagy hasonló módon együtt található Apáti Ferencnek az 1520 körül keletkezett *Cantilena*jában (Feddő ének), és hasonló tördelt szerkezet található Balassi Bálint több énekében:

*Az régi jó kerályok míglen országlának,
Igazak valának az szegén országnak,
Az szent koronának hiven szolgálának,
Avval áldozának.*

Apáti és Balassi énekétől abban is különbözik Juhász Ferenc verse – de az 1950-ben, szintén felező tizenkettesekben íródott SÁNTHA CSALÁD-tól is –, hogy azok folyamatosságát a sorok tördelésével megbontja, és ismétléssel, a rímek más elhelyezésével eleve-nebbé teszi a formát. Az *a, a, b, b, c, c* rímek az ismétléssel és tördeléssel úgy hatnak, mintha a költő belső rímeket s asszonáncokat használna.³⁰

*

A TÉKOZLÓ ORSZÁG című eposzba később egy Mária-éneket (imát), majd hasonlóan a fenti részhez, egy másik hegedős-éneket is beiktat a költő. Itt és ekkor egy *sánta hegedős a kopott hegedűből hangot sikerít ki, s így gajdol a lakmározóknak*:

*Ti hadi népek,
lándsás vitézek –
Eja!
Kozsos parasztok,
megváltó arcok:
rám hallgassatok,
úgy vigadjatok –
Hej, jo jo jo jo!*

*Földet turkálók,
ganéjban hálók –
Eja!
Rágtatok lombot,
mint kecskebakok,
mast úgy röpdöztök,*

³⁰ Ide sorolható még Arany Toldijára, Tinódi némely históriás énekére emlékeztető, címében dedikációval ellátott 1971-es vers is: 1971. MÁJUS 20-ÁN, REGGEL KILENC ÓRAKOR, MÁTRAHÁZÁRÓL, JUHÁSZ FERENCNÉ, ERZSIKÉNEK, AKI NEM ÍR LEVELET.

*mint sugár fecskék –
Hej, fa la la la!*

*Mastan vigadjunk
mast ne alugyunk –
Eja!
Este fekügyünk,
ébredn örködünk,
reggel ismétlen
harcoljunk szépen –
Hej, jo jo jo jo !*

*Mast hahotázzunk,
borral komázzunk –
Eja!
Holnap öldössünk,
harcra szökdössünk,
fürge dárdával vesét átvessünk –
Hej, fa la la la! stb.*

Az idézett két részlet közül az utóbbi a mulatónótákkal tart kapcsolatot. Hogy pontosan melyikkel, arra a XVI–XVII. századból való kéziratos Vásárhelyi daloskönyvből tudunk példát hozni.

*Lakjatok vigan, igyatok batran, io, io, io,
az idő mondgya, gazda kíványa,
tölcsed, az pohárt, ne valyunk több kárt, fa la la la*

A *Vásárhelyi daloskönyvből* idézett mulatónóta utolsó strófája elárulja, hogy lakodalmi énekről van szó. (– A menyasszonynak s vőlegénynek... vonyak az tánczát gyönyerü notát...), amelynek elejét, alig-alig változtatva azon, Juhász Ferenc bedolgozott az eposzába. Az eredet, és a versben található átdolgozás is egy középkori, nyugat-európai táncformának, a *volta-gagliarda* táncdallamnak szótagszámát, ütemezését és ritmusát hűen, pontosan követi és őrzi.

A titok kapujában

Bertha Bulcsunak adott interjújában szólt Juhász Ferenc az un. magyaros versformák jelenkori érvényességéről, kérdéséről: „Nagyon izgat a költészeti gyakorlatban az a lehetőség – mondotta –, hogy az ember hangsúlyos, magyaros versformákban jelenkori tartalmakat érvényesen fogalmazzon meg. A magyar líratörténet egyik legnagyobb kérdése és föladata ez. A kérdés az, hogy ebben a vers-építési formában ki lehet-e fejezni a lényegét úgy, hogy a közlésmód nem válik múlt századivá. A XX. század lírájában egypáran megpróbálták már, régen Ady, Babits, aztán nagyon szépen gyakorolta Illyés Gyula, fontos kísérletei voltak Weöres Sándornak és Nagy Lászlónak is.”³¹

³¹ Bertha Bulcsu: Délutáni beszélgetések. Bp., 1973. 199.

E nevek közé – a szép kísérletek és megvalósulások sorába – odatehetjük Juhász Ferenc nevét és verseit is. Az összegyűjtött verseit tartalmazó két kötet lényegében erről ad számot, amelynek csúcsa a SZARVASSÁ VÁLTOZOTT FIÚ KIÁLTOZÁSA A TITOK KAPUJÁBAN.

E vers az Új Hang 1955. októberi számában jelent meg, akkor még Szarvas-ének címmel, de azt is tudjuk, hogy eredetileg Bartók volt a címe. Az idősebb költőtárs és kiadói lektor, Vas István azt írta e versről, hogy „nagy és győztes csatája az új magyar költészetnek”.

E hatalmas méretű költemény, egyik elemzője, Bonyhai Gábor szerint „az ősi, népi anyagot dolgozza fel hallatlanul bonyolult szerkezetté, egyesíti a modern európai költészet legnagyobb eredményeivel.”

Nem véletlenül vallotta Wystan Hugh Auden, a modern angol költészet egyik legnagyobb alakja azt, hogy „Noha egy szót sem tudok magyarul, s egy költeményről a fordítás sohasem adhat igazi képet, meg vagyok róla győződve, hogy... egyike a legnagyobb verseknek, amelyet az én időmben írtak”.

Lator László egy rádiós beszélgetésben e vers kapcsán a műköltészet és népköltészet viszonyára utalt: „Bizonyos, hogy minden jelentős költészet mögött, hol homályosabban, hol tisztábban, határozottabban ott érzik a népköltészet. Néhány nagy európai líra egy ősi, szerzőtlen (de akár azt is mondhatnám, hogy gazdátlan) monda– vagy mesevilágba gyökerzik. A legkifinomultabb tudós angol reneszánsz vagy barokk költők olykor meghökkenően közvetlen kapcsolatban vannak a kelta-breton ősköltészetrel, de emlegethetném a századunkbeli Yeatsot vagy Dylan Thomast is. Nem folytatom a franciákkal, a németekkel: a középkoriak, ki-ki a maga módján, ugyancsak felszívták az éppen értékesíthető népköltési hagyományt. Minek mondjam el, hisz köztudott, hogy a romantika költői egy – így vagy úgy – meddőbbé váló irodalom közegében hogy érezték meg, légszomjasan, hogy újra mélyen be kell lélegezni a népköltészetet?”³²

A népköltészet felfedezése nálunk is a romantika korára esik, de az igazi felfedező Bartók és Kodály volt: a források kitisztítása, megtisztítása egyértelműen az Ő nevükhöz, kutató és felfedező munkásságukhoz kapcsolódik. Juhász Ferenc többször is utalt rá, hogy őreá, költészetére milyen óriási hatással volt Bartók, s így mennyit is köszönhet neki. Mivel falujában halott volt a népdal, annak megismerését, felfedezését is bizonyára Bartóknak köszönheti. A népköltészet belélegzését is, amelynek egyik közvetlen bizonyítéka és példája A SZARVASSÁ VÁLTOZOTT FIÚ.

E vers lényegében a népköltészet teremtődik újjá, lényegül át: a balladai sorokat, sorpárokat, az ősi nyolcasokat és hatosokat, az egész bonyolult szerkezetű verset át- és átjárja a modern mai ember (a költő) romantikus hite, de sötétben, tragikusan látó gondolatai is. Röviden azt is mondhatjuk, hogy ez a vers alapja, erre épül a szöveg, a párbeszéd.

Domokos Mátyás szerint a szarvassá változott kilenc fiú mítoszát Bartók „életsorsának és az európai történelemnek tragikus előérzetében (a művet 1930-ban komponálta) az elfajzott civilizatorikus emberi világból, az ellentmondásaival megbirkózni képtelen emberi társadalomból a természetbe való exodus, a tiszta forrásokhoz való menekülés kifejezésére” használja. Röviden: el e borzalmasnak ígérkező világból, vissza a természetbe!

³² Az idézett beszélgetés teljes szövege megtalálható In Domokos Mátyás–Lator László: Versről, költőkről. Bp., 1982. 208–233.

Juhász Ferenc költeménye mintha épp az ellenkezőjét mondaná: a versben „az a föl- ismerés visz föl az idő hegygerincére, hogy az emberi mikrokozmoszból, a falu világából való kiválás útja nem a természeti szabadság nosztalgiaerdejébe vezet, hanem a második világháború után kialakult világcivilizáció kellős közepébe, amelyet a zárótétel képei testesítenek meg. Egyszerűen azért, mert a világnak nincs más útja, mert hárommilliárd ember sorsa – közös fenyegetések és közös remények bölcsőjében – egyetlen közös sorssá forrt össze, amit nem lehet többé saját mikrokozmoszunkból, a faluszélről megérteni vagy áttekinteni, még kevésbé formálni vagy irányítani.”

A különbségtéves után az azonosságot próbálnánk néhány mondatban megfogalmazni. A közös, azonos – a forrásról, a kolindáról most ne beszéljünk – az átváltozás szépsége és döbbenete. Lator Lászlót idézzük újra: „A Cantata profana szarvassá vált legényei nemcsak mámoros élvezői erdők-hegyek szabadságának. Kárvallottjai, szenvedői is az átváltozásnak. Megnyerik a határtalant, de elveszítik az ismerős, meghitt embervilágot.”

Juhász Ferenc versének hőse – aki maga a költő, de lehetne bárki alkotó, művész, a XX. század második feléből – nem annyira az átváltozás döbbenetét érzi – az a versben szereplő Anyára marad! – hanem a megmásíthatatlan végzést. Átala s vele látjuk a Titkok Kapuját, de hogy azon túl mi rejlik – mit hoz a jövő az ember és az egész emberiség számára –, arról legtöbbször csak homályos sejtéseink, elképzeléseink voltak annak idején. Ezek mára, sajnos bizonyossággá váltak: az elárvult, magukra hagyott öreg szülők várva-várják haza fiaikat, akik többé nem térnek haza. Városlakók lettek, s a tiszta forrás emléket lassan mindannyian elfelejtik.

Befejezés helyett, az idő hegygerincén álló anya bánatát, hívószavát és fiú válaszát idézem:

*Édes fiát az anyja hívta,
messziről kiáltott:*

*gyere vissza édes fiam, ó, gyere vissza,
hagyd azt a kő-világot...*

*Te elveszett fiam, mégis gyere vissza,
szitakötő-szemű anyád virraszt érted.*

*Csak meghalni megyek, meghalni oda vissza,
meghalni megyek,
csak meghalni megyek édesanyám:
kiteríthetsz majd a szülői-házban,
eres kezeiddel megmoshatod testem,
mirigyos-szemhéjam lezárhatod csókkal.*

*S majd ha a húsom bomlik széjjel,
bűzben és virágban rothad a testem,
akkor leszek véred-ivó magzat,
akkor leszek a kisfiad újra,
mert az csak neked fáj, édesanyám,
jaj, csak neked fáj, édesanyám.*

BÁGER GUSZTÁV

A 80 éves Juhász Ferencnek

Lélegző pórusok a kráterek.
Méhszáj, orrlík, árusz: mind kerek.
Szép az univerzum – csak koszlott.

Glóriám helyén páncélsisak.
Golyóálló vért alatt, nicsak:
kocsonya-dió a szívem.

Milyen mindenségbe lettünk lefestve?
Semmit-nemzésről mi jut még eszedbe?
Moha, kavics, patak. Lány szellő, hús Rend.

Időtáv Holdban

Egy nagy vers hiányzik a palettáról.
A szöveg, amely bejárja a kozmoszt,
egy darabig kering a Föld körül, majd a Holdon landol.
Egy nagy szerelem kellene itt. Az ország erre szomjas.
Unjuk már ezt a politikát, a penészes befőttet a kukások,
a vajas kenyeret a napközisek, részegek a másnaposságot.
Elég! Elég! Egy nagy érzelem villáma kell ebbe a homályos országba.
Önsajnálát, önámítás,

retrográd pszichológia

– a mocsok anatómiája.

Nincs más út:

egy óriási vers keringjen a lapokban a véresíkot húzó hírek között.
De ki írja meg? Ki tudja felnyitni az ötször lezárt pecsétet?

Asszeiszi szent Terenc után kedves biai Terenc
 bátyám, Te drága, szavakat terelő Tuhász!
 Fényesség és dicső 80. születésnapod: benne
 aranyba foglaltatik a fölállított végtelen jel
 a nyolcasban, mellette a Semmi és a Minden jele.
 A teljesség jele. A Te Mindenséged jele.
 Zengő hangú angyalkórus a mennyei karzaton,
 szívében általad kapott pacsórtá dalol.
 Így hangzik föl, szívszorítóan szépen, mint
 a hegedű-szó a Tó utcában.

Látom Terucxy Béni által megminta'zott
 etruszk arcodat, látlak merengőn üldögélni
 Cernus Tibor 1979-ben festett vásznán és
 fölfedezlek Kantai Simon Világfaján ücsörgő
 szentek között. Nem a merengés, a múltba révedés,
 hanem a Törő látása a Te valódi tükröd,
 ami a Világegyetemben egyedül Nálad
 nem fordítja visszajára a Valóságot.
 Balassi Bálinttal, ritexi példánkkal egyetemben
 mondom: Jó egészséget, áldott békességet
 Urunknak szent poétája, Tekintetes Tuhász Terenc.

Újszentiván, 2008. július 8.

Pataki Terenc

OLASZ ATTILA: LEFOJTVA 2005

A 80 éves Juhász Ferencnek szeretettel: Attilától

VÁRI ATTILA

A kéményseprő

Olyan gyönyörű volt az a tavasz, hogy még a legvénebb emberek sem emlékeztek ilyenre. Nappal nyárias meleg volt, s heteken keresztül minden éjszaka esett. Aprószemű, de meleg volt az eső is, s a növények olyan rohamosan nőttek, mintha gumiból lennének, amit egy láthatatlan kéz éppen kinyújt.

Henrik kertjének egyke meggyfája virágba borult, s olyan volt, mint egy fél-lábon álló miniszoknyás menyasszony. És, hogy még rímeljen is ez a kép valamivel, vagy valakivel, a ház tornácán ott állt hosszú fehér ruhában Mercedes, a cigányprímás lánya, s mellette tetőtől talpig feketében a vőlegény.

Fekete öltöny, fekete ing, fekete csokornyakkendő, s olyan széles karimájú fekete kalap, amilyent vadnyugati filmekben szoktak viselni a texasi farmerek.

Éppen fényképezték őket, s a lakodalomba hivatalosak, a násznép, már a ház előtt az utcán várta, hogy a városházára, onnan pedig a templomba kísérje az ifjú párt.

Henriknek nem voltak rokonai. Árvaházi barátait, s néhány szomszédját hívta meg, s az utcán álló tömeg olyan volt, mintha az úttest záróvonalát képezné le. Egyik oldalon a menyasszony nagyszámú rokonsága, a másikon a gádsók, a nem cigányok, s a két csoport között olyan nyílegyenes volt a választóvonal, mintha vonalzóval rajzolták volna ki, miután fölmérte egy geodéta.

Henriket az árvaházban festő-mázoló szakra akarták íratni, de kiharcolta, hogy kéményseprő legyen. Választhatott volna a kőműves, burkoló, villany-, víz-, és gázszerelő, ács és asztalos mesterségek között – más egyéb nem is volt az ét-lapon, de Henrik, kéményseprő szeretett volna lenni, s addig éhségstrájkolt, amíg a megyei gyámügy sajtótól beijedt főmatadora el nem intézte, hogy a kőművesekhez járjon, de gyakorlatra a kommunális művekhez, a kéményseprők mellé osszák be.

Megtanult falazni, vakolni, s ennek akkor vette hasznát, amikor már a szakvizsga letétele után a főváros szomszédjában fekvő kisvárosba került, s hétvégeken, az építkezéseken, ő rakta és bélelte a kéményt, aztán a munka befejeztével kiállította a tanúsítványt, hogy a kürtő a szabványoknak megfelel, be lehet kötni a központi fűtés kazánjának füstcsövét.

Kandallókat rakott, s mert ízlése és rajztehetsége is volt, olyan sok megrendelést kapott, hogy nyaranta segédeket alkalmazott, mert így, szabadsága alatt, s a hétvégeken tíz-tizenkét munkát is képes volt befejezni, s ahol eredetileg csak

egy megrendelést kapott, amikor megmutatta kerti tűzhelyeinek, sütőkemencéinek ceruzarajzát, biztos lehetett benne, hogy valamelyiket megrendelik.

Az előző év munkája, hozta a következő év lehetőségét.

Garanciát vállalt arra, amit elvégzett, s öt évig visszajárt ellenőrizni, hogy jó a szelelés, tökéletes az égés, mert rettegett attól, amit abban a rádióriportban hallott, ami miatt a kéményseprő mesterséget választotta. Abban a műsorban beszéltek egy kontárról, akinek hozzá nem értése miatt, szénmonoxid mérgezésben meghalt kilenc ember, egy három generációs család minden tagja.

A fűtési szezon megkezdése előtt levelet írt klienseinek, jelezve, hogy mikor érkezik, s október elején bejárta szinte az egész országot, műszerrel mérte, hogy nincs visszatorlás, s még egy kávé sem fogadott el, mert ilyenkor negyven-ötven helyre kellett eljutnia.

Kis-növésű, izmos fiatalember volt, valamivel alacsonyabb az átlagnál, s ha rá azt lehetett mondani, hogy alacsony, akkor Mercedesre, a menyasszonyra, hogy picike.

A primás lányának olyan fekete volt a haja, mint Henrik munkaruhája, s a szeme olyan világítóan kék, amilyen gyermekrajzokon az ég szokott lenni. Kreol bőre, szabályosan ívelt, duzzadt ajka miatt pontosan olyan volt, mint az az indiai szépségkirálynő, akinek fényképét, még az árvaházban egy színes, képes, családi lapból vágta ki.

Henrik lenszőke volt, fekete szemű, s a szorgalma mellett volt egy másik jó tulajdonsága. Megbecsülte a munkájával szerzett pénzt, s így, az árvaházból szabadulása után, tizennyolc évesen, amikor hozzájutott a számlájához, nem vett ki egy vasat sem, mindent arról fizetett. Ilyen nagy összeget nem látott soha, s a tekintélyes summán telket vásárolt a kisvárosban, ahol állást kínáltak neki, s két év kályha és kandalló, kemence és légkondicionáló rakás, szerelés után megvolt a pénze az építőanyagokra is, aztán pajtásaival, nevelőintézeti barátaival olyan gyorsan, ahogy a beton kötése, a malter szilárdulása engedte, egy hónap alatt tető alá hozta a házat.

Legjobb barátja, aki asztalos szakmát tanult az intézetben, s aki ugyanitt, ebben a városban talált munkát, Henrik tervei alapján, lakhatásért cserében, lassanként bebútorozta a házat.

Egy finn építész tervét koppintotta le, s hogy jobban hasonlítson az eredetihez, nyírfákat, fenyőket ültetett a ház köré, s nyugodtan mondhatta, hogy keresenek, ha találnak egy másik árvát, akinek huszonhárom éves korára, saját erőből olyan háza van, mint az övé.

Már csak az asszony hiányzott, azt mondta, ő mindennap háztűznézőbe megy, de Mercedest nem egy házban, hanem a strandon látta meg.

Véletlen volt.

Azon a vasárnapon családtagot temettek ott, ahol kandallót épített, s úgy döntött, hogy életében először elmegy egy strandra, megtanul úszni, mert az in-

tézetben, a nevelője, egy korábbi tragédia miatt, amikor vízbe fulladt egy kisfiú, hallani sem akart a kötelező úszásoktatásról, helyette erdei túrákra vitte a fiúkat.

Meglepte az, amit a strandon látott. Félmeztelen toplesses lányok ültek a strandvendéglő teraszán, s Henrik, nem is mert rájuk nézni. Fiúintézetben nőtt fel, ott az volt a legény, aki a legocsmányabb módon tudott beszélni a nőkről, nem volt mintakép, nem tudta, hogy kell közeledni azokhoz, akik másfélék, mint az egyéjszakás pillangók, akiket diszkókban szedett fel néha.

Lehajtott fejjel ment az árnyékos, parkosított rész felé. Nem nézett sem jobbra, sem balra. Félt, nehogy azt hihessék, hogy bámulni jött a strandra, s akkor nagy igyekezetében, hogy olyannak lássák, mintha a fűben keresne valamit, fellökte Mercedest.

Pici, de nagyon csinos, arányos testalkatú, keleti hercegnő feküdt a lábainál. A többire nem is emlékezett, úgy viselkedett, mint egy hipnotizált.

Később fetrengetek a nevetéstől, hogy bocsánatkérés helyett azt mondta:

– Gyere fagyizni.

És Mercedes elment fagyizni. Aztán a következő tavaszon is ment. Férjhez. Éppen csak betöltötte a tizennyolcat.

Különös dolgot figyelt meg Henriken. Civilben ruganyosan, olyan könnyedén ment, mint egy vadászportyára induló macska, de ha fölvette az egyenruháját, csoszogva járt, mintha nem is bakancs, hanem kitaposott papucs lett volna a lábán.

Az utcán, de munka közben is megállás nélkül fütyörészett, nem csoda, hát, hogy a gyerekek utána kiáltották gúnynevét:

– Koromrigó – hangzott fel a kórus, miközben hüvelyk és mutatóujjakkal szorongatták ingük, vagy kabátjuk gombját, és azt énekelték, „kéményseprőt látok, szerencsét talállok.”

Senki sem tudta, honnan ered ez a babona, de még a felnőttek is megfogták ruhájuk gombját, ha meglátták Henriket, aki halálra röhögte magát azon, hogy ha civilben találkoztak vele, nem a fekete ördögbőr nadrágot, s a szintén fekete, könyökén bőrfolttal erősített kordbársony kiskabátot viselte, senki sem ismerte fel.

Vidám emberke volt, kinézésre pontosan olyan, mint azok a gipszöntvény kéményseprők, amelyeket törpék közé keverten árultak a kertészetekben, s amikor becsengetett valahová, s a gyanakodó vénasszonyok azt kérdezték, hogy *ki az*, akkor éneklős fejhangon válaszolt:

– Apró-cseprő kéményseprő, én hozom a szerencséjét, kikotorom a kéményét – mondta egy szusszanással.

A lagzi olyan volt, mint amilyennek lennie kellett, s a menyasszonytáncból annyi pénzük jött össze, amennyit Henrik még életében nem látott egy helyen. Mert versenyeztek Mercedes rokonai a gádzsókkal, ahogy ők a nem-cigányokat emlegették. Ki ad többet, és még többet.

A kéményseprő feleségénél hagyta a pénzt, azt mondta, hogy egy asszony jobban tudja, hogy mi kell egy háztartásba, s aztán döbbenet láta a rikító színű függönyöket, ágytakarókat, s a díszpárnák egész hadseregét, s csak akkor lázadt fel, amikor egy nap, hatalmas perzsamacskát talált az ágyban.

A primás családja befogadta, de hónapoknak kellett eltelniük, amíg Henrik megismerte őket, s még így is bizonytalan volt benne, hogy az, akivel beszél, az Mercedes anyjának, vagy apjának másod unokatestvére, keresztfia, keresztlánya, esetleg csak egy távoli rokon közeli rokona? Nem beszélve a sógorok és sógornők családtagjairól, akiket szintén rokonnak tekintett a Rózsa család.

Henrik, amióta befejezte a házat, visszafogta magát. Már nem ment el kandallót rakni az ország túlsó szögletébe. Csak ott, és annyi munkát vállalt, hogy estére hazaérjen, s ez a haza azt jelentette, hogy előbb apósához ment a fiatalasszonyért, s ha már vége volt a veszekedésnek is beillő családi hangzavarnak, akkor, többnyire éjfél táján, szinte belezuhant az ágyba, éppen csak zuhanyozott, s hozzászoktak, hogy mindig ébredés után szeretkezzenek.

Megegyeztek abban, hogy csak egy gyereket akarnak, s abból világhírű zenészt, vagy tudóst nevelnek, de teltek a hónapok, s a várt terhesség elmaradt, s mert Henrik azt szerette volna, ha Mercedes menjen el nőgyógyászhoz, olyan vihart kavart, hogy szinte válás lett a vége.

– Milyen férfi vagy te? – kérdezte az anyósa. – Elnéznéd, hogy a feleséged valagában idegen férfi kotorásson? Én még szülni is itthon maradtam, mind a hattal, csak amikor már megvolt, akkor hívta apátok a mentőt.

A primás, különben művelt, konzervatóriumot végzett ember, minden családi ügyben feleségének adott igazat, s még a leánykérésnél is csak akkor mondott néhány mondatot, amikor kettesben maradtak Henrikkel.

– Nem szeretem a vegyes házasságokat. Ott az egyiknek nagyon meg kell hajolni, ebben az esetben Mercedesnek, mert magából sose lesz cigány, de Mercedesből sem lesz Hófehérke. Aztán gondolja csak végig, ha gyermekeik lesznek, akkor hová tartoznak majd? Én is nőülhettem volna úri családba, de beláttam, hogy anyámnak van igaza. Én nem adnám magához Mercedest, ő az egyetlen lányom, mindig a kedvencem volt, soha nem tudott olyasmit kérni, amit meg ne adtam volna neki. De egy dolgot jól jegyezzen meg. Őt bátyja van, s ha nem úgy bánik vele, ahogy kell, akkor isten irgalmazzon magának – mondta a primás, aki félévet egy elegáns fővárosi szállodában játszott zenekarával, az év többi részét egy német hajón töltötte. Triesztben váltották egymást, s az Indiai óceán, Ausztrália és Afrika megkerülésével értek vissza, s a primás, már két évtizede nem látott telet, mert október elején indult, s márciusban érkezett haza.

Ha náluk volt, a család magyarul beszélt, de Henrik hallotta, hogy a konyhában cigányul perelnek egymással az asszonyok. És Mercedes azt mondta, hogy nem, egyáltalán nem arról van szó, hogy szégyellnék az anyanyelvüket, de tekintettel vannak rá, a nem cigányra, nem akarják, hogy azt hihesse, hogy róla be-

szélnék, vagy azt, hogy az egy-egy mondat után felharsanó kacagás neki szól, hogy őt gúnyolják éppen.

A primás azt szerette volna, ha Mercedes tovább tanul, mert jól zongorázott, s gyermekien tiszta szopránja igazi karriert ígért, de nem lehetett beszélni vele, azt mondta, ő már döntött, s még arra sem volt hajlandó, hogy elvégezze a gimnázium utolsó osztályát. Makacs volt és fegyelmezetlen, de abban a családban, ahol kötöttségek nélkül élte mindenki az életét, ez nem tűnt fel senkinek.

Dédanyjától megtanult kártyát vetni, kávézacsból, tenyérből jóslni, s hitte is, hogy minden előre látható. Nem volt csaló, és igazából babonás sem volt. Azt mondta, amit a vénasszonytól tanult. Hogy a kártya lelke megérzi annak a sorsát, akinek a lapokat kivetik, s a kávézacban, aki megitta, ott hagyja élete hullámaina.

Már a strandon, a fagyalтоzóban, első találkozásukkor megnézte Henrik tenyerét, s valami olyasmit látott benne, hogy nem tiltakozott, még csak nem is gondolkodott, amikor már aznap estére találkat beszélt meg vele a kéményseprő.

– Ma délután jönnek a kábeltévéből. Itt van a rajz. Kell csatlakozó a nappaliba, a hálószobába, s a manzárdon is egy. A vezetéket az előszobából tudják befűzni – mondja majd a feleségének. – Vegyél ki pénzt a bankból, s ha lehet, fizess ki, ne kelljen bemenni a pénztárhoz.

– Nem kell kivenni pénzt – mondja Mercedes, majd, a reggeli kávézás után, amikor férje csészejébe néz. – Váratlanul nagy összeg áll a házhoz. Középkorú nő hozza – fogja mondani, miközben körbeforgatja a csészét, hogy a zacsból újabb és újabb redőket hozzon elő. – Nem örökség, nem nyereség. Valami olyan hatalmas munka, hogy egyedül nem is tudod felvállalni.

És tényleg. Még teljesen fel sem öltözött és csöngettek.

Középkorú, elegáns asszony állt a kapunál, s amikor meglátta Henriket, intett a sofőrnek, aki szaladva hozott egy diplomata táskát.

– Jó napot – köszönt, aztán már odabent magyarázta, hogy egy belsőépítész lapban látta Henrik néhány nyitott kandallóját, s azért jött, mert befejezés előtt álló szállodájában, azt szeretné, ha a központi fűtés mellett néhány drágább lakosztályban, s a kizsálonban, amelyet következetesen „a csevegő” jelzővel határozott meg, különböző formájú és anyagú kandallók állnának.

– Kifizetem a terveket is, még akkor is, ha nem kapok rajzot. Nekem az a lényeg, hogy minden tökéletes legyen. Megnéztem néhányat. A maga által épített kandallók nemcsak szépek, de üzembiztosak is. Tudja, a biztosító nem szereti a nyílt tüzelést. Csak akkor hajlandó normális áron szerződést kötni, ha tűzbiztonsági szempontból a legszigorúbb feltételeknek is megfelelünk.

Órákig tárgyaltak, összesen kilencet kellett építsen. Kettőt-kettőt az emeleten, egyet pedig a földszinti kizsálonban, s az üzletasszony gondolkodás nélkül tette le az előleget. Éppen annyit, amennyiért megvehette azt az új kocsit, amelyet már többször is megnéztek Mercedesszel.

– Magának olyan jók a referencia munkái, és akiknek dolgozott, olyan szuperlatívuszokban beszéltek magáról, hogy tanúk nélkül is odamerem adni a pénzt.

Megegyeztek, hogy mikor kezd, s amikor elment, és Henrik is indulni akart, Mercedes nem engedte el.

– Ne menj még. Valami történni fog – mondta, s alig félórával később felrobant a vegyi üzem, ahol a kéményeket kellett volna ellenőrizze.

Már szinte félt a jóslatoktól, amelyek sorra beteljesedtek, s Mercedes azt mondta, hogy mindez semmiség, ahhoz képest, amit a dédanyja tud.

És az öregasszony tényleg mindent tudott.

– Ne járj olyan helyen, ahol hajó lehet a fejed fölött – mondta unokájának, amikor az, Triesztbe indult, s bár a primás, tudta, hogy a nagyanyja jóslatai beválnak, most kacagni kezdett. – A hajók a tengeren vannak, vagy szárazdokkban a földön – s csak akkor döbbsent meg, amikor egy vihar után, már közvetlenül a visszaérkezés előtt, a brácsásra zuhant egy mentőcsónak, s neki végig kellett néznie, ahogy a tengerbe temetik. Hiába könyörgött a kapitánynak, hogy fagyasszák le, mert az volt a válasz, hogy erre nincs berendezkedve a hajó.

Szerencséje volt. Kioldódott a cipőfűzője, s mert pocakja miatt nem tudott lehajolni, belépett az oldallejáróba, hogy a lépcsőn kösse vissza, s nem látta, de hallotta azt, ahogy a hatalmas mentőcsónak rázuhan a tat felé sétáló brácsásra, felismerhetetlenné téve, szétlapítva a fejét.

A primás, bár retteget nagyanyja jóslataitól, megpróbált védekezni a sors ellen, de rá kellett jönnie, hogy a sors és a szerencse, nem mindig ugyanazon az úton jár, s hogy sok előre megjósolt dolog a sorsszerűségről szól, de legalább olyan fontos tényezője a bekövetkezőnek a szerencse.

– Ne hegedüld el azt a nótát, amit egy csizmás ember szerzett. És aki énekelni akarja, kísérd tangóhermonikán, különben megvakulsz – mondta a vénasszony. S egy éjszaka, a szállodában, jóval záróra után, egy idős férfiaktól álló német társaság, azt akarta, hogy játssza nekik, amit eldúdolnak, s a primás, aki szinte minden német nótát, dalt ismert, rájött, hogy az SA indulót, a hitleri másodhimnuszt, a Horst Wessel Lied-et várják tőle, s arra gondolt, hogy ehhez jobb lesz a harmonika.

Letette hegedűjét a zenekari emelvény melletti asztalra, s abban a pillanatban, olyasmi történt, ami addigi élete során soha. Egyszerre két húr pattant el, mindkettő a kulcsoknál, s karján, kézfején éles fájdalmat érzett, jobbójából kiserkent a vér. Eszébe jutott nagyanyja jóslata, s tudta, ha éppen hegedül, megvakulhatott volna.

Mercedes nem tudta ilyen pontosan megjósolni a bekövetkezőt. Nem látta volna, a magasban hintázó mentőcsónakot, a harmonikát sem ajánlotta volna hegedűsnek, pláne egy primásnak. Emlékezett, hogy apja, a történelem tanárt, osztályfőnökét kérte, nézzen utána, hogy az a Horst Wessel, csak zeneszerzője,

vagy egyenruhás tagja volt-e az SA-nek, bár tudta a választ. A csizmás ember szerzeményétől nem vakult meg.

– Egy szemüveges embert látok, aki valami olyasmit hoz neked, amitől sok pénzünk lesz – mondta Mercedes – Vasárnap jön hozzád, délelőtt, amikor még ágyban leszünk – mondta, s azt már nem látta a kávézacban, (törökkávét főztek, pedig Henrik jobban szerette az olaszos presszót), nem látta, hogy mit hoz, amit pedig dédanyja meg tudott volna mondani. Ez, nem sokkal, az után történt, hogy hivatalosan átvették a szállodai kandallókat, s tényleg megérkezett a tulajdonosnő ügyvédje, azt mondta, azért jött vasárnap délelőtt, mert remélte, hogy itt-hon találja Henriket. Elmagyarázta, hogy miért lenne jó, ha céget alapítana, alkalmi munkavállalókat, s ami még jobb, esetleg csökkent munkaképességeket foglalkoztatna.

– Adózás szempontjából előnyösebb lenne. Ennek a lakásnak egy része telephelyként, irodaként kerülne bejegyzésre. Költségként el tudná számolni a vásárlások egy részét, közüzemi számlákat, telefonokat. Persze az sem lenne utolsó dolog, hogy a megrendelők sem zsebből kellene fizessenek. És megrendelés lesz. – Mondta az ügyvéd. S vállalta a cégbejegyzés, a hivatalos dolgok intézését, mert a szálloda tulajdonosnőjének, osztrák, bajor és svájci partnerei, akikkel közös utazási irodát is működtettek, olyan mennyiségben rendeltek, amit, s ezt az ügyvéd mondta így: „ezt fél popóval nem lehet elvállalni”.

„Karbonium” lett a cég neve, s felmondott a kéményseprő vállalatnál, hetente ingázott az Alpok osztrák, bajor, svájci síparadicsomai között. Mert dőlt a megrendelés. Otthon, egyik intézeti társa, aki jó rajzosból, jó kőfaragóvá képezte magát, a díszítéseket faragta. Mészáros, andezit, polírozott svéd gránit, márvány volt az alapanyag, de extravagáns dolgokat is tervezett. Az egyik svájci szállodába, vésett mintázatú, aranyozott fémlapokat épített az ötféle kőből fölhúzott kandallóba, s a tűztér fölötti fémlapra, bevéslette a tengerszint fölötti magasságot.

Kanadába, Amerikába hívták, skandináviai cégek, magánemberek akartak rendelni tőle, mert fantáziája, s nem utolsó sorban arányérzéke, amely miatt kandallói szinte beleolvadtak abba a térbe, ahová tervezte, mindenkinek tetszetek, aki valaha is szeretett volna építeni.

Alkalmazott egy idős festőművészt, aki a tervek, Henrik vázlatai alapján, megrajzolta, színezte, látvánnyá tette, ami addig csak az építést segítette, s így a megrendelői, nem az anyag, vázlat és a bizalom jegyében rendeltek, de száz százalékosan látták, egy a húszhoz léptékben, hogy milyen is lesz az, amit lakásuk díszének szántak.

Henrik érezte, hogy vadásznak rá, hogy valakiknek nem tetszik, hogy két év alatt a kisváros legnagyobb adófizetője lett, s egy alkalommal, amikor a polgármesteri hivatal adócsoportjához hívták, megértette az okát.

– Az, akinek a cigány csaj a felesége – mondta elég hangosan a szomszéd irodában valaki.

– Akkor a körmére nézünk. Biztos ő is cigánykodik – mondta egy másik.

De Henriken nem találtak fogást. Mindig rendben volt a könyvelése, s még a festővel is úgy egyezett, hogy ceruzarajzait, pasztelljeit beadja egy galériának, s a „Karbonium” onnan vásárolja meg. Éjszakai ellenőrzést is kapott. Egy másik alkalommal, vámosok, adószakértők vizsgálták a könyvelését, mindent rendben találtak, de a pénzügyőr százados sajnálkozott, hogy nem házkutatási engedéllyel jöttek. Sejtetni engedte azt, hogy biztos benne, a lakásban találna csempészett aranyat, esetleg kábítószert, nem akarta elhinni, hogy kandallókból így meggazdagodhat valaki két év alatt. Az egyik társának azt is mondta, hogy most még nem mennek el.

– Szólj már, be. Házkutatási parancs kellene.

És felforgatták padlástól a pincéig a házat, aztán a prímásnál folytatták, s a vámparancsnok, azt tanácsolta, hogy ne hagyja el egy darabig az országot.

Henrik tudta, hogy honnan fúj a szél. Az ország legnagyobb építőcége akarta megvenni a vállalatát, álm-összeget ígértek érte, s azt akarták, hogy ő, a továbbiakban alkalmazottként tervezzen, kivitelezzen nekik. Zavarta őket, hogy épületeiket, csak akkor vette át a tulajdonos, ha már elkészült a kemence, vagy a kandalló is.

– Holnap ne ülj autóba – mondta a Mercedes dédanyja, s mert már hitte a jóslatokat, hétfőn betelefonált a szervizbe, emelő-vontatóval szállították el kocsiját, s nem is lepődött meg, amikor felhívták a Volvótól, közölni, hogy valakik átvágták a fékcsövet, percekkel az indulás után megállíthatatlan lett volna az autó.

Nem tett feljelentést, de sofőrt alkalmazott, nem hagyta soha többet a ház előtt a kocsiját, s a következő soron kívüli adóellenőrzésnél lejátszotta azt a magánfelvételt, amit a szervizben vett fel.

– Az, aki állandóan feljelent, az meg is akart ölni – mondta, – Ha kíváncsiak, hogy miért, olvassák el ezt – és az adófőnök kezébe nyomott egy angol újságot.

„A világ eddigi legdrágább kandallója”, ez volt a lap egyik írásának a címe. A cikk arról szólt, hogy egy skót iparmágnás, aki ősi arisztokrata családból származott, kastélya renoválásához, a Henrik cégétől rendelt egy nagyméretű kandallót a lovagterembe. És hogy az ár, igazából nem a piaci árat tükrözte, mert a kivitelező eleve úgy állapodott meg, hogy nem a fűtési haszon, hanem a művészi kivitelezés értékét kellett megfizetni, így egy művészeti galéria becsüse, mint térplasztikát értékelte, s a magyar „Karbonium” vállalat, közel nettó százezer fontot zsebelt be.

És szó nélkül tette a tisztviselő orra elé devizaszámla kivonatát, a Skóciában kifizetett adóról a bizonylatot, s csak úgy mellékesen kérdezte, hogy „talán nem találják a bevallásomban a többnyire külföldről származó tételeket?”

Négy éve voltak házasok, és megvolt mindenük, a gyermeket leszámítva. Henrik mégis úgy hajtotta magát, mintha valamit törleszteni akarna. Vasárnapon-

ként apósánál ebédelt, s a kávézás után, Mercedes dédanyja mindig megnézte a kávécsészéjét.

– Egy királyt látok. Kőházat, a közepén négy tüzet, ami egyetlen tűz mégis. Te leszel a mester, a király segít. Díszruhás huszárt látok – mondta az öregasszony, aztán hirtelen elhallgatott. – Gólya – motyogta és felállt az asztaltól.

Délután boroztak az apósával, s a konyhából kihallatszott, ahogy az öregasszony veszekszik, átkozódik. Amikor benyitott, azt látta, hogy Mercedes tenyerét nézi, mutogat, s közben sipítózva szidja dédunokáját, akinek aztán parazsat szór egy rézlapátról a csészéjébe, oltott vízzel itatja, s közben fordítva veti a keresztet. Henrik tudta, hogy ez a szertartás arra való, hogy befolyásolja a jövőt, s csak akkor hatásos, akkor kerüli el a sorsát az illető, ha az, aki jósolta, mindvégig kezében tartja a másik kezét, s mutatóujjával köröcskéket rajzol a pontra, ahol a bekövetkező eseményt meglátta, s közben a sors szellemét ócsárolja.

A hét elején Svájcba utazott, s amikor visszajött, levél várta. Címeres boríték az egyik skandináviai királyi udvartól. Felkérték, hogy vegyen részt egy viking udvarház építésében, amelyet ásatások, leírások alapján rekonstruálnak, s mert különleges tűzhelyét nem tudták megoldani, felkérlik az eddigi rajzok, tervek, ellenőrzésére, s lehetőségei szerint az újra tervezésre, kivitelezésre.

A kandalló, amelynek négy szája volt, igazából négy, oszlopon álló süvegformájú kőrákás lehetett a muzeológus rajza szerint, s a csonka kúpból indult a széles négyszögű kémény, amelynek a tető alatt tartó szerepe is volt, szabályos koronázó párkánya volt és gyámpilléreként tartotta a tetőzet gerendáit.

– A négy tűz, amelyik egy – mondta félhangosan.

Olyan nagy volt a kihívás, hogy elvállalta, s a következő héten indult is, mert már tudta a megoldást. Nem a statika, csupán a füst útja érdekelte, a többi az építő, a kőműves dolga. Őt csak az érdekelte, hogy miként oldhatták meg, hogy a rosszul szellőző terembe nem nyomult vissza a füst, s mert az eltúlzott méretekből sejtette, hogy oka van annak, hogy minden részletében sokkal nagyobb, mint amit a szerkezetben betöltött funkciója igényelt, s mert, hogy nem óriások számára tervezték, modellezni kezdte az égést, a füst útját.

A kúpos tetőt tartó négy pillér igazából négy önálló kandalló, s a kéményt úgy képzelte el, hogy a tetőgerinc alatt kettéválasztja, egyik alacsonyabb, a másik jóval az él síkja fölé emelkedik, a szélvédett és a légmozgásnak kitett másik között nyomáskülönbség alakul ki, s a szívóhatás segít majd a felszálló füstöt a szabadba terelni.

Magával vitte Mercedest, mert mesélt neki az északi fehér éjszakákról, a Szent Iván éji tüzekről, amelyet egy évvel korábban Dániában láthatott a tengerparton, s nem szívesen hagyta volna otthon, mert valami rosszat sejtett. Babonás lett, s egy éjszaka Mercedes elmesélte, hogy ott a strandon, amikor megismerte, olyan dolgot látott Henrik tenyerében, hogy az sem érdekelte, hogy csak egyszerű ké-

ményseprő, mert látta, hogy a sorsa több jót tartogat, mint amire az ember gondolna.

– De nehogy azt hidd, hogy azért akartam hozzád menni, mert láttam, hogy milyen gazdagok leszünk. Én azt láttam, hogy a jövődöm a te kezében van – mondta.

Együtt mentek, a repülőtéren kocsis, s a Királyi Múzeum egyik alkalmazottja várta őket, s Henrik most örült a legjobban annak, hogy első külföldi megrendelése után elkezdett angolul tanulni. Szabadidejében szavakat magolt, minden nap húsz szó volt az adagja, amelyeket magával vitt, felragasztotta a tükör mellé is, így még borotválkozás közben is azokat nézhette, s félév alatt már meg tudta értetni magát, s most, ha nyelvtanilag nem is tökéletesen, de érthetően, és elég választékosan beszélt.

Az autóból nézték az északi tájat.

Olyan harsogó zöld volt minden, amilyent otthon elképzelni sem tudott. A legelő birkák olyan tiszták voltak, mintha mindennap fürösztötték volna őket, s egy nyáját nézve megértette, hogy miért hívják báránnyelűnek az égen gomolygás nélkül álló felhőalakzatot.

A főváros közelében, a királyi birtokok egyikén épült a viking palota, s Henrik gyönyörködve nézte a gleccser csiszolta kövek, az ékkel hasított szikladarabok textúrájának különös fényhatását. Azt látta, hogy nem a mintázat miatt változott a kőműves a sima és érdes felületű anyagot, de mégis valami rendszert érzett, s amikor közelről, aztán ismét távolból nézte, rájött, hogy felfoghatatlanul érzi a kő tömörségét, s hogy eddig még nem látott soha ekkora, gránitból rakott felületeket.

– Maga az anyag adja ezt a ritmust. A színe, az, ahogy elnyeli a fényt – magyarázta Mercedesnek a tető nélküli épületben. Azt már otthon látta, hogy ha tartópillér szerepe van a kéménynek, akkor csak sugarasan lehet fölrakni a gerendázatot, de úgy, hogy a nagyobb terhelést az épület falaiba vezetik, a kémény pedig csak valami gyám.

Két hétig dolgozott. Kipróbálta a nyír és fenyőfa füstképzését, szárazét, nyersét. Tökéletes és tökéletlen égést hozott létre, hogy biztos legyen a dolgában, ne kelljen újra visszabontani a több tonnányi követ, s közben azt nézte, hogy Mercedeset lovagolni tanítja egy fiatalember, akivel nagyokat kacagnak azon, hogy az asszony nyelvtudása miatt miket mond. Főlovász lehetett, mert minden nap pontos időben érkezett terepjáróján, végigjárta a lovak állásait, kiküldte az embereket, hogy járassák meg a lovakat, s mindig más-más kettőt választott Mercedesnek és magának, hogy aztán órákig lovagoljanak. Egészen messzire, a tengerpartig is elmentek, s amikor visszatértek, az asszony ujjai, de ajka és nyelve is lilás fekete volt. Áfonyát szedett, s mindig hozott Henriknek is, aki örült, hogy itt van mellette, s nem szívesen hagyta itt, akkor, amikor Bajorországba repült, el-

lenőrizni egy Garmisch-Partenkirchenben épülő luxusszállóba tervezett munkáját.

Csak egy hétig volt távol Mercedestől, s amikor ébredésük után szeretkezni akart, az asszony tiltakozott, azt mondta, hogy egész alsóteste fáj, feltörte a nyereg, s amikor már második útjára készült, hogy haza, onnan kocsival Ausztriába menjen, már gyanakodott, hogy felesége miért nem akar vele menni.

Olaf, a lovas udvarias volt, talán túlzottan is az, s mert Henriknek délután dolga volt a fővárosban, azt tervezte, hogy együtt nézik meg a királyi palotánál a gárda őrségváltását, de Mercedes nem akart menni. Azt mondta álmos, s amikor Henrik az őrségváltásnál a díszegyenruhás, kitüntetésekkel teleaggatott parancsnokban fölismerte Olafot, a lovas edzőt, lassanként kezdett összeállni a kép.

Az építkezéshez visszatérve, bement az istállóba és Olafot kereste.

– A báró úr csak délelőtt jön. Minden délután a palotában szolgálatos ebben a hónapban – mondta a gondnok.

Váratlanul, anélkül, hogy bárki is tudott volna róla, megnézte a kandalló építést a király, elkérte Henrik rajzait, gratulált a két kürtös megoldáshoz, aztán biztosította, hogy mindenben támogatja, s egyedül, úgy ahogy jött, ellovagolt.

Mercedes maradt, Henriknek, haza kellett mennie, ausztriai munkáit intézte, s öt nap után váratlanul repült vissza. Az asszonyt nem találta, pedig az éjszakai járással érkezett, s aztán a komódon meglátta a karikagyűrűvel lenyomatott levelet.

„Drága Henrik,

kérlek, ne haragudj rám, szerelmes vagyok, megcsaltalak, és terhes vagyok. Nem én voltam meddő, neked nem lehet gyermeked. Ahogy sikerül elválnom tőled, férjhez megyek Olafhoz. Arra kérlek, ne keress, mert nem tudnék a szembe nézni, és nem akarok magyarázkodni sem.

Mercedes.”

Nem kereste, de ahogy végzett a munkájával hazautazott, elment az asszony családjához, ahol már tudták, hogy mi történt, s a dédanya sipítozva ismételte:

– Én megmondtam neki, azt is, hogy egyenruhát látok, a gólyát is láttam, azt is, hogy gádzsó módra viselkedik, pedig cigányasszony léte ez nem teheti. Ó szegény fiam – jajongta, aztán ebéd után a kávézacsból, kártyából is megnézte, mit hoz Henrik számára a jövő. – Rengeteg pénzt látok, és sok-sok gyermeket... – mondta.

Másnap Münchenbe repült, s a várócsarnokból észrevette, hogy öt sógora, az üvegfalon túl, a Skandináv légitársaság gépéhez igyekszik. Nemcsak sejtette, de tudta is, hogy mi történhet, s kétségbeesetten próbálta hívni Mercedest, de az, nem vette fel a telefont.

Egész nap a visszahívó gombot nyomogatta eredménytelenül, s este, a szállóban megkereste az egyik skandináv tévécsatornát, a híreket várta, aztán bele-

aludt az éjszakai filmbe, s reggel, amikor megébredt, nem is csodálkozott, hogy a nagyvilág hírei után első helyen szerepelt az a bejátszás, amelyiken sógorait látta, Mercedes egyik fényképét, azt, amelyiken a fekete lovon ül.

Megértette, hogy vége, hogy sógorai nem miatta, hanem a zenész-cigány család becsülete miatt, íratlan szabályai szerint cselekedtek.

Hónapokkal később, hallotta sógorai ítéletet, azt is, hogy a család nem hozta haza Mercedest. Ott temettette el a biztosító, s apósával is véletlenül találkozott.

Svájci ügyfele abban a szállodában szállt meg, ahol apósa zenélt, s az egyik pihenő alatt kihívatta Henriket.

– Mondtam ugye, hogy nem jó a vegyes-házasság? És ebből a dologból maradj ki. A fiaim azt tették, amit kellett. Valójában te miattad ment tönkre a család. A fiaim, ha jó magaviseletűek lesznek, legfeljebb tíz év múlva szabadulnak. Előre megfontolt szándék, különös kegyetlenség, terhes áldozat... Minden, ami súlyosbító volt, azt rájuk olvashatták a törvények szerint. A románoknál lehet, hogy nem számított volna a félrelépés, de mi más kaszt vagyunk. Zenész cigányok, kotta nélkül játszik már a legkisebb gyermek is, és íratlan törvények szerint éljük az életet. De azokat be is tartjuk. Isten áldjon. Ha teheted, ne itt találkozz azokkal, akikkel üzletelsz. Nem szeretnék többé látni.

Henrik arcáról nem lehetett leolvasni, hogy mit érez.

Beválasztották az intézeti gyermekeket segítő alapítvány kuratóriumába, rengeteg gyermeke lett, s beiratkozott a műszaki egyetemre, amit hat év alatt el is végzett, s mérnökként vezethette a cége által főlállalt munkálatokat.

Belevetette magát a munkába. Cége, kazánokat, égetőműveket is kivitelezett, s most már vasárnapjai sem voltak, s lassan Dublin, Oszló repülőterein is ismerősként fogadták a vámosok, ugyanúgy, ahogy Bernben, Berlinben, Münchenben. Aztán egy kanadai útról nem tért haza. Nem kereste senki, az üzleti dolgait rendben vitte tovább a vállalat, amelynek vezetéséből is kiszállt, csak részvényeit tartotta meg. Ha valaki ismerte volna ruhásszekrénye tartalmát, úgy találja, hogy csak egyetlen dolog hiányzik. A kéményseprő egyenruha, az, amelynek láttán megfogták gombjaikat az emberek. A szerencsehozó ruha.

A szomszédoknak is csak félév után tűnt fel, hogy nincs mozgás a házban, és hogy elgazosodott az udvar, s valaki terjeszteni kezdte azt az álhírt, hogy felcsapott vulkanológusnak, mert a világon ő ért legjobban a tüzeléstechnikához, a kürtőkhöz, kéményekhez, a tűzhányó pedig nem más, mint Isten hatalmas kandalója.

SIMAI MIHÁLY

Kis magyar hamletológia, 2007.

(O.S.-nak)

*a koponyák a ház alagsorában
hozzászólásra készen*

*már bocsánat
valóban előfordult hogy Istent
nem elég pontosan idéztem*

*Ő bezzeg mindig tudja hogy
mikor hová miért idézzen*

*hogy Ő miért és én miért nem?
minek vitázni már ezen Vitézem?!*

*jó volt míg az Időben itt időztem
– csak az jön amit fejemre idéztem*

ÁTFÚJ RAJTAM EGY ÉVEZREDNYI SZÁMUM

*legeslegvégül
magamat idézem*

*a koponyák
a Ház alagsorában
hozzá(M)szólásra készen*

Raffaello: A titkok asszonya

FIRENZEI APOKRIF

*festettem én már emberbőrre is
honnét szerezte hercegem? titok
(mint itt ezek a fehér fényoszlopok
ahogy a tér ovális mámorában
keringnek körülöttem)
de csitt
őrültnék tartanának pedig
részeg vagyok csupán
– és nem akárcitől!*

*(de a neve a neve a neve
a neve bűvös nevetését azt soha!
hóhér se tudná kiszedni belőlem
hang nélkül mormolom mint egy imát
s még így is rettegek
az omló firenzei éjszakában
mögöttünk szaglász a halál kutyája
– irigyek ránk a földi istenek!)*

*ma megfestettem lüktető ölét, a
ficánkoló kis bíborost a csillag-
rúgás előtti perc extázisában
igen ma megfestettem
legjobb képemet
a gyönyör fényét – az én gyönyörűm
kívánczóságát és kínálkozását*

*(s szavamra: egy szeméremtest se szemérmetlenebb
mint nagy Mona Lisánk ajkán a csend
bujá beszéde
– ki itt a szent és ki a céda
föld fia nem mondhatja meg)*

*megfestettem hát – és festményemet
meg nem mutathatom már senkinek
én mindent merek de EZT NEM!
EZT SOHA!
még egy réteget ráfestettem
beöltöztettem egy angyalpopsiba*

*meg kellett tennem – érte s magamért is
fehér fényoszlop figyelmeztetett
ballagok keserű kedvvel – a város sötét
csak Isten tartja rajtam figyelő szemét
(aluszik inkvi-zítor s -zición)
én érzem csak ezt az örvénylő szelet
ahogy oltalmas angyalom szárnya rezeget
(ma elodáztuk hát a végzetet)
nemsokára új napra ébrednek
– fényleni élni és szeretni jó!*

Hol vagytok, mesterek ..?!

*... de ki festi meg nekem
a lilaakác-kupolát,
amiben benne élek akkor is, ha nem...?
és ki festi meg nekem,
hogya soha el ne hagyjam,
hogya velem legyen, kísérjen minden utamban
– az én szerelmetes kisfenyvesem...?!*

*Ki festi meg nekem
arcod változhatatlan vonalát,
hajad lángját, ami nem lobban el...?
Ki festi meg múltat-jövőt átszövő álmaidat
s szíved, mikor riadt harangként félrevert...?!*

*Ki festi meg nekem
lélegzetednek hamvas ívét,
amint a völgy fölött
két csúcs között lebeg...?
Ki festi meg nekem azt, hogy jobban szeretlek,
mint embert szeretni lehet...?!*

*Ki festi meg nekem, hogy – mikor nem vagy itt –
sebesült angyalszárnyad akkor is itt suhog,
– – s ki festi majd föl az égre
azt a legvégső döbbenetet,
hogy – – – v a g y
és é n m á r n e m v a g y o k . . . ? ! ?*

A színek ellobogtak

OLASZ ATTILA MÍTOSZ-MEDITÁCIÓK C. KÉPÉHEZ

*a színek ellobogtak
csak ez a mély-zengésű – – –*

*csak a viharban sziklákká-köviült
tenger*

+

*kifosztva elhagyatva háttal a
kegyetlen isteneknek*

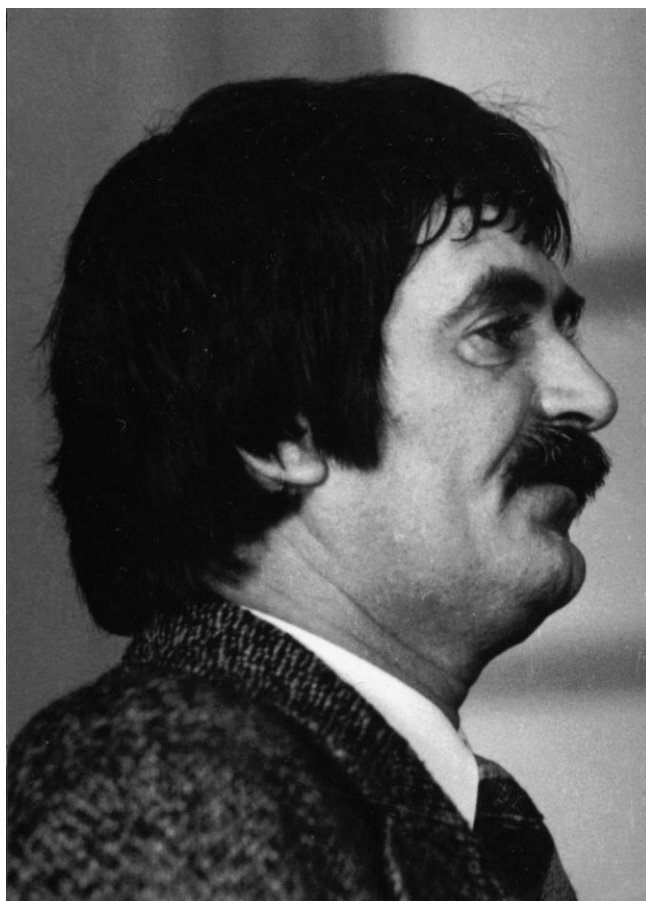
*a világ
őrült csataterének háttal a
széttördelt térnek
meghasadt időnek*

+

*mert nincs más lételem csupán a kő
szívszakadásig fájva*

*kővéválni
és várni várni örökké csak várni*

GÖMÖRI GYÖRGY

Reneszánsz kép Sienából

*Bianca, ez a szép szóke szűz,
kezében hógolyóval lebeg a piros-
téglás Siena városa fölött. A hógolyó
itt erény jelképe, szavatolt szűzességé.
De Biancából (ha csak el nem vitte
a pestis, vagy a kanyaró hirtelen)
még lehetett bármi: tisztos
családanya, kurva, vagy apáca.
Másszóval: alighanem hamar
elolvadt tenyerében az a hógolyó.
Mert a szűzesség törékeny, olvadékony,
s az erény minden korban mást jelent.*

Egy Chagall-kép leírása

*Zöld mezőben, zöld falu mellett
sétál egy sötétbe öltözött
sudár legény. Arcán mosollyal,
mert boldog, mert ő senkitől se fél.
Kezét kinyújtja és íme, mintha
léggömböt fogna, úgy tartja fel
már-már repülni vágyó kedvesét.
A lány, lila zászlóként fenn lebeg
és talán csak arra gondol, ami a kép
háttérében áll, a halvány-rózsaszín
templomra, ahol majd a pap
(vagy rabbi – ez a kép szempontjából egyremegy)*

*ezzel a fúval összeadja. Jóllehet
azt inkább a vérvörös
abroszra tett üveg bor és a még eltöretlen
pohár képzete csalogatja.
Két ember, aki még hisz a csodában,
ami nem más, mint egy önfeledt pillanat
a teremtett világ rejtelmes sűrűjében.*

Szentendrei emlék

*Mesterek, művészek, költők városa, hol a Szent
András temploma áll, szerb vándorok menedéke!
Művész-mesterből ide szinte minden évszakra jutott:
nézheted Czóbel rozsdaszin őszét, Margit karácsonyát,
Vas Pista s Piroska nyarát – hiszen én is
főként hó nyarakon járkáltam itt kanyarogva
sok kicsi utcán, bámulva boltives műhelyeket,
s másztam fel Pistáékhoz a dombra; abban a kertben
már vidám fere terelődött, fogyott a pogácsa,
véle a jó bor, s fogadott mindenkit Radnóti régi barátja,
aki a konyakon s szivaron kívül még a virágot
szerette, no meg a nőket, s legfőképpen a nyelvet,
amelyen szépszavú versben megvallhatta e helyhez
s ehhez a tájhoz való hűségét – mert sem a kék ég
délen, sem a doveri sziklák nem ihlették annyi ódai szóra,
mint ez a pásztori dombos, tavas-ligetes, tört fényű Dunántúl!*

BÁLINT PÉTER

*Veszélyes viszonyok**

Bármennyire is igyekeztem távol tartani magamtól az engem magába fogadó Annát, s a találkozásnak a gondolatát, képtelen voltam nem gondolni rá, szüntelenül az eszemben járt („addig jár a korsó a kútra, míg el nem törik”, gondoltam magamban az én különútimról), s hogy gyakorta rajta járt az eszem, képtelen voltam másra is odafigyelni, figyelmemet másra összpontosítani. „Nem az-e a vágyatok, hogy minél teljesebben egyesüljeteK, úgyhogy se nappal, se éjjel el ne mozduljatok egymás mellől?”

A reggeli ébredést követő kávézás közben elhatároztam, hogy aznap nem találkozom vele; szokásos reggeli szöszmötölésem alatt különféle elfoglaltságokat kerestem magamnak, hallgattam a rádió komolyzenei adását, a zene megfoghatatlan szépsége, érzékiséggel telítettsége az Annáéhoz hasonlított; akkurátusan öltözködtem, a zakómhoz illő mintás nyakkendők között hosszasan válogattam, a tükör előtt állva feleségem sminkjeivel igyekeztem eltüntetni a szemem alatti ráncokat, cserszömörccés vízzel szájat mostam, ám fésülködés közben a tükörből nem az ötvenéves magam, hanem Anna engem magába fogadó szelíd tekintete nézett vissza rám. Ezzel a magába fogadó szelíd szemmel néztem a kisfiúsan dacoló és terveket szövögető hervatag magamat, s szomorúan kényszerültem konstatálni, hogy az egykori kisfiúból mára csak mérhetetlen birtoklási vágya maradt meg, a szépség és halhatatlanság birtoklásának a vágya, és az anyjától örökbe kapott macskatermészete, mely igényelte a kényeztető simogatást, bársonyos ajkak érintését, az örökös törődést, s ha bármelyiknek híján volt, elhanyagoltnak és elárultnak érezte magát. Hiába is iparkodtam a reklámokból ellesett rafinált trükkökkel és gyógynövényekből készített szerekkel megállítani az öregedés nyomait, melyek e szelíd szemben talán nem látszottak szájalmasnak, nevetésre méltónak, gondoltam én, Anna nem tartotta taszítónak és rémisztőnek e nyomokat, csak éppen én nem tudtam mit kezdeni velük. Valójában Anna szelíd szemében egy megállapodott, a családi tűzhely melegét és az ő szerető ölelését egyaránt élvező középkorú férfi maszkjának sajátos színfoltjai voltak. Baltazár bácsikám alakja rémlett föl előttem a tükörrel szemközt állva, aki Weiss Judithhoz készülődése idején, gondolom, miután a pamacsával jól beszappanozta borostás arcát és beretvájával simára beretválta arcbőrét, majd bekente szesszel, hogy egyenlete-

* Részlet a szerző Hangok csupán c. készülő regényéből

sen simának és illatosnak tűnjék, frissen vasalt és keményített gallérú fehér inge fölé vette gumírozott nadrágtartóját, egy divatos operett-részletet dudorászott a tükör előtt, megkötötte nyakkendőjét, s mintegy saját maga biztatására adta ki a parancsot: „színpadra föl!” Felöltöje belső zsebéből sohasem hiányozhatott apai öröksége, az ezüst cigarettatárcája, miként nadrágja külön e célra varrt piciny zsebéből aranyozott zsebórája sem, melyet Weiss Judithtól kapott, egy nagyváradi ékszerésznél vásárolta, és a felső lapjába vésette Baltazár bácsikám monogramját. Indulás előtt vizes fésűvel megigazította frizuráját, tenyerével meglapogatta a választásnál az élt, ahogy a figarótól látta, s hogy meggyőződött róla minden rendben van öltözetével, bőr sétabottartójából előhúzott egy sétapálcát, fejébe nyomta kalapját s elindult a törzskávéházába. „Szolid elegancia az öltözködésben, mértéktartás a fecsegésben és a nőknek bókolásban”, ez volt Baltazár bácsikám jelszava; sem a kirívó hengegést, pöffeszkedést, kivagyiságot nem kedvelte, a parvenük és bárdolatlanok bizonytalanságát, kisebbségtudatát látta visszaköszönni a hivalkodásban, illetve néhány hírlapíró és művész feltűnési viselkedését konstataálta e meghökkentő ruházat viselésében, a hangoskodásban. „Nem kell feltétlenül kitűnni, harsánynak lenni, a szellemességgel kérkedni, Marcikám! A művelt ember onnét ismerszik meg, hogy képes zablát vetni a szellemére, megválogatja a szavait, nem erőszakos természetű, egy bonmot-ért nem árulja el eszményeit és gondolatait, mert a társaságbeli gyors siker mulandó, és megannyi haragost is szül az ember számára”, mondta egyszer nekem, s hiába voltam még abban a korban, hogy e szavak értelmét igazából föl sem foghattam egészen, velem sem volt hajlandó gügyögni, a gügyögést a másik lekicsinylésének és a szabatos önkifejezésre való képtelenségnek tartotta.

„Ha nincs valaki más, akiben hatásunkkal tükröződhetnénk, valójában rettentően egyedül vagyunk, írja Musil naplójában, s nekem megadatott más szemével és szemében látnom magam, hogy a rettentő egyedülléttől megszabaduljak”. Anna szelíd szemében, ha harsánynak és szertelennek nem is látszottam, gondoltam, szolid eleganciámmal és élénk társalgási szenvedélyemmel, csípős megjegyzéseimmal és a megfélemezhetetlen vágyak elkülönítéséről szőtt érveimmal mégis kitűntem, vagy még inkább feltűntem, s oly elragadtatottsággal hallgatta esztétikai érveléseimet, művészeti kritikáimat, mintha szeminaristám volna. „A szeminaristáim szemében látni magam, hidd el, nem lélekemelő, olykor talán bogarasnak, olykor fanyar humorúnak, máskor egyenesen elviselhetetlennek tartanak, mert örökösen kiigazítom őket. A következetesség és nagyvonalúság, s a lelkemből néha előhívható jószívűség összeférhetetlen kategória némelyikük gondolkodásában”, összegeztem Annának, kinek a szemében a rajongás és hűség együttesen tükröződött. Régi vágású professzorként a szemináriumon hagytam szeminaristáimat szabadon megnyilvánulni, vitatkozni, érveiket ütköztetni, mérlegre tenni, és magam csak ki- és helyreigazítottam gondolataikat egy-egy esztétikai okfejtés vagy műelemzés kapcsán. „Ugyanazt a felkészültséget és tapasztalatot

várod el hallgatóidtól, amit te évtizedek szorgos munkájával szereztél meg”, mondta Anna az egyik szemináriumon részvétele után, s mivel először hallott saját közegemben megnyilvánulni, olvasmányélményeim felidézése, szavaim fűzése, egyfajta rendbe állítása, másféle asszociációkba ágyazhatósága, amire utaltam, újfent diákká varázsolták, s együtt érzett a nála alig fiatalabb hallgatókkal. „Nem, az önálló erőfeszítést és véleményformálást várom el tőlük, a tudás egyfelől elmélyülést, másfelől összeszedettséget feltételez. Nem szeretem a lusta, mások út- és iránymutatására váró hallgatókat, akik fáradtságos és hiábavaló dolognak gondolják az olvasást, a műelemzést”, válaszoltam Annának, akivel ölekezéseinket követően, hogy agyamról fölszállt a köd, gyakorta vitattunk meg egy könyvet, kiállítást, színházi előadást, s hogy megvitattuk, közös életünk részévé tettük, többé nem magukban léteztek, magukba zártságban, észleleteink és érzéseink sajátos fénye vetült rájuk, csak a mieink voltak olyanképp, ahogy szétszedté és újra összerakottá váltak megvitatásuk során. „Benjaminnek igaza van, amikor azt mondja, a helybeliek útikönyve mindig az emlékirat rokona, aki írja, gyermekkorát töltötte ott. A szülővárosról írni egyet jelent azzal, hogy a város múltját és saját gyermekkorunkat összemoszuk. Óhatatlanul is az emlékezet kútjából merítünk, egy sajtóságos optikából válogatunk, minek következtében nem a várost, hanem a mi képzeletbeli városunkat elevenítjük meg a meséinkben. Mi következik ebből édes Anna? Hogy amikor a szerelemről írunk, az elragadtatást okozó nőről képzeletünkben szőtt tündérmeséinket és daimonjaink keltette vágyainkat regisztráljuk. Nem pedig, miként sokan hinnék, a megszokottá váló pásztorórák, külső szemlélőnek mulatságos fogadkozások és ígéretések lajstromát készítjük el.” Anna érintett volt kijelentéseimben és képzelgéseimben, szemben ült velem, kivételesen, mert leginkább mellettem szeretett ülni, vállamra hajtva a fejét, vagy kicsit távolabb tőlem, hogy tekintetem szabadon érinthesse meg a tárgyakat, a képzeletem támasztotta lényeket és saját lényét, s mintha gyanakvása megerősítést nyert volna női ösztöneiből, melyek, hogy képzeletemben önálló életre kelt lényét érintettem, óvatosságra intették, s féltékenyen tekintett a másik nőre, saját képmására, aki zavarta önértékelését. Szerettem benne ezt a női gyanakvást az esztétizálással szemben, mely részben eltávolított jelenvaló lényétől, részben olyasfajta tulajdonságokkal, életeseményekkel, archaikus vonásokkal, vallomásokkal ruházta föl, melyek ismeretlenek lévén számára, folyton szellemi összeszedettségre, köldöknézésre készítették, holott a gondolatokkal eljátszozásban felrémlt előtte egy határ, az önvédelem határa, melyen nem szeretett volna átlépni a limbusoktól való félelmében. „Elég nehéz követni a gondolatmenetedet, kedvesem, s cseppet sem hízelgő, hogy a rólam szóló tündérmesédet esetleg jobban szereted, mint az általad birtokolt lényemet. Én a valóságos szeretőd szeretnék lenni s nem fantomkép.” „Nem írok, csak gondolkodom rólad, tünődéseim alanya és tárgya vagy, esztétikai alapon. Amíg az ember fiatal, meghökkenteni akar, ötven felé esztétizálni. A finom elkülönböltetések meste-

révé válni”, nem mondhattam el neki, hogy együttléteink után igyekszem minden elillanó élményt, benyomást és képzettársítást naplómbe rögzíteni, egy olyan jegyzetfüzetbe, melynek semmi köze sem a munkanaplóhoz, sem az irodalmi igényű önéletíráshoz, inkább kamaszkorom füzeteihez hasonlít, melyekbe önfleksióim, szorongásaim és életterveim gondos analízisét végeztem nap nap után. „Egy aktfestménnyel összevetve, köszönöm szépen, nem kérek belőle, inkább ölelj szó nélkül.”, „A képzeletem játékaának engedve szabad?”, „Igazából el kellene döntened, hogy engem szeretsz, avagy a képzeletbeli éneket? Néha, azt hiszem, jobban szeretem az önző és mohó kamaszt, akit magamba fogadok, mint az okos, megfontolt férfit, főképpen, ha rólam és szerelmünkről van szó”, zárta le a vitát duzzogva Anna, akinek életkora miatt nem lehettek tapasztalatai a szenvedélyes vágyak lohadtáról, az elmúlás melankóliájáról, egy rég elveszített kedves emlékének iszonyatos fájdmáról, a régmúltba vesző hangokról és képekről. Magam, az apjakorú férfi, olykor úgy tekintettem rá, mint egy múlt ködéből előbújó szépséges szeretőmre, akinek elegendő egy meghitt emléket felvillantani, egy feledhetetlen hangot adni, hogy egyben és egésznek lássa mindazt, ami velünk történt, mert történetünk már azelőtt játszódtott, hogy elkezdődött volna, s hiába ózdkodtam ellene, a végét is látom, a befejezést, melyről Annának halvány sejtelmé sincs, főként az elválás kegyetlen, filmvígjátékra emlékeztető módjáról. „Te voltál a mindenem”, mondom majd neki, „Kár, hogy nem értelek, én ugyanis nem egészen így éreztem”, válaszolja majd ő.

A délelőtti szeminárium után ráérősen elbeszélgettem egy-két érdeklődő hallgatóval Winckelmann örökös mániájáról, hogy mindent személyesen nézzen meg, testközelből, s ha lehet, többször is; a múzeumok és képzőművészeti albumok sajátos előnyeiről és hátrányairól; Verdi földvásárlási rögeszméjéről; a művészek készítette reklámplakátok és reklámszövegek termékenyítő hatásáról. Egy-egy hallgatóval hajlandó voltam akár órákig is együttolvasni és javítani értekezését, megszívlelendő tanácsokat adtam neki, saját olvasmányélményeimbe avattam be, megismertettem egyes konferenciákon elhangzott kutatások eredményeivel, hogy hadra foghatóvá váljék a tudás, amit felhalmoztam, s amelynek jó részét magam talán már nem is fogom mozgósítani idő hiányában. Konferenciákra neveztem be a sikeres hallgatóimat, ajánlólevelet írtam érdekükben, emellett a tanszéki fiatalabb kollégák tudományos munkáját követtem nyomon: készülő tanulmányaikat és köteteiket láttam el kritikus megjegyzéseimmel, a lap szélére írt tanácsok mindig kritikusak voltak. „Egyetlen egyszer élném meg, hogy az öreg nem kukacoskodik, nem javít ki, nem írja fölül mondataimat”, „Magszokod a rigolyáit, mint a jó hitves”, „Vajon a hitvese hogyan viseli a rigolyáit? Ott-hon is bírál, kiigazít, fölülír, vagy köztünk éli ki ebbéli hajlamát?”, „A munkamániások magukkal szemben is kegyetlenek, az önkínzást és napi robotot legfőbb erényüknek vélik, holott csak végtelenül magányosak, s ezt nem merik bevallani még önmaguknak sem”, hallom kollégáim vélekedését, s nincs szándé-

komban sem igazolni, sem cáfolni véleményüket. Magam is csak évek múltán tudtam megbocsátani egykori szellemi pártfogómnak, kritikai megjegyzéseivel örületbe kergető, örökös köldöknézésre kényszerítő idős barátomnak finom esztétikai kritikái miatt, melyeket nem feltétlenül éreztem perdöntőnek. Elég volt látnom szemében egy villanást, mennydörgésszerű villanást, egy homlokráncolást szemüvege fölött, hogy tudatosítsam magamban, megtalálta, kipécézte azt a pontot, gyengepontot, ahol gyengének vagy hibásnak találta gondolatmenetemet. Soha senki más nem vette a fáradságot, hogy kritikai megjegyzéseivel útbaigazítson, s hogy ezen az érdektelenségen tűnődtem az évtizedek alatt, beláttam a jószándékú kritikai odafordulás egyben részrehajlás is, nem magam megmutatása, hanem a másokban a jobbik énjének a feltárása és tudatosítása.

Délelőttönként rendszerint az egyetemi nagykönyvtár kutatójában vagy a taneszéki könyvtárban olvastam, mindkét teremben saját helyem volt, kizárólag nekem fenntartva, ezt az asztalra helyezett művészeti albumok és esztétikai tanulmánykötetek jeleztek, melyekben képeslap méretű cédulákon kritikai megjegyzéseim sorakoztak. „B. Z. azt mondta az olvasóterem előtti folyosón egy ismert akadémikus kollégájának: 'lehet felőlünk bármilyen rendszer, bármilyen változás, mi akkor is akadémikusok maradunk'. Ezen eltöprengeni”, „S. Z. irodalmár mondta a minap: 'az én koromban már teljesen mindegy, hogy bal vagy jobb oldali sajtóban publikálok, én már csak klasszicizálni akarok.' A tanúságot megvonni”, „G. A. reményteljes tudományos karriert áldoz föl csupán azért, hogy számos tudományos bizottság oszlopos tagja lehessen, afféle megmondószeretpet tölthessen be – a hiúság természete többféle módon is megnyilvánulhat akár egyetlen emberben is”.

Elfoglaltságaim valameddig lekötöttek, de alig győztem kivárni az ebéidő leteltét, hogy telefonon keressem Annát, aki délutánonként a legelképesztőbb ürüggyel hagyta ott munkahelyét, „A képkeretezőhöz mentem, a hétvégi tárlat anyagát ellenőrizni, csakugyan olyan kereteket használt-e, mint amilyenben megállapodtunk”, „Elszaladok megnézni az öregúr szállását, egy Kossuth-díjast mégsem lehet csak úgy elfektetni”, „Átugrom a nyomdába, s miután megnéztem a katalógust, tegnap még tele volt betűelírásokkal, s hát a nevére mindenki háklis, azt hiszem már nem jövök vissza az irodába”, s jött is késedelem nélkül a találkahelyünkre, hogy mielőtt bármiről is beszélgetnénk, megcsodáljam aznap magára öltött ízléses ruhájában, megvolt benne a készítés a meglepetésre, olyan készülődéssel válogatta össze ruhadarabjait, akárha az első találkozásra készült volna. „Ha látnád, milyen csatateret hagytam magam után a hálóban, mire megtaláltam a kedvemre való öltözéket, elképednél! Szeretem, ha elbűvöllek, mosolyogni látom a szemed fehérneműim látványától”, „Milyen kár, hogy ilyen későn ismertelek meg, amikor a halálvágy és szerelemvágy drámaian összefeszülnek, megjósolhatatlan a vég”, s fecsegés közben hagytam levetkezni, ahogy a filmeken szokás, akkurátusan kigombolni az ingét, kokottos mozdulattal kilépni a szűk

szoknyájából, szép lassan letérni a fekete selyemharisnyáját, kikapcsolni a csipkés fekete melltartóját, letolni a vékony pántos fehérneműjét, és amikor valósággal reszkettem a legyűrhetetlen vágytól, számba haraptam izgatottságomban, hagytam éles kis fogaival a számba harapni, hátamba vájni körmeit, és halk, de egyre gyorsuló pihegések közt magába fogadott engem. Aztán, hogy e rítuson túljutottunk, e rítusra szükségem volt, hogy agyamról felszálljon a köd, ösztönlényem fölébe kerekedjen jobbik felem, a dolgokat szemlélni, elemezni és végig gondolni képes énem, szót lehetett váltani velem. „Komolyan azt gondolom, hogy gonoszak vagyunk, kékjesők”, „Óh, kicsim, hajlamos vagy moralizálni az ölelkezéseink után. A testi gyönyör benned mindig lelki kínokat okoz, szerintem imádod kínozni magad, abban is örömet leled. Nem akarok ehhez a lelki picsogáshoz asszisztálni”, „Érdekelne Annám, mire vagy kire szoktál gondolni ölelkezéseink közben”, „Óh, kicsim, régen rossz neked, ha másra, más dologra gondolkodok közben magamba fogadlak”, „M. szerint a hűség legerőteljesebb megnyilvánulásai hűtlenségre vallhatnak. Ez a titkolózás éberré tesz és féltékennyé”, „Ne akarj minden titkot meglesni”, „Erős képzelet szüli a történeteket, képzeletem erősebben működik, ha öllelek, minden ajzószer között te vagy a legerősebb”, „Néha illatokat érzek, dallamokat hallok, hangfoszlányokat, felerősödnek és elhalkulnak”, „Volt idő, valljam meg legalább magamnak, talán a viszonyunk legelején, hogy vén kéjencként azért rimánkodtam, kibírjam amíg te is elkészülsz az erőd-del, az erős képzelet ugyanis gyors magömlést eredményez, s nem akartam szégyenben maradni”, „Az érzékiséged és férfierőd miatt ne legyenek skrupulusaid, vágyaimat feltűzelte, s teljesen kitöltötte”, mondta, s épp Anna visszaigazolási okán nem is voltak. Ellenben amikor elmesélte, miként játszotta ki férje éberségét, miután a szőnyegen ölelkezésünk alkalmával ledörzsölte hátáról a bőrt, s a látható bűnjelet képtelen lett volna megmagyarázni, mindenféle gyanúm támadt. „Amint hazaértem, legyőzve undoromat, kénytelen voltam szeretkezni vele a műterem padlószőnyegén, s úgy tettem, mintha örömet okozna a vele való ölelkezés. Hunyt szempilláim mögött téged láttalak, fölém hajolva és örömtől sugárzó arccal. Hallottam a mély hangodat. Borzalmas volt ölelkezni vele, elhíheted kicsim”, s hogy arcát elkomorulni láttam, ködfátyol ereszkedett rá, őszi reggel szokott efféle az erdőre, ahonnét varjúsereg károgása hallik, a gyűlölet hevességére és perzselő természetére ismertem. A mértéktelen vágyakozást és a heves gyűlöletet képtelenség elrejteni, tanult színészeknek sem mindig sikerül a színpadi deszkákról lelépve. „Éppen a nappali civakodás és az ellenszenv és a sivárság hajszolja őket éjszaka kicsapongásokba. Meglehet, egyszerre mindkettőnk igájába hajt érzékiségével”. Ez a leleményes fogás, melyet az ember sokkal inkább feltételez egy sokat próbált negyven körüli nőről, mintsem egy huszonévesről, szkeptikussá tett; bár természetemhez tartozik a hirtelen támadó rajongás mellett a csüggesztő kétkedés is, s a talmi, szellemtelen művészeti produktumok mindent elárasztó özöne is éberem tartja bennem a kételkedést, mégis olyan fáj-

dalmasan hasított belém Anna asszonyi találékonysága, hogy nem tudtam mosolyogni, kárörvendően sem, hanem mint a karámba zárt állat viczorogtam, fogamat összeszorítva. Az élősd, az önállótlanúságát hengegessel, hazudozással, morális gyöngeségekkel elleplezni vágyó festő-férje előtti félelme, szégyenkezése azt sugalmazta nekem, hogy viszonyukban léteznek olyasfajta meghitt szálak, benső szükségszerűségek, egymásrautaltságot erősítő tényezők, melyekről nem lehet tudomásom, s mindig is idegen maradok Anna mellett. A gondolataim idegenítenek el tőle, és pedig miután fölmerülnek, mert legbensőbb természetük szerint irányt keresnek a maguk terjeszkedésének, örvénymozgásának, letapogatják az illeszkedési és kitörési pontokat, ahonnét másfelé száguldanak, távoli messzeségbe, metafizikai távolságba, s többé már nem tudom nem a gondolatok szövénységéből látni személyét, saját magam zargatom bele ebbe a kelepcebe. „Mi azok vagyunk, akiknek mindig mindent be kell vetniük. A megcsalásnak semmi értelme számunkra, mert iszonyú belső nyomás alatt cselekszünk, és a tárgynak nincs más feladata, mint hogy ezt kiváltsa. Ezért gyermekien naivak vagyunk, amikor a szeretőnket meg kell ítélnünk. Még amikor a szeretőnk csak flörtöt és könnyű kis érzést akar csupán, akkor is annyira elvakultak vagyunk, hogy mindent oda akarunk adni neki – egész lelkünket. Nevetségesek vagyunk, de jó okkal”, olvastam föl Annának Musil Naplójából egy ölelésünk után, de a kommentárt igyekeztem megtartani a magam számára. „Anna testközelében átváltozom, kamaszvonások és szívzúrók erősödnek föl bennem. Mintha szeretném, s ez a lenge érzés elég is, hogy a képzeletem működésbe lendüljön, s olyanokat képzeljek lényéről, lelkéről, hogy összezavarodom megítélés idején”. A balkézről való nőben és az iránta táplált heves viszonyban megpillantott másik magunk folytonos színváltozása, gyors alkalmazkodó képessége, lelki intenzitása, elmaradhatatlan álomszövögetése, múlthoz és jelenhez kötődése erősebben foglalkoztatott, esztétikai és morális szinten, mint az érzékiségével, flörtölési szokásaival, magába fogadási hajlandóságával nyugtalanító Anna, aki nem lehetett a tudatában annak, hogy elvakultságomban egész addigi életemet, melyhez jobbra semmi köze sem volt, miként a többi nőnek sem, hajlandó lettem volna átírni, fölülírni, új összefüggésekbe helyezni, hogy őt birtokolhassam, s rajta keresztül a széthulló magamat is újra birtokba vegyem. „Fiacskám, azt hittem több eszed van, egy ötvenéves férfi, akinek családja van, megértő és szeretnivaló felesége, okos lánya, nem dobja oda egész életét egy, hogy is mondjam, hogy ne sértselek meg, fogasról leakasztott nőért”, „Miről beszélsz anyám? Nem is értelek”, „Áh, engem nem lehet megtéveszteni. Az anyai ösztöneim azt súgják és bizonyos elejtett szavakból arra következtettek, hogy a szerelem gyermekké, elvakulttá, naivvá tesz. Egy nő jelent meg az életemben. Felkavart, összezavart, ezt egy anya megérzi. Ne is tiltakozz! Mindig is ilyen rajongó és szerelmes típus voltál. Bár engem tudnál ilyen rajongással szeretni, én megérdemelném, hidd el kicsi fiam, vágyom a szeretetedre, de te másra pazarlod a szeretetedet. Igen, olyanokra, akik

egy könnyecseppet sem érdemelnek. De ha meghalok, majd hullajthatod a könynyeidet, késő bánat”, „Szerettem volna felolvasni neked abból az írásomból, melyet Barncusiról írtam, hogy”, „Óh, már megint azok a szörnyűséges alakok, tudod, hogy haragszom rájuk. Elvették tőlem a fiamat, az értem rajongó fiacskámat, aki már csak a szörnyűséges festőkért, szobrászokért és filozófusokért rajong. Ne olvass föl nekem, úgy sem érteném. Nem is értem, miért nem lettél inkább író, olyan szép családregegyeket írhattál volna, meg történelmi regényeket. Azokat szeretem olvasni. Lehattél volna egy Victor Hugo vagy Jókai, esetleg egy Pármai kolostort megíró híres író, milyen szép volt Gérard Philippe-pel a film is, de te nem hallgattál rám. Pedig a nők szerették volna olvasni regényeidet. Olyan ügyesen veszed le őket a lábukról, szédíted a fejüket és szívecskéjüket, hogy biztosan sikered lett volna íróként is nálunk”. „Édesanyám sok szép szava, de sokat intett a jóra, kit hallgattam, s kit nem soha...”

Folytonos gyanakvásomat igyekeztem elfojtani, s erre a leginkább megfelelő gyógyír volt, hogy Anna éppen időszerű terveit vitattuk meg. Anna egyre merészebb terveket szövögetett, olykor egy múlt századi híres író, festő, zenész életét kívánta bemutatni eredeti fényképfelvételeken keresztül, máskor írásos dokumentumokból és használati tárgyakból rendezett kiállítást, hogy a kor levegőjét érzékeltesse a látogatókkal, és én támogattam e terveit. Nagyon közel állt szívemhez azon terve, hogy a másodrendűnek ítélt vagy a perifériára szorított dokumentumokkal tegye vonzóbbá, megközelíthetőbbé egy-egy híresség életét, művét, mivel annyi érdektelen, tehetségtelen, szellemtelen ember unalmas kis életét, talmi sikerét nagyítja föl a média, takarásban hagyva a magasztalásra méltókat. A mindig ötletes és esztétikus kiállításokat rendező franciáknál láttam olyan művészi életművet és kort bemutató kiállításokat, mint amelyeket Anna eltervezett. Eredeti fotókat nagyítottak föl egy-egy hírességről, s a falakon körbeaggatták, különböző plakátok társaságában; üveges tárlókban helyezték el a személyes tárgyait: szemüvegét, óráját, tollait és kéziratait; a terem belső terébe vagy az illető saját bútorait vagy korhű másait állítottak ki, ezeket mintegy összekötötték a különböző színű selyemsálak, akár a halott szobájában szokás mindent feketével letakarni; s az érdeklődők figyelmét jól terelő feliratokon a hírességtől vett idézetek és róla szóló kommentárok olvashatók, melyek a személyeséget és személyiséget mutatják meg. „Olykor egészen elképesztően téves képzeleteink vannak egy-egy híres alkotónkról, s nem igyekszünk ezen változtatni. Az a sejtésem, erősíts meg ebben, nem is szeretnénk meglátni valódi énjüket. Mintha a nagyság, a dicsőség, a nemzeti büszkeség, a sérthetetlenség oly mértékben elfogulttá tenne bennünket, hogy az emlékezés fátylát borítjuk a nem kívánt részletekre. A nők inkább érzékenyek a részletek finomságára. Sajnálatos, de még mennyire, hogy egyszerűnek és magasztosnak igyekeznek beállítani azt, aminek a háttérben jellemgyöngöseség vagy hiányosság húzódik. A végletes érzelmektől szenvedő, súlyos vétkeiktől szabadulni nem tudó ember plasztikus, mint egy szo-

bor. Ezért gondolom, hogy a koszorús alkotókat a maguk ellentmondásosságával, hibáival egyetemben akarom megmutatni”, mondta Anna, s a sérthetlenséget fricskázó szándékán mosolyogva tettem hozzá, mintegy magamat megfricskázva „Majd megkapom, hogy a szentségtörő játékok mestere voltam melletted”, „Sem kevesebb, sem több haragosod nem lesz miattam”, „Meglehet, de irigyeim már így is szép számmal akadnak miattad”, s cseppet sem bántódtam irigyeim számának növekedése miatt, cselédtempónak gondoltam a szép szeretőmért való irigykedést, mely gyakorta pletykázkodásba és piszkoskodásba csap át.

Az egyik fizikus kollégám két évre szóló ösztöndíjat kapott Los Angelesbe, s itt hagyta rám a lakását, afféle legénylakás volt, másfél szobás, rosszul berendezett remetelak, ami viszont éppen megfelelt annak, hogy kiváltsuk a mocskos és zuhanyzó nélküli garniszállókat evvel a szolid, általunk némileg átalakított lakással, s miután berendezkedtünk, mindig itt szerettünk időzni, fájt hazamenni a komor sötétbe, belenézni hitvesem jóságát és megtörtséget, boldogságot és fáradtságot sugárzó szemébe, mely a szerelem örökkévalóságát és halhatatlanságát rejtette. Anna szorgos kezének nyoma mindenütt meglátszott a „menedékhelyen”, mintha újonnan kezdenék az életünket közös háztartásban, aminek előfeltétele a korábbi nyomok eltüntetése. „A vágy, amely mindegyik félben felébredt párja után, összehozta őket, átkarolták egymást és összefonódtak, egyesülésre áhítozva és végül belehaltak az éhségbe és a tétlenség egyéb következményeibe, minthogy semmit sem akartak tenni egymás nélkül”. A konyha csakhamar új arculatot nyert, megannyi paraszttányér és festett szilke, művészekről ajándékba kapott kávéspohár és kedvenc francia borospoharaim, gyertyák és szárazvirágok sorakoztak a polcokon és ablakpárkányokon, s oly otthonosan mozgott a konyhában, akárha saját házának úrnője lenne, aki gond nélkül birtokolja a tárgyakat, hatalmát kiterjeszti életéhségem felett, s hol magával, hol különös ízű étkeivel táplált. „Olyan mohón eszel, kicsim, mint aki napok óta nem kapott enni. Nézd meg, lecsöpögtetted az inged is”, „Ezt a feleségem szokta mondani, asszonysíránkozás”, „Utálok a férjem ingén is a zsírfoltokat, képtelenség eltüntetni, egyformák vagytok az evés közbeni óvatlanságban”. A fürdőszobában, a fürdőkádból és mosdó kivételével szinte mindent kicserélt; parfümjei, parfümös tégelyei és az én pipe-reeszközöim kéznél voltak, s mivel kéznél voltak, állandó illatfelhőbe burkolóztunk, testemet mindenféle gyógykenőccsel masszírozta, hátamból kidörzsölte az izomgörcsöket, s hálásan köszöntem meg neki erőfeszítéseit, hogy fizikai lételem görcsmentessé tegye. Magam számára is elképesztő volt testem romlandósága, csontjaim kopása és elmeszesedése, izmaim görcsössége. Míg az ítélőképességet egyre megbízhatóbbnak tartottam, képzeletem játékoságát a kései szerelemnek tudtam be, egyre áthidalhatatlanabbnak tűnt a test és lélek közötti szakadék, melyről nem lehetett nem tudomást venni. Épp ezt a kezdődő vagy már régóta meglévő rozogásomat eltüntetendő, fürdőköpenyt és háziköntöst is vásárolt nekem, mert saját mezítelenségi rögeszméjével szemben, szerette, ha ele-

gáns otthoni öltözékben szemlélem mezítelenségét, melyből magnetikus vonzalma és testének üde bája áradt. „Határozottan azt érzem, hogy szeretem azt a derűs és komoly, elrívülő szemű férfit, aki vagy, öröm veled lenni, milyen jó volna mindig veled lenni”, „Álom, álom, túlságosan is belevesztünk az élet élvezetébe, egymás élvezetébe”. „Élvezem a veled töltött órákat, tudod jól, hogy a férjem nem a partnerem. Szellemileg és lelkileg nem partnerem, nem ér fel hozzád. A szépség és bölcsesség szeretetének hiánya járja át, ezért közönséges és tehetetlen. Nem akarok több áldozatot hozni érte”. „A szerelem kiváló alkotó általában a művészi alkotás minden ágában, mert amit valaki nem tud, ami nincs hatalmában, azt másnak sem adhatja át, arra mást sem taníthat meg, mondja Platon”. „Márpedig én azt szeretem benned, amivé tettél, amit a szerelemben megtanítottál nekem, az öleléstől a méltóságvágyig”. Gyakorta csak egy kis bugyi volt minden viselete és egy begombolatlan férfiing, s néha ez éppúgy zavart, mintha leskelődő idegenként kaptam volna rajta e szemérmertlenségen, s nekem kellett volna szégyenkezniem biblikus bűnömért. Zavarba ejtett mezítelensége, mintha saját magam barátja volnék, aki Anna mezítelenségét látva kínosan érzi magát, mivel képtelen uralkodni bősziült vágyakozásán, láthatatlan erekción, s ezért attól sem riad vissza, hogy ajánlatot tegyen a mezítelen szeretőmnek, mint az egyik ügyvéd barátom tette, aki azt mondta Annának távollétemben, hogy szívesen elvinné magával bármelyik tengerpartra, akár két hónapra is, ha helyettem ő lehetne a szeretője. S persze saját magam barátjaként tehetetlennek is éreztem magam, s emiatt haragra gerjedtem a mezítelenség pusztá tényétől, ugyanis színlelnem kellett, hogy hidegen hagy, holott magnetikus vonzalmától majd megőrültem. Barátaimnak örökös gondot jelentett miként viselkedjenek velem szemben, miközben a szemlélődésbe visszahúzódva, gondolatban magukat helyettesítették velem, a szerepembe bújtak, s igyekeztek engem letaszítani, képesnek hitték magukat a helyettesítésre.

A rövid idő leforgása alatt jelentős vagyona szert tett közjegyző barátom, aki padtársam volt valaha a gimnáziumban, kertelés nélkül megvallotta bőszi vágyakozását Anna iránt, s azt is, hogy ezt a felindultságát heti rendszerességgel egy garniszállón szokta csillapítani egy pénzen vett fiatal nővel, aki Annára emlékezteti, s amikor magába fogadja, Anna nevét sugdossa a fülébe, s ahogy mondta, a lány úgy megszokta már ezt a becézést, hogy magát is ezen a néven szólítja, amikor harmadik személyben beszél magáról. „A te Annád bármit megtesz neked, kérj bármit mókuskám, olyat is kérhetsz, amiről álmodni szoktál, hogy mit csinálsz egy nővel. Remélem nem leszel fukar a kicsikéddel, akkor elhalmozlak a testemmel, az ajkammal”, mondta a lány, mesélte, s azt vizsgálta a szememben, hogy nevetségesnek vagy közönségesnek tartom-e különös szokását. „Mondd, csinos a kicsike? Tessenék nekem? Elmondhatom, hogy nem szeretem a piszkafákat, örömtelenek, de a löttyedt nőket sem, közönséges tehének. Ha akarsz, átfestetem a hajamat, vörösre vagy feketére akarsz? Mesélj nekem arról a nőről,

akiért fáj a szíved. El sem hiszed mennyi históriát hallottam már, tragikusait, szájalmasait, unalmasait mondanak el nekem a klienseim”. Meglehetősen mulatságos lehetett, hogy az Anna felől tudakozódó lány harmadik személyben beszélt magáról, mint az áruba bocsátott test gazdájáról, aki nem a saját testével bájolta el barátomat, hanem valaki máséval, egy előtte ismeretlenével. „Elragadók ezek a fiatal lányok, ahogy kézen fogva ülnek egy panzió hátsó szobájában a kanapén, s miközben várakoznak, malacságokat sugdosnak egymásnak, kibeszélik klienseiket, rosszkedvüket. Szeretem meglesni, ahogy játszanak a nyelvükkel, kiöltik, egymásra nyújtogatják, egymást csókolgatják hegyes kis nyelvecskéjükkel. Egészen megőrülök értük. A nyelvükért, amikor kiöltik és az öledbe ülve a szádba hatolnak a kis nyelvükkel. Megfogtam az egyik kevésbé csinos lány dombocskáját, felkínálta magát, de botorságnak tartottam elhagyni az én kicsikémet”. A homlokánál kopaszodó, erősen szuszogó közjegyző barátom, aki a virilis listán előkelő helyen szerepelt, nem sajnálta a pénzt, hogy örömét lelje a nyelvüket öltögető lányokban, akik feledtették vele a jövedelmező hivatását, a név aláírásával megpecsételt szerződéseket, s mivel a helyen névtelen maradt, inkognitóban, nem háborgatták a piszkoskodó, kicsinyeskedő ügyfelek, maga volt ügyfél a malacságokat sugdosó lányok házában, elillant a rosszkedve, hagyta, hogy kicsikéje a kedvében járjon.

Vályi Lajoska édesanyja szakácsnő volt a megyei klinikán, s a napi ételmardékot a többiekkel testvérisen megosztva, ételhordóban hordta haza, sűrűn szótt cekkerét használta álcának. Egyszer láttam leszállni a villamosról és kacsázó járásával tipegni hazafelé, a természetfilmek pingvinjei rémlettek föl emlékezetemben, mókás járásuk, tömzsi testük és vastag nyakuk kísérteties rokonságot mutatott Karolina néniével. A tenyérnyi rántott húsok, méretes sült oldalas, ételhordóban összehűszelést töltött káposzták mellett olykor egész rúd téliszalámi vagy húsos szalonna is jutott neki, úgyhogy a hűtőszekrényük állandóan zsúfolásig megtelt, amiért irigykedtem a jólétükre, az 1970-es években a jólét bizonyos fokmérője a nagy zabálás volt, s kevésbé vettem észbe, hogy Karolina néni így spórolta meg a havi kosztpénzt. Lajoska apja a vasút mozdonyjavító műhelyében dolgozott lakatosként, s mivel italos ember volt és a mezítlábas cigarettától folyton köhögött, köhögése a tüdőbajosok, a nikotinmérgezetek harákolását, köpködését juttatta eszembe. Nem látszott túlságosan erősnek, holott barátom elmondása szerint „Korábban legény volt a gáton, nem ijedt meg a saját árnyékától”, s ebben a lakonikus megjegyzésében egyszerre véltem felfedezni némi tiszteletet a gyermekkori apaemlék iránt és nem csekély megvetést az italos apával szemben. „Szégyenből iszik, szégyelli, hogy befolyásolható az ivócimborák által, szégyelli, hogy anyám ellenkezése ellenére abbahagyta az esti gimnáziumot, hogy egy senki, egy nagy nulla”. Lajuskát gyakorta küldte az anyja az állomásfőnökség melletti Kisvasutasba, ami igazi csehónak számított, szüette hajópadlóját fáradt olajjal kenték föl, a horganylemezzel megvasalt pult mögött hentes kinézetű csa-

pos állt, tömzsi ujjai közt ügyesen forgatta a söröskorsókat és decis poharakat, ahogy Lajoska mesélte, s neki kellett hazakísérnie az erősen imbolygó és átkozódó apját, aki nem vetette meg a kollégái meghívását, mivel Karolina néni igyekezett megszabadítani pénztárcáját valamennyi zsebpénzétől. „Nem azért hordom naponta az ételt, két szatyorral, hogy magának több jusson italtra. Ha én le tudok mondani mindenféle élvezetről, tanuljon meg maga is! Mindig csak ígéretet, egyébből sem áll ki, mint ígéretésből. Tele van már velem a padlás. De magának a rongy barátok és az ital fontosabb, mint a család. Vegye tudomásul, Lajoskákért csinálom mindent, a gimnázium után egyetemre megy. Punktum! Hogy ne ilyen naplopó legyen, mint maga! Fel is fordulhat felőlem, mit bánom én, ha elissza a máját is!”, mondhatta férjének pulykavörössé vált arccal, haragjának kitörését a gutaütésre hajlamosak vértolulása tudatosította bennem valahányszor elvörösödni láttam. Vályi Elemér bárgyún mosolygott kefe bajusza alatt, az italozástól örökösen bamba képet vágott, sosem tudtam eldönteni, hogy haragszik-e valakire, vagy csak hülyén vigorgott, „Van az embereknek egy fajtája, komikusok, agyalágyultak, szerencsétlenek, akik alaphelyzetben idioták”; s fényesre kopott vasutas egyenruhájában afféle „sínbohócnak” tűnt, ahogy gyermek fővel becéztek a vasutasokat. Ha néha napján megfordultam náluk, ténylegesen csak megfordultam, mentem és már jöttünk is el, Lajoska szégyellte előttem az apját, aki fiatalurazta őt, „Mán megint gyüszmél a fiatalúr, nem fogja a hely, az anyja meg tutujgatja, kitorli a seggét”, állandóan froclizta a pattanásai és gyér bajusza miatt, és iszonyatos hangnemben kötekedett vele, úgyhogy csakhamar parázs vitába torkollott párbeszédük, ami sem nem kezdődött, sem nem végződött értelmesen. Azt hiszem évek hosszú sora óta zajlott a két férfi monológja, s úgy haladt el egymás mellett, mint két sebesgözös a nyílt pályán, „Képtelenek vagyunk megfelelni egymásnak, elviselni a másikat. Nem a vasutast nem szeretem, hanem az élhetetlent, a kötekedőt, az engem folyton megalázót”. Láttam barátom kezét ökölbe szorulni, lángvörössé vált a feje, s alattomos kis pattanásai kevésbé virítottak fehér arcborján, azt hiszem ilyenkor dadogott is. Haragját csillapítandó, beültünk egy külvárosi sörkertbe, ahova a szomszéd házakból jártak a nyugdíjasok és a közelben dolgozó mesteremberek sörözni, s az anyjától kapott zsebpénzből megittunk egy pohárral, hűséges hallgatótársnak bizonyultam álmai befogadásához, mivel magam is a közelgő önállóságomról ábrándoztam, arról az időről, amikor nem tartozom többé számvetéssel senkinek, nem köti meg a kezemet idegen szándék és akarat, hagytam, hogy kifüstölögje magát az apja ellen. „Világgá mennék, vagy katonának állnék, férfi módjára fizetnék meg neki”. „Édesanyám hol az az édes tej, kivel engem katonának neveltél? Adtad volna tejedet a macskának, ne neveltél volna fel katonának.”

A kamasz fiúk és apáik párbeszéde a legritkább esetben épületes; pontosabban az a baj ezekkel a párbeszédekkel, hogy bizonyos épületes jelleget öltenek, az apák szemlátomást a maguk vélt igazát szajkózzák és élettapasztalatukat óhajtják

átadni egy beavatási szertartás keretében, mely régóta az életbölcselet és túlélési stratégia híján van, egyedül a feltétlen tekintélytiszteletet követeli meg a tekintély szertefoszlása ellenére is, vagy éppen azt pótlendő. S bár kamasz fiúk csak a legritkábban beszélnek leendő családterveikről, inkább a süldő vagy hirtelen nagylánnyá fejlődött gimnazistákat beszélnek ki, titkos választottjukról fecsegnek, meg a hódításaikról, melyek gyakorta egy biztató kézzorításban vagy ártatlan csókban merültek ki akkoriban, meglepő módon Lajoska sosem beszélt a lányokról, mintha valami nagy csalódásban lett volna része, amit magának akart megőrizni, ezért én sem firtattam a titkát. Pedig módjában állott volna időnként meginvitálni egy osztálytársnőnket valamelyik cukrászdába, mert édesanyja titokban nem csekély apanázzsal látta el, de félt, hogy az alattomos kis pattanásai és örökké dohos szagú ruhái miatt kellemetlen visszautasításban lenne része, holott a gimnázium kosárlabda csapatának a részét képezte, s ez némi rangot jelentett a lányok szemében, még ha állandó csereként került is szóba az edzőnél. Emlékeim szerint az érettségi évében, 1976 tavaszán, Vályi Lajoskával álltunk sorban a kassai TUZEX-bolt előtt, valódi amerikai farmerért; hajnalban vágunk neki az útnak autóstoppal, hogy megspóroljuk a szülőktől kapott vonatjegyárat és a sikeres vásárlást néhány korsó cseh sörrel megünnepeljük. A feketén vett dollárt a tornacipőnkben rejtettük el, a zokni alá, mert hallottuk, hogy időnként a csehszlovák határon alsógatyára vetkeztetik a magyar turistákat, s még a fogpasztás tubus tartalmát is kinyomják, elijesztendő a hozzánk hasonló seftelőket, pedig mi igazán kis halnak számítottunk a heti vásárosokhoz képest, akik falusi búcsúban és piacokon árulták busás haszonnal a behozott farmert és dzsekit, meg a márkás tornacipőket. A sorban kizárólag magyar, illetve lengyel fiatalok álltak, mégsem mertünk belebonyolódni a politikai helyzet megvitatásába, köztudott dolog volt ugyanis, hogy rendszerint téglá is található a sorban állók között, akik feladják az embert a határon, persze inkább azokat figyelték ki, akik nagyobb tételben vásároltak. Úgyhogy amint megvettük a két-két farmernadrágot (az egyiket eladtuk, hogy a sajátunk szinte ingyen legyen), és egy sörkioszkban felhajtottuk a megérdemelt jutalmunkat, filléres melegítőnktől megszabadulva egy kertés ház előtt, magunkra húztuk mindkét zsákmányunkat, s a lehető legrövidebb úton, a Miskolc-felé vezető autóúton iparkodtunk hazajutni. Az egyik volt általános iskolai tanárom vett föl minket, még neki sem merésztük elmondani, hogy miért voltunk Kassán, a dómbeli Rákóczi-síremlékről áradoztunk, a Lőcsei házról, a határőröknek pedig, hogy nem kellett kiszállnunk a Trabantból, megjártottuk az ártatlan turistát. „Ártatlanok voltunk, rászedtek bennünket, el-mocsarasították a lelkünket és álmainkat, szégyelleni valónak mondták álmainkat. Mennyi verseskötetet olvastam! Ma már bele sem lapozok, egybe sem. Csak a törvényt módosításokat követem nyomon”.

Vályi Lajoska, ahogy egyszer később mesélte, az egyetemi évek alatt, hétvégeken nyomdában dolgozott, hol a kötészeten pakolta raklapra a könyveket, hol az

éjszakai műszakban nyomott hírlapokat zsákolta, hogy a kollégiumi társakkal szünetben leutazhasson Balatonalmádiba egy hétre, vagy elmehessen a Gdansk melletti Sopotba, jazz-fesztiválra. „Na beszállsz, vagy maradsz, apukám? Nem érünk rá várni, hogy szaroskodj!”, szölt ki a kisteherautó fülkéjéből egy gimnazistatársa, amikor megálltak felvenni a stoppoló Lajoskát. Amilyen bátor és rámenős volt a kosárlabdában, olyan gyámoltalannak, gatyázónak tűnt a hétköznapokban, ezért örökké kereste a társakat, akikkel együtt lóghat, moziba vagy koncertre mehet, önbizalmát a másokkal való együttlét során találta meg, közöttük kiváló fecsegőnek és mókamesternek bizonyult. Ebben az időben egyszer összefutottam vele a vasútállomáson s meglepődve láttam, hogy hosszú haját növesztett és bozontos körszakállt, s hús egynehány évesen sörpocakot is eresztett. Némi kitérő után szemérmesen újságolta, hogy együtt él egy nála idősebb nővel, aki a fővárosi földhivatalban dolgozik, osztályvezetőként, akkor ismerkedett össze vele, amikor a fél éves gyakorlati idejét a hivatalban töltötte.

Ebben az időben egyébként unokaöcsémrel is összefutottam az állomáson, ahol csapatostul várakoztunk arra, hogy a nyírségbe vigyenek bennünket almát szedni, mert az egyetemisták akkoriban az őszi szemesztert az állami gazdaságban végzett ingyen munkával kezdték, s ahogy a vonatunkra vártunk, az unokaöcsém leugrott egy diákokkal telt vonatból, ő már hazafelé igyekezett az almaszedésből, hangos ováció közben megölelt és lakonikusan jegyezte meg: „Vigyázz magadra, ki tudja mikor látjuk legközelebb egymást”, mintha az unokaöcsém már tudta volna, hogy legközelebb csak negyedszáz év múlva látjuk viszont egymást. „Isten útjai kifürkészhetetlenek”, ismételt meg neki anyám mondását; Isten kifürkészhetetlen terve szerint unokaöcsém egy augusztusi napon, a találkozásunk után három évvel, felszállt a londoni gyorsvonatra egy hátizsákkal és odafelé szöló jeggyel, ami különös módon nem tűnt föl a határöröknek, és itt hagyta Kelet-Európát a maga évszázados nyúgeivel és háborúival, gyűlölködéseivel és határmódosításaival egyetemben, s beiratkozott az oxfordi egyetemre doktorálni, mert gyermekora óta atomfizikus akart lenni, s a Pesten szerzett diplomáját hasznosította terve valóra váltásához. „Életemben először miattad hazudtam”, mondta az unokaöcsém, aki a negyedszázaddal későbbi találkozásunk pillanatában megölelt s olyan természetesen sorolta közös gyermekkorunk emlékeit, mintha minden évben egy asztalnál ültünk volna valamilyen családi ünnepen. „A holdraszállást közvetített a televízió és te azt mondtad a nagymama kertjében, hogy ott van fenn a Hold, ott sétálnak rajta az emberek, s mivel a Nap kellő szögben világítja meg őket, az árnyékuk világosan látszik lentről is. S te azt kérdezted tőlem, látod őket? Nem mertem neked ellentmondani, és azt mondtam ellenkezés nélkül, hogy igen, látom őket, látom az árnyékukat. Egy fenét láttam, csak téged láttalak a Holdat bámulni, s félttem volna hülyének látszani, aki nem látja a Holdon járó űrhajósokat.”. Magas homloka gyöngyözött, s olyannyira nekibuzdult, hogy azt hittem most újra dadogni kezd, a hevesen feltoluló indulatok,

a gyöngyözést kiváltó, soha el nem mondott emlékek beszédzavart okoznak. A kimondás zavarát. „Sem mire sem emlékszem ebből, milyen különös, pedig kiválnak hittem a memóriám”, „Ma már tudom, hogy te sem láthattad őket, csak hencegtél. Máig emlékszem, hogy szégyenkeztem életem első hazugsága miatt. Megfogadtam, hogy soha többé nem hazudok, s bárki, legyen az idősebb, okosabb vagy nagyobb, rá akar venni a hazugságra, nemet mondok neki”. Akkor pedig én hazudtam, amikor a tudományos érveit sorakoztatta, hogy miért is lett volna fizikai és optikai képtelenség a Földről, nagyanyánk kertjében, szabad szemmel látni a Holdon járó amerikai űrhajósokat, s rákérdezett, hogy értem-e amit mond, s bár ésszel fölfogtam a mondatait, csak éppen a magyar mondatainak bizonyító értéke maradt homályban előttem, s hümmögtem, mint aki előtt megvilágosodik egy talány, voltaképpen feledni óhajtottam ezt a későn kiderülő incidenst és saját felfogóképességem hiányosságait. „Oké, most már legalább tudod, hogy miért nem akarok olyan országban élni, ahol a nagyobbak, az erősebbek, a politikusok és az okosok gátlástalanul hazudozhatnak, s következmények nélkül megteveszthetik a kissemmizetteket, akik nem merik azt mondani, oké, uraim, elég volt a hazugságból, terítsük ki a kártyákat és játsszunk nyílt lapokkal. Ti magyarok mindig cinkelt kártyával szerettek játszani. A blöffölés és csalás és adóssághalmozás afféle úri passzió. A nagyapánk is ilyen hamiskártyás volt.” „Egyetlen éjszaka alatt nyert egy budai villára valót és reggel el is veszítette. A cselédlány ölen vigasztalta magát”. Mindez csak mint családi legenda terjengett a szülők száján; a legendáriumok nem mellőzik a túlzást, az elrajzolást, de hogy volt némi igazságmagva a kártyacsatáinak, abból következtettem, hogy bárhányszor szóba hozták előtte, somolygott, nem akart színt vallani, mintha azt mondta volna „lári-fári, nagyobb a dolog füstje, mint a lángja”. „Ezt a történetet én nem ismerem, sosem láttam kártyázni, a mamát igen, de a papát soha”, „Apám mesélte, szeretett efféléket mesélni, mintha irigyelte volna az apját kicsapongásaiért”. Az ebédlőasztalnál ült a családi ünnepeken, s míg a többiek az ételt kanalzták, rettenetes történeteket mesélt az apjáról, saját gyermekkoráról, a hatvanas években viselt dolgairól, s noha a századjára hallottuk az unalomig ismert történeteket, egyikünk sem szakította félbe a szégyenletességük okán nagyon is félbeszakítani vágyott történeteket. Az újramondás során nem adott hozzá semmit a történeteikhez, ez tette kínossá hallgatásukat, no és a sokadkori ismétlés nyomán felismert szégyenkezés a rettenetes, közönséges, nagyon is közép-európai nyomorúságos történések miatt. „Az a baj, bátyuska, hogy az emigrációban is csálnak és hazudnak és gyűlölködnek a magyarok. Egyszerűen nem értik meg, hogy Kelet-Európa mizériája senkit sem érdekel egy bizonyos határon túl. Az én kollégáim, egy Jasiból való román, egy kassai szlovák, egy belgrádi bosnyák fizikus”, „Elég vegyes bazár”, „Mindannyian angolul beszélünk a fizikáról és soha szóba sem kerül, hogy kinek az apja kit gyűlölt és miért emigráltak egykori hazájukból.” „A köldöknézés a skizofrénia melegágya. Vagy az öntisztulásé. Kinek-

kinek hogy”, „Te esztéta vagy, bátyuska, a szépet keresed, én csak fizikus vagyok, de feltételezem, hogy nincs román, szlovák és szerb szépség. Ne a nőkre gondolj! Oké? Csak szépség van, vagy annak az ideája, ahogy a fizikának is törvényei vannak, amelyek univerzálisak. A szépség és a törvény a létezés univerzalitásában rejlik, s ha bárki parciálisan gondolkodik, nem tudom már, hogy mondják ezt magyarul, meghazudtolja az univerzális létezést”.

Negyedszázaddal később, hogy újra viszontláthattam unokaöcsémet (annak köszönhetően, hogy az előző évben egy web-oldalon megtaláltam a címét, s írtam neki egy rövid üzenetet, abban a reményben, hogy nincs szó névazonosságról, s felvettük a kapcsolatot, amit hosszas telefonbeszélgetések és egyeztetések követtek a találkozásunk előtt), aki az egyik vezető amerikai egyetem fizikaprofesszora lett, Passadénában, s olyan folyamatosan, lendületesen, meggyőzően érvelt a maga igaza mellett könyvtárszobámban, hogy nekem, aki mégiscsak a szavak embere vagyok, bizonyos értelemben és fokig a szófűzés mestere, elállt a lélegzetem, mert gyermekkori emlékeim szerint az unokaöcsém oly mértékben dadogott, hogy állandóan csúfoltuk őt. Csúfolódásunkért beárult a nagymamának, s mi nem haragudtunk rá, mert nem beárulós fajta volt, csak tehetetlen, s mivel legkisebb lévén képtelen lett volna megverni bármelyikünket is, a nagymamánál keresett időszakos menedéket. „Te ismerted az én anyámat, akit a testvéreivel együtt kitelepítettek a hortobágyi pusztába. A fagyos földeken dolgoztak, többek között rizst termesztettek az Alföldön. Térdig jártak a jéghideg vízben és ennek következtében lebénuult az anyám, négy éves voltam, amikor meghalt.” „Emlékszem rá, igazán szépasszony volt, göndör gesztenyebarna haj, félénk mosoly az ajkán, szívjóság. Mintha félt volna örülni, olykor mélabússá vált, érthetetlenül változott a kedélyállapota. Ma már megértem”. Olykor régiségvásárban fedezni föl megbarnult családi fényképen igazi szépasszonyokat, esküvői ruhában, s a több évtizedes múltból akár egy ilyen fényképpel is összetéveszthettem unokaöcsém anyját: a szépasszonyok sorsa egyformán banális vagy tragikus. „Az apám állítólag katonaszökevény volt, dezertált a jugoszláv határon át Olaszországba. Anyám a pesti garzonlakásban képtelen lett volna gondoskodni rólam. Bár az emlékek megszépítik a múltat, a falut, a nagyszülőket, a fákat és téged, akivel nyaranta együtt lehettem, de a nyomasztó világ miatt dadogtam.” „Nekem a gyorsbeszéd jutott osztályrészül. Mintha mindent azonnal el kellett volna mondanom. Hogy mit is, az lényegtelen”, „Még az egyetemen is elfogott a dadogás, ha izgultam egy vizsgán. Mivel árva voltam, nem bántottak. Külön figyeltek rám. Csak akkor múlt el, amikor Angliában ledoktoráltam és egy világhírű professzor maga mellé vett a departementjére.” „Nekem sosem múlt el a hadari beszédem, ilyen a vérmérsékletem. Egy pszichológusnő azt mondta, talán össze is omlana a személyiségem, ha nagyon lelassítanék”, „Idővel angolul könnyebb volt kifejezni magam, mint magyarul. A magyar nyelv olyan kacifántos, sorry, mindent szörnyen komplikáltan ír körül. Kaptam egy feladatot és borzalmasan komplikáltan magyaráz-

tam el a professzornak, hogy mit végeztem. Egyszer rám szólt, kolléga, please, azt mondja meg nekem, hogy igen vagy nem! Az ő departementjében tanultam meg angolul gondolkozni”. Miközben az emlékeim szerint erősen dadogó unokaöcsém elmondta a szavakkal birkózásának eredményét, pragmatikus szemszögből, egyszerűen dadogás vett erőt rajtam, mert én, a szavak és szófüzések mestere, egyáltalán nem tudtam ilyen pragmatikusan beszélni a saját hivatásomról, és ez szörnyen deprimált.

Vályi Lajoska is dadogott olykor, ha az apjával összeszólalkozott, vagy ha francia nagydolgozatot írtunk, s nem tudta pontosan lepuskázni az enyémről az igeragozást, izgatottságában kidugta a nyelvét és elvörösödött, pattanásai csúffá tették, mint tavaszi szeplők a fruskákat. A szünetben a tilalom ellenére rágyújtott a mellékhelyiség előterében, és hogy erőt vegyen dadogásán, éppolyan indulatosan és lendületesen mondta ki „bassza meg!”, mintha sosem lett volna gondja a beszédtempóval. Az én egykori padtársam az elit gimnáziumban, aki gyakorta szorongott az italos természetű apja miatt, évtizednél hosszabb időre eltűnt a látókörömből. Az a hír járta róla, hogy képtelen lévén elsajátítani a cicerói ékes-szólást, az ügyvédi hivatás helyett a nyugalmasabb közjegyzőséget választotta. „Noha lehettem volna tyúkperes ügyvéd, vagy egy állami gazdaság jogásza, egyikhez sem fűlött igazán a fogam. Ledolgoztam a nyolc órát, mint bármely más köz-hivatalnok, aki szinekúrának tartotta az állami posztját, villamossal hazazötykölődtem. Otthon elterülve a franciaágyon az asszony divatlapjait olvastam. Egykedvűen bámultam a kreol vagy szőke csontváz modelleket, ahogy valamelyik sztár divattervező, Armani, Versace, Gucci ruhakölteményeit és sálait mutogatják. Különösebb erőfeszítésnek semmi értelmét sem láttam, azt hittem, elvegetálok a nyugdíjig. Esténként megnéztem a főműsoridőben vetített filmet, egy-egy focimeccset, megittam egy üveg sört. Margittal sehova sem jártunk. Nem kerestünk rosszul, csakhogy örökösen gyűjtötte a pénzünket valami meghatározatlan dologra. Az étkezést sem vittük túlzásba, emlékszem, szegény anyám kórházi menzáról hozott étkei is különbek voltak, mint a Margitéi”, „Magam is egy érettségiző öltönnyel kezdtem az önálló életet. Édes volt a szerzés, kedvlohasztó a lemondás”, „Margit többnyire a hálószobában keresztretjvényt fejtett, a saját maga varrta párnái között ült, dagadt lábát kinyújtotta a francia ágyon. Máskor horgolt, ki tudja hányadik asztalterítőjét, melyet a kolléganőinek ajándékozott névnapjukra, mert ajándéokra sem költöttünk. Örökösen megintett, a fejemhez vágta, hogy a kéztörlőt összetévesztettem a törölkendővel, nem hajtottam le a vécétetőt, lecsöpögtettem kávéval a hófehér abroszt, hagytam a kenyeret megszáradni a kosárban. Mindenféle idétlenséggel bosszantottam, s még élvezetemet is leltem abban, hogy bosszanthatom Margitot. Hirtelen meg is öregedett.” „Tudom jól, a kelletténél is jobban tudom, miről beszélsz. A feleségem negyvenedik születésnapján poharazgattunk, az együttlét éveit idéztük. Rosszkedvűt iparkodtam oldani, a szörnyűséges emlékeket tompítani. Váratlanul azt mondta, volt idő,

amikor undorodtam, ha hozzám akartál érni, gyomorremegéssel feküdtem melled, mert az idegen nők illatát éreztem a testeden, vágyaidat más nők képei és hangjai táplálták. Mily döbbenetes, Anna is ugyanezt mondta a férje kapcsán. Egyiküket a másiktól értettem meg, utólag”. S hogy megértettem egyikből a másikat, s viszont, a két nő átlényegült, egyfajta szimbólumként jelent meg képzeletemben, Klimt-féle nőszimbólumokkal asszociáltam őket, erős erotikus vonzást kölcsönözve mindkettőjüknek; Anna volt maga a dráma, a feszültség, a jelenvalóság, a kiszámíthatatlanság, a feleségem a líra, a kiegyensúlyozottság, az emlékezés, az elrévülés. Ez a festői szimbólumban gondolkozás nem szolgálta lelki nyugalmamat, morális kétségeimet saját teremtményeimben láttam viszont. „Van, aki elválk egy másik nő miatt, van, akinek nem okoz gondot a kettős élet. Gusztus kérdése”, mondta egy hetvenéves kollégám, akinek adtam a véleményére, s hogy nem egészen volt járatlan a szerelmi szenvedélyben, egy másik megjegyzéséből következtettem, „a szerelmes férfi hitvesét megalázza egy nimfomániás nőcskével az ölekezése idején, a mértéktelen szenvedély hunytával gyűlölködve gondol a közönséges hentergésre, melyben nem sokkal korábban gyönyörét lelte, és szukának mondja kedvesét”.

„Az egyik reggel arra ébredtem, hogy végem van. Szívszorítást éreztem a mellkasomban, de az orvos semmi rendellenest nem talált. Életmódváltozást emlegetett.”, „Ismerős érzés, ez a démonokkal viaskodás. Már rég nem a nőinkről van szó, hanem a lelkünkben viaskodó daimonjainkról”, és felrémlt az Annával töltött első találkozás végtelen öröme, melyben egyfajta halhatatlanságot, múlhatatlanságot pillantottam meg, s hogy az ölekezést követően nem éreztem fájni végtagjaimat, hajlamos voltam Erosznak hálát mondani, holott tudtam, lelkiismeretem bosszút fog állni állhatatlanságomért. „Valamikor kilencvenkettő táján minden megváltozott az életemben. Már nem csak végrendeleteket hitelesítettem, de az ingatlanok adásvételét, földszerződéseket, kisebb-nagyobb vállalkozások létrejöttét és fölszámítását is elláttam kézjeggyemmel. A szerencse mellém pártolt. Margit vénséges vén hárpia lett, ráncos képe, galambósz haja, köszvénytől felpuffadt lába undorított. Hátrahagyva Pestet, hazapakoltam. Otthagytam házat, autót, mindent, boldoguljanak, ahogy tudnak. Benyújtottam a számlát az elvesztegetett évekéért. A pénzemért elvárom, hogy a kedvemet lessék”.

Vályi Lajoskával időnként találkoztam a belváros valamelyik kávézójában, mindig elegáns öltönyökben feszített, ellensúlyozandó lelkében az italos természetű apa vasutas egyenruhájának kopottságától és fösvény felesége vásárolta konfekcióöltönyök szegényességétől való undorát. „Még hogy nem a ruha teszi az embert”, gondoltam, s hogy az elegánsan öltözött ötvenes férfit szemléltem, süttött róla az önbizalom, a megelégedettség, a huszonéves Stendhal kétségbeesett vallomásai rémlettek föl az apanázsát visszatartó gyűlöletes apáról, és szegényes öltözete okán támadt féltékenységről a nők társaságában. Hogy a magával sorsával elégedett közjegyző barátom önképét és önmagáról kiállított bizonyítványát

elemeztem, a jogászi körmönfonságot nélkülöző beszédét és száraz stílusát boncolgattam, kimért és határozott gesztusait görcső alá vettem, egyszeriben őrijtőnek tűnt a kelet-európai értelmiség hazugsága a krisztusi szegénységről, minek háttérében az elmúlt néhány száz év szegénysége, reménytelensége, döllyfe és messiáshite rejtezett. Mily eredményesen verték belénk a szegénység méltóságát, a lemondás és önfeladás szükségszerűségét, a becs- és bírvágy szégyentelenségét, a siker gyanúságát, nehogy elhiggyük, hogy a tehetség, a munka, a szorgalom természetes velejárója a polgári jólét. „Igazad van Annácska, némely kiváló tehetségünket inkább kucsmás parasztnak, éhező proletárnak állítottak be, csak-hogy életművük fogyasztható legyen. Megtagadták tőlük az esztétikai érzékenységet, az érzéki finomságát, a műveltségesszéményt, az igényességet. Mintha mindez a bűn melegágya volna”, mondtam kedvesemnek, hogy eltűnődtem kiállítássterveim, s nem igyekeztem megfosztani magam a jólét némely velejárójától, a szivarozástól, a könyv- és műtárgygyűjtéstől, a gyapjúöltönyöktől, a választékos önkifejezéstől, a szebbik nem élvezetétől. Nem irigykedtem Lajoska vagyonára, megelégedtem bizonyos tartalékkal, mely lehetővé tette élettervem megvalósítását.

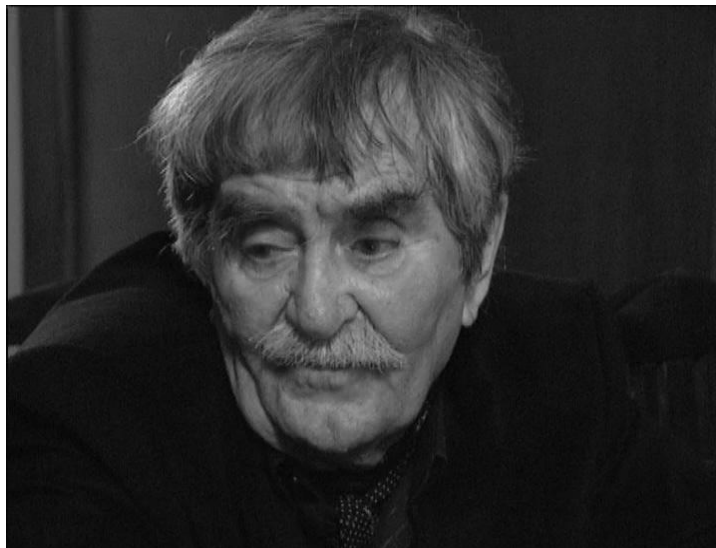
Lajoska magához vette az édesanyját, aki az italos férj halála után nem sokkal leesett a lábáról, a szíve is rendetlenül kalimpált, a fölpuffadt lábai sem bírták a súlyos testet, úgyhogy toloszékhez kötve élt. Főállású ápolónőt fogadott mellé, meleg ételt hordatott nekik egy közeli kifőzdéből, s esténként, ha otthon maradt velük, közösen nézték a televíziót. „A házamat úgy építettem, hogy anyámat könnyen lehessen tologatni a szobák közti folyosókon, hogy ki tudjon menni a kertbe a madarakat, no meg a kedvenc Milu macskáját nézegetni vadászat közben. Az unokáját imádja, csak akkor orrol rá, ha förtelmesen beszél velem. De a bűdös kis bestia mindig leveszi a lábáról, s anyám hajlandó lenne az egész nyugdíját odaadni neki. Ellentétben Margittal, az én Zsófi lányomnál nem áll meg a pénz, a Dárius kincsét is elkölte”. A városi virilista listán igen csak előkelő helyet elfoglaló Vályi közjegyző úrnak a nyelvüket öltögető lányoknál időzésen túl, volt egy másik szenvedélye is, saját bevallása szerint fél tucat lakást vásárolt össze a belvárosi részen, a huszadik század elején épített szecessziós vagy neobarokk stílusú bérházakban, s csak az egyiket használta irodaként, a többi kiadta vállalkozóknak vagy ügyvédeknek. Egyszer kávézgatás közben elkottyintotta, hogy a Balaton partján és a horvát tengerparton is van háza, ahova magával viszi nyaralni a titkárnőjét (gyakorta váltogatta őket, mert idővel, ahogy mondta „vérszemet kaptak és követelöztek”), vagy egy-egy nyelvét öltögető kis kurtizánt, akik feledtették vele az egykoron pattanásos képű és gátlásos fiú csalódásait, melyek, hogy egy-egy rémálmában visszaköszöttek, s emlékezetébe idézték a dohos, salétromos ház nyomorúságát, a céltalanul tengetett fővárosi éveket, olyasfajta életvettséget váltottak ki belőle, hogy elpazaroltnak tekintett minden egyes napot, melyet nem élvezett ki valamilyen módon. „Valamelyik este betértem munka

után kedvenc sörözőmbe. A pultnál egy magába roskadt fiatalasszony ivott szomorúan, egymás után gyújtott rá, látszott rajta, hogy nincs szokva a töményhez, kortyonként itta és összerezsent tőle. Rosszkezdvét mélyítette az alkohol. Meghívtam egy italra, és közömbös figyelmességgel hallgattam vég nélküli panaszát, aznap rúgták ki munkahelyéről a gyermekét egyedül nevelő titkárnőt. Hazakísértem, s a kapualjban tettem a magamévá, egyszerű kielégülés volt, különösebb öröm nélkül”. A szája szegletében fehér lepedéket láttam kiülni, mint sót a szaharai tengervízben.

„Oké, én minden napomat élvezem, ha huszonhat vagy harminc órából állna egy nap, az is kevés volna a számomra. Naponta négy órát alszom. Egy indiai szerint ennyi épp elég az embernek. A többit az egyetemen töltöm researche-csel. Mások azért küzdenek Amerikában, s az egyetemen is, hogy még nagyobb házuk, még jobb autójuk legyen, a gyerekekkel Hawaira vagy a Bali-szigetekre menjenek nyaralni. A munkám egyben a hobbim is, nem értem miért fizetnek annyi pénzt azért, hogy azt csinálom, amit szeretek. Értsd jól, oké, nem vagyok idióta, csak szeretnék visszaadni valamennyit az emberiségnek abból, amit a szórakozásomra és reaserche-ömre költ. Talán tíz éve nem voltam szabadságon. Arra sem maradt időm, hogy egy asszonyt találjak magamnak. Belátom, egy kopaszodó, pocakos, workoholic pofa, mint amilyen én vagyok, ha egy fiatal lányt szeretne meg, nem maradna elég ideje rá. Ha egy harmincas elvált asszonyt találna, hozná magával más neveletlen gyermekeit, ebből a boldogságból nem kérek. A negyvenen túli amerikai nők olyan szörnyűségesen kövérek, rondák, betegesek, hogy, Majd meglátjuk, mi lesz. Egyelőre be kell fejeznem egy internacionális projectet, a többi kollégám állása függ a sikerétől”, mondta az unokaöcsém, s irigykedve nézte a kávézó terasza előtt sétáló csinos, fiatal magyar nőt, s lemondóan legyintett tömzsi kezével, amikor választásra buzdítottam. „Nincs arra időm, hogy állandóan hazarepüljek az anyósomhoz. Nem azért teremtettem egzisztenciát, hogy a múlttal, az emlékekkel foglalkozzam. A nagyszüleink felmenői sem érdekelnek, felőlem születhettek akárhol is, Erdélyben, ahogy mondtad, vagy Kukutyinban. Az egyetemi évek nyomasztó atmoszféráját, a Kádár-rendszer hazugságait, a napi gyűlölködést a politikusokra bízom. Nekem ott a laboratóriumom és az univerzum, elég feladatom van, egy életre”. Az unokaöcsémnek nem szóltam az én Annámról, magába fogadásának megunhatatlan gyönyörűségeiről, sem arról, hogy bár az én tanszékemen oktatók sorsa is részben a sikeres kutatásainktól függ, részben pedig a saját ambíciójuktól, s az én ambíciómat egészen leköti Anna megtartása és öregedésem jeleinek a tanulmányozása, mintha e jelek lajstromba szedésének sikerétől függene önértékelésem és a jövőm meghatározása. Próbáltam megfejteni a megannyi magyar átokról hallani sem akaró unokaöcsém magabiztosságát, s azt az idealista vagy romantikus elszántságát, hogy az emberiségnek akar szolgálni, s egyre izgatottabb lettem, nyugtalan, kivert a veriték, a közös jellemvonások hátterében felderengett, hogy mindketten az anyánknek

akarunk megfelelni, egy idealizált anyaképet vizionáltunk magunk elé, s ez az idea, mint valamiféle ósanya örökké gyermekké tesz bennünket, védtelenné, kiszolgáltatottá, szemérmes istenkeresővé, s végtelen magányosságunkat munkamániánkban és képzelgéseinkben rejtjük el, elr évülünk, elragadtatottá válunk, az anyaisten hűséges szolgálójává. „Munkamániával megvert múmia vagyok csupán”.

S arról sem szóltam neki, hogy épp akkoriban, hogy negyedszázad év múltán újra találkoztunk, elhatároztam, hogy talán az öregedés művészetéről írok egy könyvet, mint Erik Fromm, vagy talán az önzőség és hiúság jellemet meghatározó szerepéről írok Sartre *Az Ego transzcendenciája* nyomán egy tanulságos művészgényt, vagy esetleg a művészek öregkori alkotásairól írok egy terjedelmesebb könyvet, nem feltétlenül tudományos szemszögből, inkább afféle esszé-kötetet, melyben a saját megfigyeléseim, a saját tapasztalataim és az alkotásokból kihüvelyezett törvényszerűségek olyan szépen egybemosódnak, mintha a kötet maga is műalkotássá kívánna válni.

BANNER ZOLTÁN

a pénz madara

appendix Juhász Ferenc
Szarvas-énekéhez.

vagyok mint minden ember
ezermilliárd
naponta kiadok tízmilliárdot
naponta beveszek ötmilliárdot
az ujjaimon milliók suhannak át
a szememért ígértek már
harminc ezüstmilliárdot
a lelkemért nem adnak semmit
mert fogyó árú és mulandó
de szavaimra van jelentkező
talán elérem darabonként a félmilliót
a fák levelei százezret érnek
ha lehullanak – vissza kell fizetnem
a tavasz egybillió
az ősz megfizethetetlen
mert nem lehet tudni milyen színű lesz
a kapunyitás ötmilliárd
az ablak rácsosan hatmilliárd
ha felnézel az égre harminc
ha lehajtod a fejed már nyolcvanmillió
az ég színe is megér hatmilliárdot
a felhőkből fémpénzek hullanak –
bagatell!
minden lépésed kétszázmillió
kilégzés nélkül negyvenmilliárd a levegő
ingyen utazhatsz a Marsra
mert az út ára egyelőre nem kiszámítható
a játszótéren milliárdlabdával fociznak a gyerekek
s párnádon ott hever az álomtrillió

imperatívuszok

*ereszkedni a vizekkel
növekedni a fákkal
visszhangozni a hegyekkel
áttűni a fellegekkel
árnyékot vetni a Nappal
megfényesedni a harmattal
úton lenni a csillagokkal
megérkezni a havazással
eltévedni az éjszakával
elrejtezni a madarakkal
törvényt ülni a viharral
fejet hajtani a virágokkal
szomjúhozni a földdel
szeretni a Holddal
kihűlni a tűzhányókkal*

félutamból

*már csak befelé folynak arcomon a tájak
de nem áradnak meg bennem fényesen
a szemem látni még most sem fárad
de a visszautat a szavak közt nem lelem
vakvágányokon vak vonatok vesztegelnek
szép romok lakói – száműzött szellemek
ahányszor visszanézek örök félutamból
a vágyott Láthatatlan mind idegenebb*

Arad-Déva, 2008. márc.

ORCSIK ROLAND

Kedves Istenem

1492-ben
amikor elkezdődött
minek nem lett volna
szabad soha
leverten kullogtam
zsebre vágott kézzel
a madridi utcákon
de hát nem is jártál ott
soha
akkor úgy hittem
az utcasarkon
cserepek hullottak a porba
közülük egy
a kobakomon landolt
ripityára tört
bánatom
fejemhez kaptam
és tudtam

1492-ben
nem én születtem bonnban
verebek tolla hullott a porba
semmi kéz nem nyúlt
értük soha
fejemhez kaptam
és zutty
új korszakomba léptem
háttérben
a Kolum-
busszal
mert valaki folyton
mögöttem sunnyog

*halálnak hitted
dehogy
ne magyarázz te itten
ha nem te vagy az isten*

*1492-ben
nem 1992 volt
tévesen pötyögted be
9-re ütve a 4-et
és akkor aztán mi van
csak azt ne mondd
meteorit
meteorit
csapódott ide
mert úgysem hiszem el
hogy mi volt
akkor éppen itten
le is csapom a telefont
nem találkozunk
nem beszélünk többet*

*1492-ben
senki voltam
ahogyan
jehova ríme a sehova
ahogyan a burzsoá
nyugdíjasok skandálják
hazavágytam
mint még soha
háttérben
károgtak a hollók
kanos amerikából szóltam
cuki európa
felszálltál a buszra
láttalak
ugyan mit
ha nem te vagy az
ki lehattél volna
csak mentem egyedül
a madridi utcákon*

*járt az eszem
hazavágytam
de tudtam
oda többé már nem jutok soha*

*7000 volt
abban az évben
mikor a teremtésnek
temetés a vége
amiből a botnak
kettő van
ez is az is
attól függ honnan
hová nyúlunk
ezért isten nem ver bottal
csak közhellyel
amiben már nem hiszel
így neked lótték*

*akkor történt
nem fel
hanem elfedték
pontosabban elföldelték
mivoltunkat
bekapcsoltuk a rádiót
recsegett a nóta
nagy az orrod
húzz el innen
jebote bog
koi te dono'*

*kedves istenem
nyald ki
belőlem a rosszat
hogy jó legyek
csak akkor öljek
ha sarokba szorítanak
mint egy állatot
énekelte a restiben
mikor is*

*nem akkor
hisz ott sem voltál
dehogyan nem
van egy másolatom róla
abból a korból
emlékszem
istenem
te voltál ott*

*találkozzunk trstenóban
forró lombjaimmal
körbefonom a törzsed
s úgy bugyog elő a víz
a kút szájából
ahogyan a csók
az ajkadról
ez is abban az évben történt
hát persze
nem emlékszel
hol voltál
amikor vártalak
aludni se bírtam
féltem
elhagysz örökre
istenem*

CSEPREGI JÁNOS

Üres szék az asztal mellett

reggelente még
sejtjeimbe mar a csend
elveszett lépteid
visszhangja kísért
koponyámba zárva

halántékom
újra lüktetni kezd
magába zár
a vákuumos némaság
az asztalra száradt
kilötytyent kávécseppek
s kedvenc kék bögréd közé
feszíti végtelenjét
a mindenség

áthidalhatatlan
ez távolság

száraz pirítóstörte
mosolytalan ajkak
sóhaját hallom
mikor eszembe jutsz
szemeid tompuló ragyogása
fel-feldereng a bennem nyújtózó
félhomályban

olyankor bántóan élesek körvonalaid
negyvenkilónyi örökkévalóság
a kórházi ágyhoz kötözve

a kitárt ablakhoz lépek
kertünk fáinak zörögve hulló
levelei szelíden zúzzák szét
arcomat
vérző angyalok szárnyából
tépett tollak temetnek
táncuk szelídségével
csitítgat az ősz
s én gyűlölöm ezért

olyan korai még
a feledés

6:30

egy ideje mintha
meglazult volna
Jákob lajtorjájának
néhány elvásott foka
a tranzitforgalom leállt
s most zsörtölődhet
a szeráfok és kérubok
szeplőtelen hada
ég és föld között
megállt az élet
s szépen lassan
csillagokká dermedtik
angyalkaravánjaidat
a műszaki okok

mi történt Veled odafenn
hiába szólítalak neveden
ha hallod is hangom
már sosem válaszolsz
talán a térerő gyenge felétek

vagy a folyton táguló
világegyetem
hatótávolságodon kívülre
sodort
csak álmomban szólsz hozzám
mindig hajnalban
még ébredés előtt
s reggelente olyankor
vigyorgó Napot teremtek
a zsírkrétaházak között

izgatottan indulok hazulról
szívemben új remény dobog
mint mandulaműtét után
az első gombóc
fagylalt hirdette evangéliom
estére aztán
mégsem tömőd be csonttal
a tejfogak hagyta úrt
mért csak álmomban
hallom hangodat
mindig csak hajnalban
még az ébredés előtt

ugye nem csak a rádió
döngicsél a konyhában
míg anyu a reggelit készíti
kérlek Istenem
maradj velem
ne szökj el tőlem
míg a friss kávé illata
az új napot élteti
s ne oldódj fel
Te világteremtő
a gőzölgő sötét teában
régóta kopott
mokkáskanalával
apu bárhogy is kevergeti

TARI GERGELY

Káröröm

*Most képzeld csak, hogy játék vagyok,
Stratégia, mindig szórakoztató.
6 lapom van, egyik sem csaló.*

*Személyiség négyzetek dobálnak falnak oda,
Falról vissza magamhoz.
Csak egy-egy eltörött végtag, üvegcserep,
Hideg ablak-hiány érezte:
Ura önmagadnak, segítséggel,
De még lehetsz.
Első szám harmadik szeszélyt,
Ma már ki hinné el, magam sem
Lehetek más,
Mint egyes szám harmadik cseléd.
Nem megy kettesben sem egy-per eggyel,
Így minden tárgytalanná válik,
Csak játsszuk újra,
És én majd jobb játékszer leszek,
Megkedvelsz, ígérem.*

*Ha úgy akarod komoly leszek,
Élet, megújuló energiaforrás.
7 lapom van, mindegyik csaló.*

Szeretet

*Múló vigasz lennék.
Érzéktelen különc,
A rendes rend gerince,
Ó de mégis porhanyós,
Friss sült húsban az
Irdalt fokhagyma
Kit taszít,
Nem kedvel engem,
De éhes ember mindig
Fel
Falna.
Tehát nem ember vagyok,
Olcsó utánczat,
S hogy nem férnék bele
Zsebbe, szebbe,
Mint amilyen az enyém
– ugyanis az szemetes, bűzös-
Lenne.
Még jó, hogy emberek között
Szeretnek szült anyám,
Megtisztel, hogy fajtársként fogad
Citrom, barack, gomba, fajt, róka
Minden goromba,
Ó esősszemű, száz és száz érzelmes,
Porondon kóválygó matéria.
S hogy csak segíteni akarok,
Jószándékkal soha ne azonosíts,
Ám rosszakaród sem vagyok.*

Terube vett teru

*Tervre zuhan teru,
s nincs korlát, kapaszkodás
nyom agyon, a sok lim-lom.*

*Térdem remeg magamba,
Másba csak zizeg, ha
Rám gondolnak, nem tudják kire.*

*Vagy mire vállalkozik, aki
Tervként emleget. És csak
Sírok, mert
Ízetlen tréfát űzök magamból ki,
Személyi számot, nevet,
Levetett kabátot, hogy társ legyek,
Kiszámított szabad figura.*

*Lélek kabátot, szágrétegűt,
Most el! -feledem, feladom,
Magam fogásra akasztom,
Csak újra-újra ki varrja meg,
Ki várja meg,
s mi végre az akasztóm?*

Vita

*Fejemben motoszkál minden
Ami isten, hagyom, megintsen,
Ó az-az egy hangzó!
Nyugalmat pakol a belső zsebembe
Amit én átteszek a külsőbe és ő
Vissza megint, megint ha én megint
Átteszem... s kompromisszumot keresek:
A szerelemben lelem meg:
Magam.
Nem voltam, már vagyok,
Nevem van és ruhám, zsebem,
Melybe káromkodásaim, s
Esztert sajátjává, Esztert sajátommá
Tavaszt, ősz, nyarat, s telet
Teszek
Mindenre mi én nem leszek.*

ZENTAI ADÉL

Carpe Diem

Halász Gábornak

Kis, sánta bogár volt. Az a jelentéktelen fajta, amelynek reszketeg lépteit csak a könnyörtelen lassúsággal poroszkáló idő visszhangozza néha-néha vissza. Sovány, formátlan potrohát ügyetlenül billegtetve, mélabúsan ballagott át a vattacukor-illatú körtéket és kövér almákat ringató, buja fákkal szegélyezett kerten. Át a dércseppeket hullató, hajlékony fűszálak tánckarán, elhaladva a rozsdás, öreg kút mellett, melynek sáros vizében minden reggel bágyadtan szemlélte meg sápadt tükörképét. Ugyanis ott állt, egészen a kert szélén, délcegen, szomorúan egy fenyő. Ezüst leveleiről minden hajnalban lecsorgatta a menekülő hold utolsó sugarait, várva, hogy a lustán vakaródzó nap bronz-leheletével életre keltse az álmodó világot. A sánta bogár ilyenkor szeretett megérkezni. Felkapaszkodott a fenyő legalacsonyabb ágára, kacska lábaival átölelve a karcsú, hideg tűlevelek egyikét, sóváran belélegezve a csordogáló gyanta émelyítő illatát. Alkonyatkor is szeretett némán, izgatottan, a fenyőhöz lopakodni, és nagy, kerek bogárszemeivel követni az izzó napot, ahogyan először lustán a szomszéd házak cserép vállaira telepszik, majd lassan, vörösen a semmibe csorog onnan. Vagy egyszerűen csak élvezni, ahogy a játékos, rózsaszín délután kacéran meg-megcsiklandozza arcát. Ilyenkor a szomorú, délceg fenyő karcsú tűi tikkadtan sóhajtoztak a perzselő nyári napsütésben, telente panaszosan nyögtek az egykedvűen terpeszkedő, vakító hórétegek alatt, hogy aztán ősszel és tavasszal titokzatosan sustorogjanak az ébredő, álomba merülő kristályvilágban. A kis, sánta bogár cserébe hálásan dörögölte apró lábait, mintegy dobszerenádöt rögtönözve, a fenyő leveléhez. Bár nem értették egymás nyelvét, mégis pontosan tudták, ugyanarról beszélnek.

Hanem egyik reggel a kis, sánta bogár, mielőtt szokásos útjára indult volna, a nyújtózkodó, feltápáskodni készülő nap első sugarainak fehér fényében valami szokatlant pillantott meg. Vékony, imbolygó száron ülő, formás levélkelyhében nagy, lilaszoknyás virág szépítkezett a félhomályban. Fodros szirmain a dércseppek, mint huncut üveggolyók gurungáztak ide-oda. Bódító illata akár egy elszabadult selyemkendő, virgoncan röpködött a kert alvó fái között. A kis, sánta bogár megbabonázva figyelte a pompás teremést. Onnantól kezdve egész álló nap a virág körül settenkedett, sovány, formátlan potrohát a lehető legügyesebben

billegtetve, kacska lábait fűgén, kackiásan egymás mellé rakosgatva. Mikor a nap teljesen eltűnt a remegő, bársony horizont mögött, a kis, sánta bogár megszólította a lila virágot. Bár a virág nem értette, készségesen meghajtotta magát, hogy apró vendége formás levélkelyhébe huppanhasson. És a bogár egész éjszaka csak feküdt a kövér, ragacsos virágporszemek között, és bámulta, ahogy a hold vékony ezüstkaraja, amelyet majdnem lenyelt a néma, végtelen éjszaka, lassan, szomorúan poroszkál a halovány csillagfényben.

Reggel azonban a bogár a virág köhécselésére ébredt. Gyorsan lekászálódott a fagyos, csípős leheletű földre, és aggódva figyelte hódolata bájos tárgyát. A lila szoknyás kishölgy minden erejét megfeszítve próbálta lankadt szirmait összezárni, de mindhiába, azok mozdulatlanul tárták az éledező kert elé kelyhe minden báját. És a kis, sánta bogár tudta, hogy mindez miatta van, hogy a virágok éjszaka összezárják szirmaikat, hogy nehow megfázzanak a fagyos, éjszakai csillagszélben. És egész álló nap új barátja mellett gubbasztott, és tehetetlenül hallgatta, ahogy az nyögdecsel, vágyakozik a nyári napmeleg ölelése után. És este, mikor a virág egy utolsót vonaglott, majd ernyedten elterült a részvétteljesen ringatózó fűkoszorúban, keserűen elindult vissza a kert másik, távoli végébe.

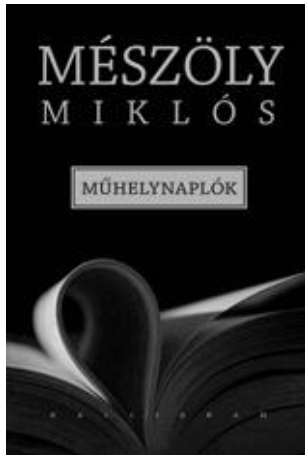
Útközben arra gondolt, hogy akármennyire is fáj a szíve érte, úgysem értették egymást a lilaszoknyás, csinos virágocskával. Mire a vattacukor-illatú körtét és kövér almákat ringató, buja fákhöz ért, és átszelte a dércseppeket hullató, hajlékony fűszálak tánckarát, elhaladva a rozsdás, öreg kút mellett, melynek sáros vizében aznap este is megszemlélte sápadt tükörképét, egészen megnyugodott. Beleszagolt a friss, alkonyati levegőbe, és sovány, formátlan potrohát ügyetlenül billegtetve, elindult a kert gubancos deszkakerítéssel szegélyezett, omladozó sarka felé.

Ekkor a háztetőkön könyöklő, lusta nap bordón derengő fényében valami irtózatot pillantott meg. Pontosabban valaminek az irtózatot hiányát. A földből élettelenül meredt felfelé és feszült a készülődő éjszaka szürke vásznának egy csonk. A kis, sánta bogár kétségbeesetten rohángált körbe-körbe, minduntalan belebotolva a szerteszt heverő, hideg túlevelekbe, a még ragacsos, émelyítő illatú gyantacseppekbe és a magukra maradt, kicsi, kék zuzmógombákba. Végül megtalálta. Ott feküdt, nem messze a fagyott, fekete földön. Ágait durva spárga szorította törzséhez. A kis, sánta bogár, bár ezúttal nem kellett másznia, ólomsúlyú, kacska lábait alig tudta megmozdítani. Lefeküdt a szomorú, délceg fenyő legfelső ágára, és nem mozdult többet.

Abban az évben jeltelen, szürke karácsony volt. Az ünnep egyetlen díszét a pompásan feldíszített karácsonyfa adta. A halott fenyő, amelynek ágai panaszosan nyögtek a kevélyen ringatózó szaloncukrok, kövér mézeskalácsok és kacér csillagszórók súlya alatt. És amelynek legfelső ágán egy halott kis jószág bámult üres, tágra nyílt szemmel az elmúlás fényes, szivárványos üveggömbjeibe.

A szikárság háttere

MÉSZÖLY MIKLÓS: MŰHELYNAPLÓK

**Kalligram Kiadó
Pozsony, 2007
936 oldal, 3990 Ft**

„... véletlenszerű részletben bizonyosan MM a legnagyobb magyar író, mindent és mindenkit belevéve a Halotti beszédtől mondjuk Benedek Szabolcsig. Nagy erőt sugároznak ezek a darabok, fényt, és azonnal, tisztán mutatnak is valamit az irodalomból. Nem azt, miért, minek az irodalom (...) hanem, hogy milyen, milyen is az irodalmi nyelv. (...) minden porcikájában arra figyelmeztet, hogy minden mondat mögé oda kell állni mindenestül: ez különbözteti meg az irodalmi szöveget minden mástól. Mindig, mindenestül.” – írja *Mészöly Miklós tündöklése* című esszéjében Esterházy Péter. A Mészöly-prózát ismerő olvasó pedig jól tudja, hogy nincs semmi túlzás ezekben a helyenként patetikusnak ható mondatokban. Mészöly a sűrű, nagy teherbírási és esztétikailag is kiválóan megformált mondat mestere, kinek minden egyes sora és szövszerkezete mögött alapos meggondolás, aprólékos munka rejlik. Talán éppen ennek köszönhető, hogy prózájára a kisformák jellemzőek, és hogy a feleslegtől, a sallangtól való következetes megszabadulás, vagy ahogy Thomka Beáta nyomán a szakiro-

dalom nevezi, a „szikárság poétikája” a legfőbb meghatározója írásainak. Hazánkban ma valószínűleg Thomka Beáta az életmű egyik legfelkészültebb és legalaposabb ismerője, több hosszabb tanulmány és az 1995-ben megjelent Mészöly-monográfia is ezt támasztja alá. Nemcsak Mészölyről készült írásai, de egyéb szövegei is azt bizonyítják, hogy az irodalmi műalkotásoknak elsősorban alakítani sajátosságaira, poétikai szerkezetére, immanens adottságaira koncentrálni, jóval inkább, mint a szövegen kívüli, hagyományosan irodalomtörténetinek nevezett szempontok vizsgálatára. Az általa és Nagy Boglárka által szerkesztett és gondozott, Mészöly Miklós műhelynaplóit, olvasónaplóit tartalmazó, 2007-ben megjelent kötet elvileg bizonyíthatná azt is, hogy a filológusi munka és az elméleti megfontolásokat felhasználó interpretáció nem szembenálló (főleg nem egymást kizáró), hanem egymást kiegészítő, egymásra kölcsönösen rászoruló tevékenységek, melyekben egyes irodalmárok egyaránt tehetségesnek, hatékonyan bizonyulhatnak. És bizonyítja is, bár a két módszer nyilvánvalóan nem egyenlő mértékben kidolgozott, a filológusnak volna még mit finomítani, vagy valamivel több idő szükségeltetne, mint ahogy ezt a kötetet záró *Jegyzetekben* maga a szerkesztő is elismeri: „Remélve továbbá, hogy a kéziratos naplók feldolgozási alkalmát, fáradtságos folyamatát és a kiadás között eltelt éveket követően sor kerül majd még kiegészítő és olyan forrásokot adató kutatások eredményeinek közzé-

tételére is, amelyek a jelen kiadást filológiai, textológiai szempontból a szakmai kutatások számára is alkalmasabbá teszik.” A kisebb-nagyobb hiányosságok ellenére azonban ez a fáradságos, több évig tartó munka rendkívül fontos lehet, hiszen megalapozza a Mészöly-életmű filológiai kutatását és a későbbiekben esetleg több hasonló jellegű kiadás megjelenését ösztönözheti.

A szerkesztő pályáján elfoglalt helye után érdemes alaposabban megvizsgálni, milyen szerepet tölthet be a *Műhelynaplók* címet viselő kötet a Mészöly-kutatásban, illetve hogyan lehet viszonyulni hozzá „egyszerű” olvasóként, milyen tanulságokat hordoz egyáltalán egy ilyen típusú kiadvány megjelentetése? A Kalligram Kiadó gondozásában megjelent könyv a kiadótól megszokott módon rendkívül szép kiállítású, egyszerű, ízléses borítójú, terjedelme pedig meghaladja a kilencszáz oldalt. Első ránézésre úgy tűnhet, hogy ez a hatalmas szövegmennyiség szembenáll azzal a szikársággal, mely Mészölyre olyannyira jellemző, könnyen támadhat az a – nyilvánvalóan túlzó – érzésünk, hogy a teljes korpusz elférne e most megjelent kiadvány lapjain. Ugyanakkor mindez arra is felhívhatja a figyelmünket – még akkor is, ha egyelőre csak a mennyiségi tényezők arányait vizsgáljuk –, hogy a bevezetőben említett sűrítés, a lehető legpontosabb változatra való törekvés mögött milyen óriási munka, mekkora háttéranyag húzódik. A rövid terjedelmű Mészöly-írások szinte kivétel nélkül egy hatalmas anyagmennyiségből keletkeztek, a főleg lefaragásával, a tanulmányozott írások, a felvetődő ötletek, az időközben megfogalmazódó mondatváltozatok esszenciájaként.

A *Műhelynaplók* legnagyobb erénye éppen ennek a folyamatnak a láthatóvá tételében rejlik. A változatok, a variációk, a legtökéletesebb megoldás keresése az egész pályán megfigyelhető, a szöveg Mészölynél állandó változásban, átírásban létezik, a szerzőt jól láthatóan zavarja a mű végleges lezártságának gondolata. A különböző szövegvariánsokról pedig valóban sokat megtudhat az érdeklődő kutató, hiszen végig tudja követni a formálódás teljes útját, s így, implicit módon, következtetéseket vonhat le a szerző poétikai hitvallásáról, pályájának változásairól, az életmű alakulásáról. Az összesen tizennégy, 1948 és 1988 között keletkezett napló feldolgozását megvalósító kötet nagyon jól eligazít a pretextusok között, a különböző változtatások folyamatában (a szerkesztői elv szerint minden esetben lábjegyzetben közlik a szövegváltozatnak a végleges szövegekben fellelhető variánsát, variánsait), elsősorban a Mészöly-novellisztika (főként a *Merre a csillag jár*, a *Volt egyszer egy Közép-Európa*, a *Sutting ezredes tündöklése*, a *Wimbletoni jácint*, a *Hamisregény* című kötetek) és az esszék (*A tágasság iskolája*, *A pille magánya*, *Érintések*) interpretációjához biztosítva új szempontokat.

A kötet azonban nem csak ahhoz segít hozzá, hogy jobban megismerjük, megértsük azokat a poétikai eljárásokat, melyek miatt a részletekben, a mondatok kidolgozottságában és súlyosságában Mészöly az egyik legerőteljesebb alkotó a huszadik század magyar irodalmában. A naplók lapjairól sok információ szerezhető arról is, milyen óriási kutatómunka (történelmi, művelődéstörténeti, néprajzi) áll az egyes szövegek mögött. A 2. napló [Füzet az 50-es évekből] bejegyzései például arról tanúskodnak, hogy a szerző Jeanne D’Arc peréhez, a középkor világának feltérképezéséhez, a boszorkányüldözések tanulmányozásához hosszú – magyar és idegen nyelvű szövegeket egyaránt tartalmazó – olvasmánylistát állított össze és alapos jegyzeteket készített a rendelkezésére álló forrásokból, holott a téma szinte alig jelenik meg műveiben, csupán csak egy-két esszében bukkanha-

tunk a nyomára. Ezen kívül, az ún. „kijegyzésekből”, az író számára fontos írók, filozófusok, esetenként természettudósok idézeteiből kirajzolódik egy világnézeti horizont, melynek szintén nagy hasznát veheti a Mészölyvel foglalkozó kutató, elsősorban az esszék elemzésénél. A 3. napló 1962 és 1966 között keletkezett kijegyzései például nagyon széles spektrumot fognak át, a Mészöly által preferált szerzők között ott van Camus, Bergson (nagyon sok, naplóba átkerült idézet esetében a francia eredetivel találkozunk), Hegel, Heidegger, Jaspers, Nietzsche, de a természettudományok területéről is sok név és mű felvonul, mint például Heisenberg, Niels Bohr, Schrödinger, a kvantumfizikai kutatások közismerten legnagyobb alakjai. Ezen szerzők idézetei közül (elsősorban a bölcsészeti jellegű munkákból) aztán sok átkerül a Mészöly-szövegekbe is, hiszen a szerző az elsők között használja az intertextualitás bizonyos alakzatait.

A *Műhelynaplók* tehát láthatóan igen sok kérdésben nyújthat segítséget az életművel vagy egyes szövegekkel foglalkozó kutatóknak. S mivel kizárólag egy hatalmas jegyzet-apparátust dolgoz fel, nem tartalmaz személyes, az író életére vonatkozó utalásokat, elkerüli a József Attila pszichoanalitikus naplója vagy Babits beszélgetőfüzetei kapcsán felmerülő esetleges etikai kérdéseket. Ugyanakkor éppen emiatt okozhat csalódást az irodalommal, a Mészöly-életművel nem hivatásszerűen foglalkozó olvasó számára. Az olyan befogadó ugyanis, aki jól ismeri a szövegeket, szívesen olvas Mészöly-novellákat, illetve kisregényeket, de nem tör kutatói babérokra, nagy valószínűséggel csalódottan lapozgatja majd a sokat ígérő, ám számára szinte használhatatlan kiadványt. Ez pedig felveti az egyik legfontosabb kérdést: ki(k)nek íródott, milyen olvasói réteget célt meg a kötet? A *Jegyzetekben* erre vonatkozóan a következő olvasható: „Abban a reményben bocsátjuk mégis az olvasóközönség elé ezeket a néha igen régi, néha igen nehezen olvasható és kibetűzhető kéziratos szerzői feljegyzéseket, hogy hozzájárulnak egy kivételesen sokoldalú 20. századi magyar írói alkotóműhely jobb megismeréséhez.” Ez a szándék kétségkívül teljesült, de kérdés, hogy a teljes *olvasóközönség* számára érdekes lehet mindez? Véleményem szerint nem. Aki csak belelapoz a könyvbe, esetleg aforizmákat, írói bölcsességeket vár, annak csalódnia kell, aki Mészöly személyiségéről, életéről szeretne – kíváncsi olvasóként nem elítélhető módon – többet megtudni, szintén hiányérzettel olvassa majd végig a *Műhelynaplókat*. Ha egyáltalán végigolvassa ezt a számára nagyrészt érdektelen kásahegynek tűnő fragmentumhalmazt, amelyben a kutató otthonosan, értően mozog. És egyáltalán hogyan, milyen befogadói stratégiával lenne olvasható ez a könyv? A lineáris olvasási mód nem tűnik túlságosan célravezetőnek, a nem hivatásos olvasó legfeljebb mazsolálgathat, ide-oda ugrálva a témérdek bejegyzés között. A *Műhelynaplók* rendkívül fontos szerepet tölthet be a Mészöly-recepcióban és új utakat jelölhet ki a kutatásban, elhibázott ötletnek tűnik azonban a szélesebb olvasóközönség számára való publikálása. Az irodalomkedvelők olvassák csak a szövegeket, a hozzáértők pedig az ehhez hasonló kiadványokat és természetesen a szövegeket újra meg újra.

Kolozsi Orsolya

Tizenöt millió magyar irodalomtörténésze

GÖRÖMBEI ANDRÁS SORS ÉS ALKALOM CÍMŰ KÖNYVÉRŐL

Tiszatáj Könyvek
Szeged, 2008
320 oldal, 2500 Ft

Görömbei Andrásnak eddig húsz önálló kötete jelent meg. Ez a szám már önmagában is tiszteletet parancsoló, de még mélyebben emeljük meg a kalapunkat, ha azt is számításba vesszük, hogy Sinka Istvánról, Sütő Andrásról, Nagy Lászlóról, Csoóri Sándorról, Nagy Gáspárról, az 1945–1980 közötti csehszlovákiai magyar irodalom történetéről ő írt elsőként monográfiát, hogy ugyancsak első között fordult figyelme az erdélyi, a délvidéki és a kárpátaljai magyar irodalom felé. Ráadásul munkásságának ez csupán az egyik oldala: a tudós egyetemi tanáré, a kutatóé. Ezen kívül számos társadalmi kötelezettségnek tesz eleget, társaságokban, alapítványokban, kuratóriumokban tevékenykedik, folyóiratot szerkeszt. Idén közéleti és magánemberként is az olvasók elé lépett Görömbei András. Sors és alkalmom című kötetében az 1975 és 2007 között írott búcsúztatóit, köszöntőit, ünnepi beszédeit, kiállítás-megnyitóit, valamint személyes vallomásait és a vele készült interjúkat gyűjtötte össze.

Nehéz, sőt veszélyes műfajok a fentebb felsoroltak, mert egy pár perces búcsúztató, vagy laudáció könnyen közhelyek, kötelező tiszteletkörök ismétlésévé szürkülhet. Görömbei Andrásnak ezt a buktatót sikerült elkerülnie. Úgy beszél barátairól, írókról, képzőművészekről, hogy sohasem mindenkire ráhúzható általánosságokat mond fel, hanem mindig az egyedi, az egyszeri embert mutatja be. Akkor is, ha a koporsójánál siratja el, mint Kormos Istvánt, Nagy Lászlót, Balázs Józsefet, Kiss Ferencet, Czine Mihályt, Kiss Tamást, Sütő Andrást, Nagy Gáspárt, s akkor is, ha laudálja őket, mint Németh Lászlót és Nagy Gáspárt. Görömbei Andrásnak különleges érzéke van egész életművek bemutatásához, felülről, távlatból nézéséhez. Ezt a képességét különösen jól kamatoztatja alkalmi beszédeiben. Jellemzései mindig tömörek, pontosak: Tóth Árpád a „szenvadás és a szépség költője”, Babits „katolicizmusa kultúra...”, Czine Mihály „küldetése: a népet nemzetté alakítani”, Ratkó József keserve, hogy „a szülőföld termőfölddé lett”. Hosszan idézhetném velősebbnél velősebb mondatait, mert könyvében tucatnyi hasonló telitalálat olvasható. Görömbei András kötete arra is bizonyosság, hogy bármiről, akár a hozzánk közelálló esendőségéről is lehet beszélni, csak el kell találni a megfelelő hangnemet. Például a vele született kíméletességgel említi meg tanára, később kollégája,

Kovács Kálmán debreceni professzor önpusztító életmódját. Kertelés nélkül kimondja, hogy Csengey Dénes olykor nem kellő alázattal hajolt témái fölé, de ennek ellenére sem sértő a cikke, mert a kivételes egyéniséget nagyra becsülte idő előtt elhunyt tanítványában. Utánözhatatlan az a tapintat, ahogyan szeretett tanára, a „pogány szent”, Julow Viktor ateizmusáról értesülünk: „Szelíd jóságát (...) kultúrája táplálta. Egyéb transzcendens vigaszt nem keresett.” Bíráló megjegyzései sohasem bántóak, mert nem ítélkezik, nem pálcát tör az emberi gyengeségek fölött, hanem megadóan tudomásul veszi, hogy „újra és újra leesik a sárba az Embernek arca”.

Külön ki kell emelni írásai szépírói erényeit és közérthetőségét. Méltó örököse ő atyamesterének, Czine Mihálynak, a magyar irodalom szépszavú vándorprédikátorának. A posztmodern nyakatekert, áltudományos szakszargonja korában Görömbei András tudatosan törekszik rá, hogy tanulmányai egyszerre legyenek szakszerűek és közérthetőek. Illyéssel együtt vallja, hogy a „nyelv ügye magyarságunk és emberségünk ügye”. Nemcsak nyelvhasználata, hanem irodalomszemlélete is szembe úszik az irodalmat merő játékká, alany és állítmány egyeztetésévé alacsonyító posztmodern árral. Meggyőződése szerint az irodalom létünk legfontosabb kérdéseit boncolgatja, s egyetértően idézi Illyés Gyulát: „A magyar irodalom minden időben a nemzeti önismeret legfontosabb és leggazdagabb forrása volt.”

Embertársai iránti tiszteletét akkor is megőrzi, ha azok már-már méltatlanná válnak erre. Példaként könyve legindulatosabb, a 2004. december 5-i népszavazás kapcsán írt cikkét említem. A tehetetlen elkeseredés, a reménytelenség Illyés ószövetségi átkát sodorja a szájára – „Szóródj világgá, söpredék” –, de pár mondatnál később már visszazökken a megszokott kerékvágásba, s higgadtan azon töpreng, miként sülyedhettünk olyan mélyre, hogy eltasztottuk magunktól határon túli testvéreinket. A megbocsáthatatlan árulást levezénylő főkolomposról sem beszél gyűlölettel, csak szinte helyette szégyelli magát: „Nem hittem, hogy van olyan miniszterelnök, aki erre képes...” Ösztönösen követi Seneca intését: óvakodik a haragtól. Nem az ellenfelet gyűlöli, hanem az övét szereti. Egy kicsit mindig gyanúval ízlelgettem Simone Weil szentenciáját, miszerint a hazát csak részvétellel szabad szeretni. Ha Görömbei András megfontolt, cselekvő hazaszeretete belefér ebbe a részvétfelfogásba, kibékülök a francia filozófusnő gondolatával. Görömbei Andrásnak a kommunista rendszerben is az volt, s ma is az a legfőbb „vétké”, hogy nemcsak jeles tudós, de egyben népéért aggódó hazafi is. (1971-ben egyetemi bizottságok témája volt „nacionalizmusa”, mert Sütő Andrásról tartott szemináriumot, s azt nyilatkozta, hogy Németh László a Bibliája.) Egész életében a magyarságot szolgálta, s nemcsak a rendszer-változtatás óta, hanem pályája kezdetétől egyetemes magyarságban gondolkodik, s nem csupán lélekben, hanem tollával is tizenöt millió magyar irodalomtörténésze. Akkor kezdett el a határon túli irodalmakkal foglalkozni, amikor a honi hatalom még a határokon túli magyarság létéről sem volt hajlandó tudomást venni.

A kötet „alkalmi” cikkei is líraian szépek, de a legemlékezetesebbek a tanárai alakját felidéző portrék, valamint „sorsbeszámoló”, a vallomásos interjúk saját életéről. Regénybe illő a sorsa: 1956 után, a senkinek sem ártó édesapját félholtra verték, börtönbe vetették, s az apa el sem követett „bűneiért” a fia is bűnhődött: kitűnő bizonyítványa ellenére nem vették föl állami középiskolába. Végül létszámfölöttiként a szülői háztól háromszáz kilométerre fekvő győri bencés gimnáziumba került. A gondviselés kiváló tanárok ke-

zére bízta: Nádasi Alfonz, Kodály legendás gyóntatója oroszra tanította, irodalomtanára Bánhegyi Jób volt, akiről azt szokás számon tartani, hogy ő érettségiztette le Habsburg Ottót, pedig ez csak egy múló pillanat volt hosszú és eredményes tanári pályáján. Görömbei Andrásra élete következő állomásán, a debreceni egyetemen újra figyeltek az égiek, akik a cívis városban tanáraiban, mindenekelőtt Barta János professzor személyében öltöztek testet. „Rovott családi és klerikális reakciós” múltja ellenére ő vette föl a bölcsészkarra, negyedévesként, pannonhalmi „közbotrány okozása” idején – Bánhegyi Jób a kiránduló egyetemisták szeme láttára megölelte hajdani tanítványát – ő mentette meg a kirúgástól, majd rendkívüli körülmények között ő tartotta bent az egyetemen. Ezen utóbbi esetről dióhéjban bár, de külön kell szólni. Huszonévesen, pályáján induló, státus nélküli szerződéses egyetemi oktatóként választút elé állították Görömbei Andrást: vagy együttműködik a titkosrendőrséggel, vagy bizonytalanság, kilátástalanság lesz az osztályrésze. Bár fegyvert fogtak rá, ő szorult helyzetében is a tisztesség útját választotta. Ekkor lépett közbe Barta János. Közölte az egyetem vezetőségével, ha egy órán belül nem lesz az asztalán tanítványa tanársegédi kinevezése, másnap, az Akadémia közgyűlésén világgá kürtöli, hogy Debrecenben csak az lehet egyetemei oktató, aki spiclinek áll.

Görömbei András életútja nem azért párját ritkító, mert mindig volt ereje a keskeny úton járni és nemet mondani az olcsó karrier csábításának – erre, ha kevesen is, mások is képesek voltak –, hanem főként azért, hogy az ellenséges környezet ellenére is sikeres, ragyogó pályát futott be. Már fiatalon a debreceni bölcsészkar egyik legnépszerűbb tanára volt. A kommunista rendszer hiába próbálta elgáncsolni, csak lassítani tudta pályája felívelését, megállítani nem. Az 1970-es évek elején a félig-meddig még mai is fekete báránynak számító Sinka Istvánról írt monográfiát; munkája öt év várakozás után látott napvilágot. A csehszlovákiai magyar irodalomról írott művét ugyancsak öt év kényszerpihenőre kárhoztatták. Kortárs írókkal készített interjú-kötetét tizenöt évig fektették el. Sok tényező szerencsés együttállására volt szükség pályája kibontakozásához. Mindenekelőtt Görömbei András kétségbevonhatatlan tehetségére, munkabírására – nem véletlenül idézi előszeretettel a latin mondást: *Non recuso laborem* –, szelíd állhatatosságára, meg még sok minden másra is: egyebek között a tartást adó, felnevelő családi környezetre, a bencés gimnázium és a bencés tanárok értékörző és értékközvetítő szellemiségére, s olyan nagy tekintélyű pártfogókra is, mint Barta János akadémikus.

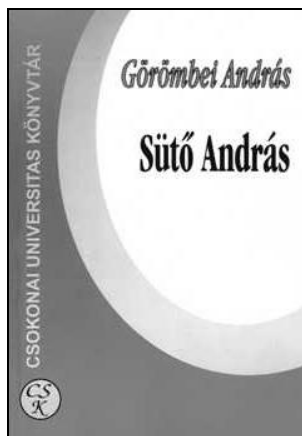
Görömbei Andrást egy pillanatig sem fenyegette a mélyről jött tehetségekre oly gyakran jellemző önpusztító életvitel. Szinte minden sikerült neki az életben, nemcsak tudósi és közéleti pályáján, hanem magánéletében is. Abban a ritka, kiváltságos szülői örömben is része lehetett, hogy könyve borítóját képzőművész leánya tervezte.

Görömbei András életútjának, egyéniségének vezérmotívuma a hűség. Mindvégig hű maradt önmagához, családjához, tanáraihoz, barátaihoz, szülőföldjéhez, az értékközpontú irodalomhoz és a magyarsághoz: határainkon innen és túl. Arra tanít bennünket, amire Polonius tanítja Laertest a Hamletben: „Mindenek fölött / Légy hű magadhoz: így, mint napra éj, / Következik, hogy ál máshoz se léssz.”

Babus Antal

Régi könyv – új napsütésben

GÖRÖMBEI ANDRÁS SÜTŐ ANDRÁS-MONOGRÁFIÁJÁNAK ÚJ KIADÁSA

**Kossuth Egyetemi Kiadó
Debrecen, 2008
281 oldal**

Görömbel András először 1986-ban az Akadémiai Kiadónál megjelent Sütő András monográfiájának, a határon túli magyar irodalmak egyik nagy, első áttörésének 2007-es újrakiadását egyaránt indokolta a kitűnő erdélyi író halála utáni év tiszteletadása és az utóbbi években – elsősorban a történelmi és társadalmi tematikát kizáró irodalom-felfogás szélsőségei miatt – a körülötte, életműve körül kialakult némaság. A 2007-ben egyetemi segédkönyv céljából is megjelentetett *A magyar irodalom története* harmadik kötete Boka László révén (a szinte teljesen mellőzött Kányádi Sándorhoz, Szilágyi Domokoshoz képest) ugyan Sütő Andrásnak alapos és igényes tanulmányt szán, ám az írói jelentőség körültekintő, helyenként higgadt kritikát is megfogalmazó felmérésén kívül az írónak jószerével csupán az *Egy lócsiszár virágvasárnapja* című drámáját elemzi mélyebben. Próza munkái kívül maradnak a teljes könyv látó-sugarán, mintha a szerkesztés nyilvánvalóan az irodalmi témákhoz méltatlan, azokon kívüli szférákba utasítaná a határokon túli magyarok nemzeti identitásának törekvéseit: Sütő életének egyik legnagyobb perszonális és irodalmi problémakörét.

Az újra kiadott monográfiának tehát fontos küldetése van. Részint szembehelyez a magyar nemzeti sorsproblémákra érzéketlen irodalomtörténet-írással egy másik, az egyetemes irodalomhoz tökéletesebben illeszkedő, totálisabb értékrendszert, részint pedig megtartani törekszik az irodalomkedvelők, az olvasók, különösen a fiatalok, a felsőoktatásban résztvevők számára Sütő András életművét a maga érték helyén. Szemben egy szűkösebb horizontú kirekesztés mindenféle komplexebb világirodalmi indokot nélkülöző magatartásával. Az alapos háttérmunkálatokra támaszkodó, az életművet széleskörű társadalmi és irodalomtörténeti kontextusban értelmező, kiegészített monográfia ebben az új formátumában a hatodik, a teljes írói munkásságot feldolgozó szakkönyv a debreceni irodalomtörténész pályáján. Nagy irodalomtörténeti összeglészei (*A csehszlovákiai magyar irodalom*, *A magyar irodalom rövid története*, *Kisebbségi magyar irodalmak*) és tanulmánykötetei („*Ki viszi át...?*”, *A szavak értelme*, *Létértelmezések*) között is messzire látszó gyöngysort képeznek a Sinka Istvánról, Sütő Andrásról, Csoóri Sándorról, Nagy Gáspárról írott monográfiák. Azt is egyértelműen tanúsítják, hogy a szintetizáló professzori figyelem – a finnre, ukránra lefordított átfogó irodalomtörténet mellett például – miképpen tekint rá folyamatosan, mert kiáltóan fontosnak tartja őket és örökségük gondozását – az utóbbi

fél évszázad egyes nagy alkotóira. S a sor önmagáért beszél: elsősorban a nemzeti sorskérdéseket felkaroló alkotói pályák kaptak, követeltek monografikus teret a szakmunkák halmazában. Ennek indokát Görömbei András egy Ekler Andreának adott 2005-ös interjújában így fogalmazta meg: „Fontos kimondanom, hogy mind az öt monográfiám esetében az életművek készítették írásra, nem pedig a személyek. A személyekkel is a műveik révén kerültem kapcsolatba. A monográfiák megírása minden esetben szakmai, nem pedig baráti igényem volt. Monográfiám „hősei” egymástól fölöttébb különböző esztétikai karakterű életművet alkottak, de ezeknek az életműveknek közös jegye a nagyfokú egyéni és nemzeti felelősségtudat.” Arra a kérdésre pedig, amit Elek Tibor, szintén 2005-ben, így tett fel: „Miért éppen Sütő András munkásságát emeled ki külön könyvben is, ebből az igen gazdag és sokhangú erdélyi irodalomból?” – a szerző így válaszolt: „Sütő Andrásnak két könyve egyszerre jutott el hozzám: a *Rigó és apostol* meg az *Anyám könnyű álmot ígér*. Nagy élményem volt mindkettő. Akkor hétfőn esténként úgynevezett szabad szemináriumot... is vezettem az egyetemen. Ez azt jelentette, hogy az érdeklődő hallgatókkal egy-egy új könyvet beszélünk meg, amelyikről valamelyikük kritikát is írt. (...) Sütő Andrásnak ez a két könyve világot nyitott ki a hallgatók előtt. Aztán jöttek sorban a nagy drámái, esszéi, majd másik regénye, az *Engedjétek hozzám jönni a szavakat*. Egy évtized alatt két regény, négy dráma, s esszék sora a *Nagyenyedi fügevirágtól* a Perzsáig. Sütő András sok próbálkozás után magára talált, s remekművek sorával hozta be az egész erdélyi magyarság életét, gondjait, reményeit a magyar nemzet tudatába, önismeretébe. (...) Nekem tehát belső készletéből meg kellett írnom a Sütő-monográfiát.”

Jelen sorok írójának azért is különleges élmény új borítóban, új évszámmal és újra a jelenbe emelkedő állapotban látni ezt a könyvet, mert 1986-ban ott lehetett a kötet debreceni bemutatóján, valahol a főutca környékén, abban a közepes méretű klubhelyiségben, amely Görömbei András szavai nyomán hirtelen Sütő András-művek csillogásával és tragikus kiáltásaival telt meg. S ezek mindvégig ott maradtak a szerző előadása és a résztvevők kérdései hátterében, a hol az esztétikai tartalmakra, hol az erdélyi magyar sorsa irányuló értelmezések mögött. S noha az író a maga fizikai valójában akkor nem tartózkodhatott ott, mégis úgy engedte közénk szavait, hogy kivételes erővel lett nyilvánvalóvá teljes emberi és művészi küldetése és ennek – Görömbei András tudatosító műve segítségével – a magas értéktartalma is a teljes magyar irodalom történetében.

A könyv a szerzőnek ezt a gesztusát ismétli meg most is. A szűkös debreceni helyiség helyett a lezárt életmű és a nagyobb irodalomtörténeti arányok távlataiból. Sütő-monográfiájában Görömbei András azt a már korábban, első összegző szakmai munkájában, a Sinka-könyvben kialakított szerkesztési és gondolatmeneti metódust követi, hogy az átfogó társadalomrajz, az irodalmi életet vázoló és abban az elemzett írók elhelyező, a korban élő irányzatokból az alkotóra irányuló ösztönzéseket gazdagon feltáró és az egyéni pályaalakulást követő kifejtésbe alapos – egyszerre illusztráló és szintetizáló szerepű – műelemzéseket iktat. Ezek szerkesztési szempontból a teljes kifejtés boltívének az alapvető belső pilléreit képezik. Funkcionális kiválogatásuk és arányos szerkezeti elhelyeztetésük, a műközpontúságból kiinduló szemlélet dokumentumaiként gátolják meg, hogy a pálya és az életmű eleve külső elvek, a művektől elszakadt, azokat csak önigazolásra alkalmazó elméleti teóriák pusztá bizonyítéka, alátámasztó illusztrációja legyen. Az alkotásmód azt a koncepciót hordozza tehát magában, hogy csak a művek értéktartománya

felől elvégzett közelítés tárhatja fel igazán az elméleti mérlegelések, érintkezések koherenciáit. S hogy az irodalomtörténet- vagy elméletírás nem magasodhat soha egy-egy kívülről megkreált kánon diktátumaként – önmagát burjánztatva, sokszorozva terjedelmi méretében is – az igazi irodalmi értékek fölé. E felfogás nyomán tehát nyilvánvalóan a legfontosabb Sütő-művek kerülnek az elemzői látóhatárba, így például az *Anyám könnyű álmot ígér*, *Engedjétek hozzám jönni a szavakat*, *Egy lócsiszár virágvasárnapja*, *Csillag a máglyán*, *Advent a Hargitán*, *Az álmokommandó*, *Kalandozások Ihajesu hajdiában* című alkotások. Ezek gerincén, a társadalmi változások – vagy változatlanságok – figyelésének követésében bontja ki a könyv írója a teljes alkotói pályát.

„A bölcsőhely parancsai”-nak ihletését és késztetését elfogadó fiatal író „a pályakezdés”, majd az „elmélkedés és útkeresés” szakaszai után „a kiteljesedés nagy évtizedében” egyre gazdagodó teljességben mutatja fel. A műelemzések szoros nyomkövetésével veszi szemügyre az egész pályát eszmei szempontból áthangoló, „a kisebbségi lét abszurditására” reflektáló gondolati alapirányokat, ütközéseket úgy a diktatúrával küszködő életúton mint „az erdélyi változások és változatlanságok” közepette, 1989 után. A pálya lezárulásának tudatában Görömbei András ugyanis a teljes pályaismeret, a „létvégi hajrá” tudatosan lekerekített, egyértelművé tett üzeneteinek birtokában ki is egészítette 1986-os könyvét. Ezeknek az új tartalmaknak az itteni idézése a legillusztratívabban utalhat a Sütő-monográfia és -életmű mai történelmi aktualitására. Az írói üzenetek tudatos lezárásáról beszél már önmagában az a tény is, hogy „a *Létvégi hajrában* (2006) című posztumusz kötet anyagát Ablonczy László még Sütő András jóváhagyásával állította össze 2006. augusztus 14-16-a között Marosvásárhelyen. Sütő András – közeli halálának sejtelmével – maga hívta Marosvásárhelyre leghűségesebb, legodaadóbb emberét, hogy a szó valódi értelmében „létvégi hajrában” elkészüljön ez a könyv.” Az 1986-os első kiadás óta még 20 éven át alkotó író utolsó pályaperiódusainak értékei tehát teljes elemzési körben kerültek be a könyvbe. (Elsősorban a *VI. Erdélyi változatlanságok* című fejezet)

Görömbei András monográfiájának a jelen történelmében mozgó ember számára a legizgalmasabb egységeit adják azok a lapok, lapsorok, amelyek Sütő András pályájának ezeket utolsó, nagy erőfeszítéseit értelmezik. Elemzéseit a monográfia szerzője az új kiadáshoz azzal a szándékkal illesztette hozzá, hogy a teljes írói világról adjon immár számot. A közép-európai, a romániai átalakulásokat megelőző évektől, az időben 1986-tól 2006-ig ívelő fejezetrészek nem csupán esztétikai igényű analízisek, hanem dokumentatív erejű mű- és társadalomértelmezések is. Nemcsak irodalmi művekről, hanem egy sorsról is szólnak, amely a nemzeti lét szolgálatát vállalta föl, s be is teljesítette küldetését a történelem fordulataiban. Sütő András pályaszakaszának ezt az 1986-tól tartó rendkívül drámai harcát Görömbei András könyve még önmaga megszokott igényeihez mérten is kivételes pontossággal jeleníti meg. Mély emberi küzdelmet, drámát is megláttat az irodalom-esztétika értelmezései mögött. Az erdélyi író sorsa az ő interpretációban a történelemmel, az etikával egybeforrott életet és az e koordináták közt megalkotott irodalmat egyszerre mutatja fel.

Ennek a teljesebb létet feltárni akaró irodalomtörténeti akaratnak meghatározó részei többek között a *Naplók és dokumentumok (Szemet szóért – Heródes napjai)* és a már korábban is kiemelt *Létvégi hajrában* című fejezetek. Sütő András e „dokumentum és naplókötetei – írja a szerző – a *Szemet szóért* (1993) és a *Heródes napjai* (1994) drámai

látletét adják az erdélyi magyarság életének, különösen a 80-as évek létküzdemeinek”. Drámái mellett (*Ugató madár*, 1993, *Balkáni gerle*, 1994) „utolsó másfél évtizedének publicisztikáját egybegyűjtő kötetei is az erdélyi magyarság emberi méltóságáért, jogaiért eltökélten küzdő író erkölcsi és szellemi helytállásának dokumentumai.” Ezek a művek – Görömbei András elemző közvetítése révén – részletesen írják le azt a folyamatot is, amelyek a romániai forradalmat megelőző évektől az író ellen „1990. március 19-én elkövetett gyilkossági kísérletig” vezettek. Sütő András tevékenysége ebben a helyzetlancban mind szimbolikusan, mind gyakorlati értelemben mint a nemzeti identitás megőrzéséért folytatott óriási küzdelem: Tamási Áron, Kós Károly, Márton Áron és más, a nagy történelmi elődök hagyományát folytató fókusz mutatkozik meg. A könyv szerzője szinte az erdélyi magyarság egész, 1945 utáni háborgó történelmét belesűríti Sütő-pályaképeinek ebbe a szakaszába. Ettől válik könyve nemcsak az esztétika formáit, hanem az „ember” s benne a „magyarság” közép-európai sorsát is nyomozó könyvvé.

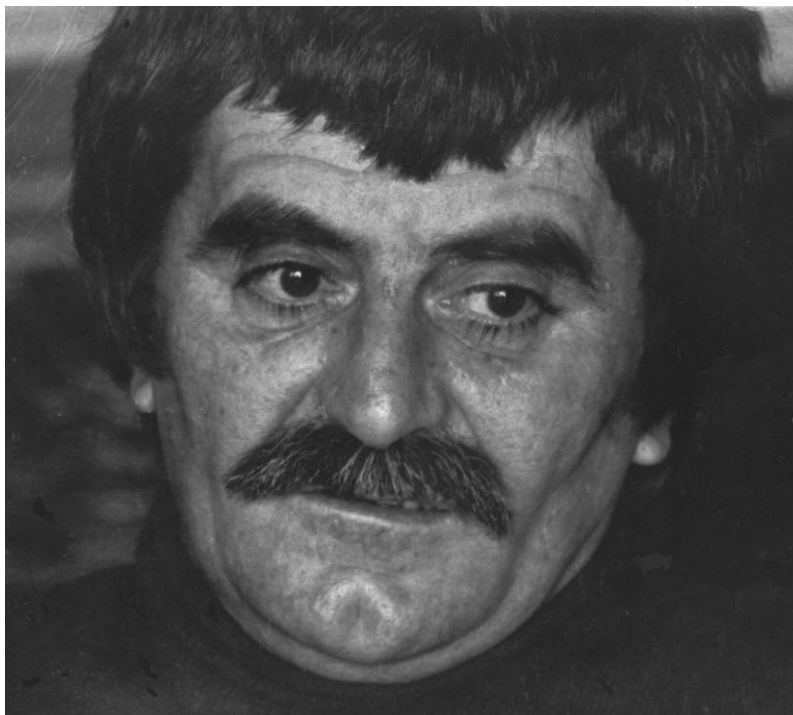
A *Létvégi hajrában* című fejezet ezeket az erővonalakat már mint az öregedő, a túlsó part közelségét mind erősebben érző férfi koncentrált üzeneteit is hangsúlyozza, mind Sütő András írói, mind pedig közéleti szerepeiben. Magyarországnak és Romániának az Európai Unióhoz csatlakozását Sütő András az utolsó esélynek látja az erdélyi magyarság Trianon óta tartó, a nemzeti megmaradásért vívott önvédelmi küzdelmeiben. „A kisebbségi kiszolgáltatottság közepette az erdélyi magyarság számára az európai jogrend érvényesítése lehetett az egyetlen remény az emberhez való életre.” Ezért éli át újra elődei analóg örökségét, többek között az Adyét, az Illyését, például az „*Őrző lehettem a strázsán*” című esszéjében, 75. születésnapján. A Balassitól, Zrínyitől, Kemény Jánostól átöröklődő történelmi szerep mind teljesebb súlyával és tudatával nehezedik rá. Egész kései életműve azt a történelmi traumát tudatosítja ismét, amelynek során: „Kétországos magyarságból hétországos nemzet, hetvenhét országos diaszpóra lettünk.” Az európai mintákon elképzelt erdélyi magyar autonómia ezért kerül nemzeti kérdésekkel viaskodó, szembeülő gondolkodásának homlokterébe. Görömbei András tiszta egyértelműséggel nyitja fel azt a szellemi horizontot is, amely Sütő Andrást itthon egyértelműen befogadta, elfogadta, s akiknek szolidaritása korai műveitől erősítette az írot: Sinkovits Imre, Ablonczy László, Csoóri Sándor, Nagy Gáspár barátságát és szellemi erőfeszítését az író hazai elismertetéséért.

A könyv, amely második kiadásában a debreceni Csokonai Könyvtár 41. darabjaként a Kossuth Egyetemi Kiadó gondozásában jelent meg, ismételten bizonyítja és az új irodalmi fejlemények és folyamatok aktualitásába helyezi azt a többek által már régóta hangoztatott konklúziót, hogy – amint a kötet hátsó borítójának összegzése fogalmaz – „A közösségi cselekvésből, felelősségből, magatartásból kihúzódni igyekvő világban Sütő András életműve az otthonteremtés lenyűgöző vállalkozása. Az elidegenedés világméretű uralma idején Rész és az Egész összetartozását tanúsítja. (...) Úgy tágította egyetemessé mezőségi életanyagát, hogy annak meghitt személyességét és eleven közösségi ethosát megtartotta. (...) A provinciát is világtávlatokkal szembesíti, s ezáltal léptékét általános emberi szinten is hitelesíti, megőrizvén sértetlenül annak egyedi sajátosságait, árnyalatának méltóságát. (...) Munkássága a sajátosság és egyetemesség egysége révén emelkedett a magyar irodalom legnagyobb szellemi, erkölcsi, esztétikai értékei közé.”

Bertha Zoltán Sütő András-könyve (Pozsony, 1995), a Görömbei András szerkesztésében megjelent *Tanulmányok Sütő Andrásról* című kötet (Debrecen, 2002), a Nap Kiadó nemrég megjelentetett Sütő-életrajza (Budapest), a *Hitel* folyóiratnak az íróra emlékező száma és Görömbei András kötete közösen immár körülbelül másfélezer oldalon méltatják, elemzik Sütő András munkásságát. A debreceni irodalomtörténész könyve közöttük az egyetlen, a teljes pályát mérő monográfia.

A régi könyv az új napsütésben a Sütő-életműnek mind pontosabban érzékelt egyetemes villanásait erősíti fel a legszebben.

Jánosi Zoltán

Álmodozásból ébredve

BALOGH TAMÁS: ÁLMODOZÓK IRKAFIRKÁJA

Pont Kiadó
Budapest, 2006
240 oldal, 2980 Ft

Balogh Tamás első tanulmánykötete az *Álmodozók irkafirkája* címet viseli. A Szegedi Tudományegyetem fiatal doktorandusz hallgatójának e munkája jórészt korábbi publikációinak gyűjteménye, amely a Pont Kiadó gondozásában látott napvilágot. Akad benne azonban egy új tanulmány is Kosztolányiról, ami a kötet elejére került. Ez az író-költő pályakezdésének bizonytalanságaira, ellentmondásaira hívja fel a figyelmet. Ezzel is élesítve a képet egy sokat vizsgált életművel kapcsolatban. Sőt a négy Kosztolányi-tanulmányból Csáth Gézával kapcsolatban is megtudhatunk egy-két érdekességet. Nem véletlen tehát, hogy Balogh a kötet-címet is Kosztolányitól kölcsönözte, hiszen az írások majdnem fele az ő munkásságával foglalkozik. Így természetesen képet kapunk az író-költő pályafutásának szinte minden lényeges mozzanatáról az indulásától az Esti Kornél novel-lákon át egészen az *Aranysárkány* ifjúsági változatáig (amit szintén Balogh Tamás rendezett sajtó alá 2004-ben).

A korábban már megjelent értekezéseken pedig – ahogy ez elvárható – különböző stilisztikai javításokat végzett Balogh, így azok egy kronológiai láncra fűzve adnak képet nem csak Kosztolányi, de Örley István, Móricz Zsigmond, Nemes Nagy Ágnes, illetve Fekete István elfeledett, eltitkolt, vagy cenzúrázott darabjairól. Aki viszont az eredeti tanulmányokra kíváncsi, az a kötet végén értesülhet az korábbi megjelenések helyéről is.

„A nagy költőnek minden furcsasága, minden betűje szent.” Ez a kötetben is elhangzó babitsi elv (amit ő Adyról mondott, mi pedig az *„Egy regényt is írtam akkoriban”* című Nemes Nagy Ágnes tanulmány elején találunk) tehát nem csak költőkre, de írókra is érvényes, legalábbis ezt látszik követni Balogh is az „irkafirkák” vizsgálatakor. Ezek nélkül Kosztolányi szerint „szellemi sehonnaik volnánk, bitang jöttmentek”, hiszen a könyvek – különösen az elfeledettek – (újra)olvasásakor kaphatunk választ a minket, embereket foglalkoztató kérdésekre, vagy pusztán bennük lelhetünk magunk is újabb kérdésekre. E könyvben is szinte mindegyik tanulmány egy-egy már-már elfeledett, lappangásból előbújó, álmodozásából felébredt szöveg keletkezéstörténetét vázolja fel. Ezáltal háttéradálékokkal szolgál, illetve új interpretációs kapukat nyit meg az olvasók előtt.

Így megismerhetjük a soha el nem készült *Mostoha* című Kosztolányi regény keletkezéstörténetét és alakulását is. Érdekes, hogy mennyi éven át várta a sajtó az új Kosztolányi munkát (amit színpadi műnek, regénynek és novellának is bejelentettek a hiába várt megjelenés előtt). Ezután a sokáig „tetszhalott”, nagy irodalomtörténeti vitákat kiváltott

Andris című Örley István novella történetébe nyerünk bepillantást, illetve általa képet kapunk az „Ottlik-rejtélyről” is. Hiszen a hasonlóság az *Iskola a határon* bizonyos jeleneteivel szembetűnő, és a szerzők közös múltja sem titok, de valószínűleg sosem lehetünk teljesen biztosak a két mű egymásra hatásának mértékéről. Ha azonban a fenti elvet követjük mi is, valószínűleg nem is számít.

Néhány sokáig lappangó kötet megtalálása maga is regénybe illő, ilyen pl. Móricz Csikósa, ami kis híján az egyik hazai MÉH-telepen kötött ki. Az értéke irodalomtörténeti szempontból igen nagy, hiszen a Szigligeti Ede népszínművén alapuló (?), Móricz által korának színpadára átirat (?) darab végleges szövege nyomtatásban sosem jelent meg, az éppogy megmentett kézirat az egyetlen lelőhelye.

Majd egy nemrég, ugyancsak Balogh Tamás által sajtó alá rendezett Nemes Nagy Ágnes regény (!), *Az öt fenyő* múltját tanulmányozhatjuk, ami azonban – ahogy azt olvashatjuk is – inkább irodalomtörténeti, mint szépirodalmi jelentőséggel bír, tehát talán nem véletlen, hogy ez a kalandregény, krimi és művésregény sajátos ötvözetét mutató írás Nemes Nagy Ágnes fiókjában maradt. Ugyanakkor kétség sem fér ahhoz, hogy az életmű szempontjából nézve mégis releváns, mégsem megkerülhető, hiszen a költőnő egyetlen epikai művét ismerhetjük meg benne, ami a fiatalkori, zsenyékre jellemző epigonvonásokat is felvillantja. De, hogy mi lett volna e költői pálya sorsa, ha a regény a születésekor napvilágot lát, az már örök rejtély marad.

Fekete István munkássága szintén közel állhat Baloghhoz, hiszen az *Álmodozók irka-firkája* lapjain két tanulmányt is olvashatunk róla a kötet végén. Az első egy hosszabb lélegzetvételű írás *Az egyetlen út* és a *Hajnal Badányban* sorait elemzi. Pontosabban az elősőről „csak” vázlatosan beszél, hiszen ez nem jelent meg, ugyanis – nagy valószínűséggel – nem is készült el, pusztán egy angol és egy magyar nyelvű kivonat maradt ránk, egy soha le nem forgatott filmnek a terve. A *Badány* meseszerű szerelmi történetének helyszínéről is információkat nyerhetünk Balogh kutatómunkája által, illetve a szereplők beszélő nevei, valamint az *Aranypáva* című játékfilm történetével való hasonlóságáról is szót ejt. De főként a különböző megjelenések, a folyóiratbeli, az első kötetbeli (mindkettő 1942) és a negyedik kötetbeli (1965) megjelenés közti eltérésekről, a kihagyott szövegrészekből adódó különböző olvasatok lehetőségeiről kapunk számadást. (A hiányzó részeket a tanulmány végén el is olvashatjuk.)

Az út motívum kibontása sem ér véget Feketénél, hiszen – ahogy arra az utolsó tanulmányban Balogh is rámutat – az évezredes toposz a *Végtelen út* című regényben továbbél. Az 56 év történetét felölelő (ál)történelmi (család)regényben párhuzamot fedezhetünk fel Pipet és Jókai Tímár Mihály között, valamint ráébredhetünk arra is, hogy Fekete nem csupán ifjúsági írásaiban alkalmazta a természeti képeket a hasonlataihoz. Sőt, a folyóiratbeli közlés és regényforma közötti különbségekről is értesülünk.

Végigolvasva a tanulmánykötetet, rájöhettünk, hogy Balogh hosszú időt tölthetett az elemzett művek, írók, életutak vizsgálatával. Becsülendő, hogy nem veti meg az utólagos kritikái, konstruktív észrevételeket sem, hiszen, ha azóta valamelyik témához új, releváns információk birtokába jutott, azokat az egyes fejezetek végén külön Utószóban közli (nem meglepő talán, hogy a két legrégebben írt Kosztolányi dolgozat végén találhatunk erre példát). Ezáltal nem töri meg az írások már meglévő ívét, ugyanakkor mégis árnyalja a képet, valamint ezek által igazolja azt is, hogy egy értelmező, feltáró kutatásnak sosincs

teljesen vége, hiszen mindig előkerülhet egy-két olyan információ, ami addig – valamilyen okból kifolyólag – elkerülte a kutató figyelmét. Egy zavaró nyomdahiba azonban akad a kötetben, mégpedig a 12. oldalon. Ugyanis Csáth Kosztolányinak küldött levelében 122. *János vitéz* előadást említi, amire Balogh néhány sorral lejjebb 112.-ként hivatkozik. Később világossá válik, hogy valóban a 122. előadásról van szó, azonban kétségtelenül összekuszálja az olvasót.

Az is jellemző az értekezések felépítésére, hogy Balogh a saját gondolatai alátámasztására általában primer szövegeket hív segítségül. Ugyanakkor ezek terjedelme néha túl hosszú (pl. a *Végtelen útról* írtak kapcsán), ami azt az érzést kelti az olvasóban, hogy nyilvánvaló információkat osztanak meg vele. Ilyen szempontból a kevesebb több elve talán kifejezőbb, élvezetesebb lett volna, ám ennyit azt hiszem, elnézhetünk a cserébe nyert új olvasati lehetőségekért.

Markó István

Szegedi tudós értékes könyve a magyar–odesszai művelődéstörténeti kapcsolatokról

**Bába Kiadó
Szeged, 2006
428 oldal, 2500 Ft**

A szerző, a szegedi ruszista irodalomtörténész a magyar–orosz kulturális kapcsolatok jónevű kutatója. 2001-ben megjelent monumentális *Orosz–magyar és magyar–oroszlengszótára* is méltán váltotta ki számos ország tudósainak az elismerését.

A szóban forgó monográfia húszévi gyűjtő- és rendszerező munka eredménye. Forrásait rendkívül változatos körből mozgósította: az enciklopédikus kiadványokon túlmenően elsősorban a szépirodalmi, publicisztikai és levéltári anyagokra épített, de gazdagon válogatott episztolás művekből, valamint a szemtanúk vallomásaiból is.

Húsz fejezeten át vizsgálja a magyarok és az odesszaiak művelődési kapcsolatainak kétszáz éves történetét. Nem csupán a békés, előremutató korszakokból merít. Nem fél bepillantani a megrázó kataklizmák periódusaiba sem. Odessza Puskin-kori életét pl. Thom Sándor osztrák konzul, erdélyi magyar szemével mutatja be. Jerney János akadémikus feljegyzéseiből szinte tapinthatóan beleérzünk a 19. század 40-es éveibe, a déli város mindennapi életébe és erkölcsébe. A továbbiakban is részletesen vizsgálja a Város kulturális életét a legkülönbözőbb korszakokban, egészen a történelmi tegnapig, s mindig a leírt események élő magyar szemtanúi és résztvevői szemszögéből.

Az elmúlt évtizedekben a különböző országok testvérvárosainak egész hálózata épült ki. Ám fölöttébb kevés testvérváros(pár) dicsekedhet azzal, hogy a kapcsolataik mindennapjait és történetének egészét van, aki ilyen gondosan rögzítené, elemezné, majd az eredményt az olvasók széles köre elé tárná. E tekintetben Szeged igazán „főnyeremény” volt a mi Odesszánk számára, hiszen Fenyvesi István személyében lelkiismeretes és tárgyilagos krónikásra leltek.

Kezdeti ösztönzőül szemmel láthatóan a testvérvárosi kapcsolatok szolgálták az általunk referált könyv keletkezéséhez. Nem véletlen, hogy külön, terjedelmes fejezet taglalja az utóbbi félszázad alatt immár hivatalos rangra emelt különböző jellegű kapcsolatokat. Sok egyéb munkaforma mellett meggyőzően szól pl. a „barátságvonatok” szerepéről az általános „röghözkötöttség” évtizedeiben, a vállalatok, könyvtárak, színházak, de elsősorban a felsőoktatási intézmények közötti gyümölcsöző kapcsolatok alakulásáról.

A könyv megannyi mesterien megrajzolt irodalmi portrét tartalmaz. Nem kevés a száma azoknak a tömör megállapításoknak is, amelyek a két kultúra jelentős mestereit jellemzik. Olyan nagyformátumú alakok kelnek itt életre, mint Liszt Ferenc és Munkácsy Mihály, Bartók Béla és Nagy Lajos, I. Mecsnyikov és Sz. Rubinstein, D. Ojsztrah és Sz. Richter. Mellettük számos más figyelemre méltó személyiség is részt vállalt a kontaktusok műveléséből, mint pl. a festő Medvey, két hegedűművész – Odesszából Misa Eldman, Magyarországról Szigeti József, a magyar Nikisch Artúr karmester, a 19. századi biológus Szabó József és a történész Thallóczy Lajos.

Számtalan olyan részletet tartalmaz a könyv, amelyek történelmi szempontból érdekesek, néha akár mulatságosak is. És az esetek többségében itt kerülnek először a nagy-közönség elé. Innen értesülünk pl. az odesszai ezred közkatonájának a sorsáról, aki 1849-ben átáll a magyar forradalom oldalára. Érdekfeszítő Déchy Mór sorsa: üzletemberként megy Odesszába, itt lesz a Kaukázus egyik meghódítója, haza pedig már akadémiusként tér. Izgalmasan mesél Fenyvesi a Patyomkin páncélos lázadó matrózainak továbbbi, magyarországi sorsáról. Az egyik legdrámaibb fejezet a *Puskin beleavatkozik*, 1956 kuriózum számba menő, ám igen sokatmondó epizódjáról, amikor egy veszprémi egyetemista a kétségbeesés határán elszavalja a szovjet katonák előtt Puskin versét, s ez szó szerint képes megállítani a véres leszámolást a tegnapi felkelőkkel.

Mint ruszista filológus, Fenyvesi természetesen a magyarok és az odesszaiak irodalmi kapcsolataiban bújvárkodik legszívesebben. Sok új érdekes tény hoz fel az odesszai olvasók érdeklődéséről Petőfi költészete iránt. Mint a könyvből kiderül, Puskin legkorábbi magyar fordítása is Odesszában készült el. Olyan jelentős költők reagáltak a Patyomkin felkelésre 1905-ben, mint Ady Endre és Kiss József. A huszadik században a Magyarországon legnépszerűbb orosz prózaírók között ott vannak a nagy odesszai pléjád olyan tagjai, mint Babel, Katajev, Ilf és Petrov, Pausztovszkij stb.

Különleges hitelt kölcsönöznek az odesszai élet képeinek a szerző személyes megfigyelései, a délvidéki várossal való közvetlen ismerkedésben született benyomásai. Mintegy kézenfogva vezeti a magyar olvasót végig az odesszai utcákon, piacokon és strandokon, megismerteti őket az építészetnek a budapestivel és a szegedivel oly rokon eklektikus és szecessziós remekműveivel, bepillant velük a múzeumok termeibe, a színházak nézőterére. És a helyszínen szert tett személyes ismeretségei alapján be tudja mutatni az odesszai szellemi elit legfényesebb, világhírre emelkedett csillagait is.

Hangsúlyozni kell azt is, hogy a szerző nem egyszerűen kulturológiai problémákat vizsgál a témán belül. A könyvből árad a nem titkolt rokonszenv a Város iránt, amely a két évszázad alatt annyi drámai, sőt tragikus megpróbáltatáson ment át, érződik az elragadtatás „a szuverenitás elfojthatatlan szelleme” iránt (ez utóbbit, idézi, a homo odessicus alapvonásaként fogalmazta meg az ismert orosz drámaíró, Leonyid Zorin), számtalan példáját hozza az ottaniak optimizmusának és az egészen sajátos, csípős, a mindenkori többséget sem kímélő odesszai humornak. Szinte ünnepi krónikaként hat az odesszai zene géniuszok, a nagy zongora- és hegedűművészek magyarországi diadalmenetének krónikája. A monográfia csaknem valamennyi lapja, mindenütt a maga módján, azt a gondolatot sugallja, hogy feltétlen szükség van a kölcsönös megértés elmélyítésére, a népeink közötti aktív együttműködésre, a kulturális kincsek cseréjére.

A szerző nem titkolja el, hogy a népeink közötti kapcsolatok korántsem voltak felhőtlenek, nem kevés terhes nyom rakódott le a kölcsönös viszályok időszakában. Amikor orosz katonák (köztük odesszai ulánusok) vettek részt a magyar forradalom 1849-es leverésében, amikor az első világháború idején a két ország népei ellenséges táborokhoz tartoztak, amikor 1956-ban szovjet tankok (bennük odesszaiakkal is) dübörögtek Budapest utcáin. Az újabb korban azonban a „népi diplomácia” gyakran bizonyul erősebbnek, mint a Divide et impera híveinek a törekvései: az odesszaiak a *Csárdáskirálynőt* hallgatják és Liszt rapszódiaiban gyönyörködnek, Budapest és Szeged olvasói között pedig Puskin, Dosztojevszkij és Tolsztoj művei a hazai klasszikusokkal egyaránt népszerűek. A kölcsönös vonzódás a népek között erősebbnek bizonyul, mint a széthúzás politikája.

Fenyvesi nem idilli képet fest. Nem kerül meg a víz alatti sziklákat, amikor hazája és Oroszország, majd a Szovjetunió kölcsönös kapcsolatain belül az odesszai nexusokat vizsgálja. Mind a régebbi múlt, mind a tegnapi történelem tényei objektív, a józan ész diktálta megvilágítást nyerne itt. A 4. fejezetben pl. a nagyközönség számára első ízben nyer kifejtést annak a története, hogy 1849-ben az odesszai ulánusok szúrják le Petőfit a fehéregyházi csatatéren. E tényt mindeddig csupán a kutatók szűk köre ismerte. Azt sem tagadja le, hogy az erdélyi és csángómagyarok közül sokan kivették részüket – kényszerből – a román hadsereg soraiban Odessza több hónapig tartó ostromából, a városban végbevitt rablásokból, miután a szovjet hadsereg feladta Odesszát. A 13. fejezetben pedig, bátran beavatkozva a történészek és politikusok vitáiba, olyan kompromisszumos definíciót ajánl a szovjet hadseregnek 1944–45 során Magyarország területén folytatott hadműveleteire, amelyben megfér mind a kétségtelen felszabadító jelleg és az azzal összefüggő pozitív átalakulások az ország életében, mind pedig a későbbiekben egyre fokozódó megszállás tünetei. A 16. fejezet *Torzító tükör* című alfejezetében Fenyvesi síkra száll 1956 egyszemélyes beállítása ellen, és határozottan elveti bizonyos politikusok és irodalmárok arra irányuló kísérleteit, hogy igazolják a szovjet kormány katonai akcióját Magyarország ellen.

A könyv igazi tudományos teljesítmény, szigorúan ellenőrzött tudományos apparátusa biztosítja az érvelés alaposságát. Ugyanakkor hangsúlyozandó: cseppet sem könyvízü, hanem kellemesen olvasmányos, szinte minden lapja az érdeklődő nagyközönségnek szól. Nem mindennapi élménnyé teszi mintaszerű nyomdai kivitelezése is. Gazdag illusztratív anyaga (több mint 190 fénykép, rajz, arckép) mintegy új dimenziót nyit az olvasó előtt.

Mindössze egy nagy hiányérzettel teszi le az ukrain olvasó. Nagy kár, hogy maguk az odesszaiak nem tudják mindezt elolvasni. Közöttük és a könyv között ott ágaskodik a nyelv leküzdhetetlen barikádja. Ezért jó lenne mielőbb viszontlátni a könyvesboltjaink polcain orosz vagy ukrán fordításban. (Tegyük mindjárt hozzá: nem lesz könnyű munka a szerző változatos, hajlékony stílusa miatt.) És örvendetes volna, ha a hazai kutatóink közül is megkísérelné valaki a népeink kulturális kapcsolatait az oroszok és ukránok, esetleg az Ukrajnában élő magyarok szemével meglátni.

Viktor Aripovszkij – Gortvay Erzsébet

Kritika

Művészet

Szerkesztrő asztal

Július 25-én, *Baka István* születésének 60. évfordulóján emléktáblát avattak Szegeden, a Vár utcai Kass Galéria falán. A galériának jelenleg otthont adó épületben működött a Kincskereső szerkesztősége, Baka munkahelye. Az emléktábla Fritz Mihály szobrászművész alkotása.

*

Tisztúj Könyvek 2008-ban

Görömbei András: <i>Sors és alkalom</i> (válogatott beszédek és vallomások)	2500 Ft
Baka István Művei. <i>Műfordítások I–II.</i>	2950 Ft, 2850 Ft
Báger Gusztáv: <i>Míg leírom, felébredtek</i> (versek)	1800 Ft
Kiss László: <i>Árnyas utcai szép napok</i> (novellák)	1800 Ft
Simai Mihály: <i>Titkos testvériség</i> (versek – 70 illusztrációval)	3400 Ft
Tandori Dezső: <i>Kalandos Angliák</i> (három regény – a szerző rajzaival)	2900 Ft

Szeptemberi számunk tartalmából

OTTLIK GÉZA (ÚJRA)OLVASÁSÁNAK LEHETŐSÉGEI

Tandori Dezső, Györe Balázs, Sándor Iván esszéje, Jász Attila verse
Bovier Hajnalka, Cserjés Katalin, Demény Péter, Fűzfa Balázs,
Hernádi Mária, Horkay Hörcher Ferenc, Korda Eszter, Milián Orsolya,
Sághy Miklós, Sümegi István, Urbanik Tímea írása